

AZ 1437-İK ÉVI

PARASZTLÁZADÁS TÖRTÉNETE

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A JOBBÁGYI VISZONYOKRA
S A HUSSZITISMUSNAK HAZÁNKBAN VALÓ ELTER-
JEDÉSÉRE.

IRTA

GOMBOS FERENCZ ALBIN.

KOLOZSVART. 1898.

GIBBON ALBERT BIZOMANYA

Ára 3 korona.

AZ 1437-İK ÉVI

PARASZTLÁZADÁS

TÖRTÉNETE

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A JOBBÁGYI VISZONYOKRA
S A HUSSZITISMUSNAK HAZÁNKBAN VALÓ KÉTER-
JEDÉSÉRE.

IRTA

GOMBOS FERENCZ ALBIN.

KOLOZSVÁRT, 1898.

GIBBON ALBERT BIZOMÁNYA.

ELŐSZÓ.

A magyarországi pórlázadások történetét jeles írók régebben s ujabban feldolgozták már, csak az 1437-ik évre nem került még eddigelé a sor.

Hazánk történetében ez volt a legelső s jelentőség tekintetében nem is az utolsó helyen álló mozgalom, a melyet bár korának nagyobb szabású eszméje, a maga egész ijesztő alakjában feltűnő török invázió, elhomályosított ugyan s a rája boruló feledékenységet sokban előmozdította: mégis, ha most legapróbb részleteiben megismerjük, ki tagadhatja, hogy e nagyszerű népmozgalom nemesak záróköve a magyar jobbágyság középkori történetének, hanem egy külön álló sajátos jelensége az összes európai parasztlázadásoknak.

A dolog természetéből következik, hogy, ha világos képet akartam nyújtani, nem maradhattam szorosan a tárgynál, hanem bele kellett bocsátkoznom azon nagyobb kérdések fejtegetésébe is, a melyek a lázadással közelebbről vagy távolabbról összefüggésben valának. Így bővebben foglalkoztam az oláhság akkori helyzetével, összehasonlítva azt különösen az erdélyi magyar jobbágyság viszonyaival, — továbbá az országba beszivárgó husszitanok hatásával, mely utóbbi része munkámnak szerény intésül is szolgálhat, mivel hazai történetünk e téren sürgősen pótolandó hiányokat mutat, érdemlegesen még senki sem foglalkozván Hussz János tanainak Magyarországon keltett hatásaival s következményeivel. Jelen munkám tárgya továbbá akár a napirenden lévő alföldi munkás-mozgalmakat tekintjük, akár az áldatlan nemzetiségi surlódáso-

kat, nagyon is aktuális, mert úgy az egyiknek, mint a másiknak az orvoslására föltétlenül szükséges a multak hamisítatlan ismerete és a tanulság levonása. Ezeknek a figyelmen kívül hagyása következtében eshetünk belé ismételtén régi hibánkba, ezeknek a nem ismerése által — a történelmet akaratlanul is meghamisítva — használhatják fel napjainkban is a nemzetiségi mozgalmakat vezető férfiak az 1437-ik évi eseményeket a saját elveiknek a támogatására, noha azok valójában épen az ellenkezőt bizonyítják.

Mindezekről azonban a maguk helyén.

Végül kedves kötelességemnek tartom hálás köszönetet mondani dr. Szádeczky Lajos és dr. Márki Sándor egyetemi tanár uraknak, kik úgy az eszme felvetésében, mint további munkálkodásomban mindvégig hathatósan támogattak.

Kolozsvárt, 1898. június havában.

Gombos Ferencs Albin.

I.

BEVEZETŐRÉS.

Eltérő vélemények a lázadás okairól és következményeiről. Egyik író az oláh, a másik a magyar pórságot szerepelteti. Ide vonatkozó szemelvények a hazai s a román történetírók munkáiból. A tanulság levonása s a követendő helyes irány kijelölése.

Az 1437-ik évi parasztlázadás történetével eddigelé érdemlegesen senkisé foglalkozott s így nem is ismerhették voltaképen annak közelebbi és távolabbi okait; mindazonáltal egyetlen, e korrall foglalkozó író sem mulasztotta el ítéletet mondani róla. Ebben leli magyarázatát aztán az a különös dolog, hogy ahány író, annyiféle egyszersmind a lázadás indokolása is.

Némelyek a magyar, mások az oláh pórok lázadásáról beszélnek, vagy közösen szerepeltetik mind a két fajt; egyik a püspök zsarolásában, a másik Marchia Jakab véres térítésében látja a kitörés főokát; az erdélyi három nemzet egyesülésének a megmagyarázásában pedig épenséggel nem értenek egyet, mert hol a lázongó parasztság, hol az oláhság, vagy pedig a török ellenében kötött szerződésnek tüntetik azt fel.

Biztos tájékozódást sehol sem találhat a kérdés iránt érdeklődő, sem a régi, sem az újabb íróknál, sem a hazaiak, sem a külföldieknél.

A vélemények különféleségével részletesen nem foglalkozhatunk, de viszont teljesen nem is mellőzhetjük azokat, mert tárgyalásunk előtt a főbb vonásokban mégis csak szükséges ismernünk az 1437-ik évi parasztlázadás irodalmát.

A legrövidebb úton s mégis világosan úgy oldhatjuk meg a kérdést, hogy ha az egyes írók munkáiból szemelvényeket mutatunk be s elbírálásukat jelen értekezésünk elolvasása után jó részben az olvasóra bizzuk. Ez fölötté könnyű dolog lesz, mert mindenki tisztán s hamisítatlanul fogja megismerni a történeti valóságot.

A szász nemzet egykorú jegyzőkönyvében ezeket olvashatjuk: »Jegyezd meg, hogy az úrnak 1437-ik évében egy Nagy Antal nevű magyar fellázadt s a parasztok gyülevész népével egész Erdélyt meg akarta hódoltatni, különösen pedig a nemeseket. Ez az Antal Kolozsmonostornál a nemesektől megöletvén, darabokra vagdalták.«¹

Régebbi íróink közül Thuróczit és Bonfint mellőzve — mivel később bővebben foglalkozunk velük, — nézzük, mit mondanak Heltai, Pethő s Huszti András.

»Nyírségben is támada egy Márton biró, ki nagy paraszt sereggel mind megdúlá és megölé nagy kegyetlenséggel a nemeseket mind az egész Nyírségben és Szamosközben. Erdélybe is támada egy Nagy Antal, ki a paraszt népet megbolondítá és nagy kárt tön a Nemeseknek és a támadásokban nagyon sok nemeseket ölének meg és nagy kóborlásokat művelének. De mikoron Zsigmond király és Tsászárs visszajött volna, meg tsendesíté esmét az országot; és a támadókat megbünteté erős büntetésekkel.«²

»Hada lén — mondja Petthő — Biró Antal ellen, kit a parasztság Erdélyben királylyá emelt vala. És a nemeseket nagy kegyetlenül dullya és öli vala. Továbbá Biró Márton ellen, kit hasonlóképen a parasztság Nyírségben és a Szamosközében királylyá emeltek vala; ez igen kegyetlenkedik vala a nemeseken, kiknek az ő erejüket igen nehezen verék meg az Urak Sigmond Tsászárs erejével, a lázadókat pedig erősen megbüntetétek.«³

Totam Transilvaniae partem cum iisdem volens expugnare sibi subjiiciendam. Antonius a Nobilibus interfectus in particulas minutas secaverunt et mactaverunt. Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde (Neue Folge). Hermannstadt, 1874. XII. 83. l.; Felmer Martini primae lineae Historiae Transilv. ect. Op. J. C. Eder. Claudiopoli, 1803. 73 74. ll.

² Heltai Gáspár, Magyar Krónika Kolozsváratt, 1789. I. CIV. 3 16 — 317. ll.

³ Petthő Gergely, Rövid Magyar Krónika. Cassán, 1729. 63. l.

•Erdélyben — írja Huszti András — a magyarok feltámadván, egy Antal nevű embert magoknak királyokká tettek. Hasonlóképen a Nyiri és Szamos mellyéki parasztok is egy Márton nevű férjfiat Királyságra emeltenek. Áma gonosz ember Antal király a Nemesi Rekdek közül sokakat megöletett, égettetett, pusztítottatott, *mig végre meglövettetvén elveszett*...¹ stb.¹

Tekintélyesebb íróink közül mindenek előtt Engelt és Fesslert lássuk, hogy mit mondanak, mert az egybevetések-ből világosan ki fog tűnni, hogy — ámbár hibásan fogták fel a dolgot — nagyon sokan az ő nyomdokaikon haladtak.

Engel így jellemzi a lázadást: •Messzire kiható volt egy-néhány paraszt és nemes ember felkelése Erdélyben, a mely 1437. júliusában tört ki. Az *oláh parasztokat* már az előbbeni évben is a minorita Jakab fegyveres járás-kelése s kivégeztetései fölötté elkésérítették. Ezt az állapotot néhány nemes ember s magyar paraszt szintén felhasználják vala, a kiktől Lépes György püspök a már három év óta nem fizetett tizedeket is súlyos ezüst dénárookban követelése és Zsigmondnak 1436. szeptember 2-án kelt parancsára támaszkodva egyházi átokkal sujtotta őket, s ha ez sem használt, megyei karhatalommal hajtotta be rajtuk. Egy nemes, vajdaházi Nagy Pál állt a felkelt parasztok és nemesek élére, a kik Alparéten összegyűlvén, nemcsak a püspök, hanem a szabadköltözködés gátlása s a rossz bánásmód miatt az összes nemesség ellen is feltámadtak.² •Ez a testvériesülés — folytatja tovább a kápolnai unióra célozva — már első kiindulásánál fogva sem volt senki más ellen intézve, mint épen az oláhok s a gör.-keleti hitűek ellen Erdélyben.³

Engel kortársa, Fessler, már sokkal többet tud, de egy szersmind újabb hibákba is esik, a melyekre később még vissza fogunk térni. Szerinte a szendrői győzelem idejében •Erdélyben és a szomszédos magyar megyékben borzalmas parasztlázadás ütött ki. Az a nyomás, a melyet Lajos a ke-

¹ Huszti András, Ó és Új Dácia, azaz Erdélynek régi és mostani állapotjáról való Historia. Bétsben 1791. 175. l.

² Engel J. Ch. Geschichte des ungarischen Reichs. Wien, 1813. II. 363. l.

³ U. o. 364. l.

leti egyház hiveire gyakorolt és a melyet Zsigmond tovább folytatott s rendeletei által még inkább súlyosbított, azon vidék *oláhjai* között elégedetlenséget keltett, a mely részint a püspöki tized megtagadásában, részint felkelésekben, részint kivándorlásban nyilatkozott, a miben az oláh vajda is támogatta őket. A nemesség viszont az ő alattvalóit kényszerítette tulságos robotmunkára s adófizetésre és ellenállott az anyaországban — Erdélyben természetesen nem oly határozottan — a törvény által biztosított szabadköltözködésnek. E mellett még a husszita-tanok is napról napra nagyobb tért hódítottak s a nép is mindinkább daczosabb állást foglalt el a rájuk nehezedő jogtalanságokkal szemben. Így a gyűanyag együtt volt már, csak egy szikrára volt szükség, hogy az egész hatalmas lángra lobbanjon. A midőn pedig mindennek daczára a kirótt husszita-adót szigorúan behajtották s Marchia Jakab inquisitor az üldözéseket tovább is folytatta s Lépes György Erdélyi püspök a tizedet kiméretlen szigorral pénzben szedte be, a mi pedig a földmivelőnek nem volt s a késedelmezőket még megis büntették: akkor a nép, úgy a magyarok, mint az oláhok, felkeltek s az 1437. év nyarán Alpár mellett a Bábolna-hegyen összegyűltek . . . stb.¹

Ezen két írónak a hatása különösen Szalayn és Kővárin látszik meg. Szalay szerint „A hussziták eltörlésére gyűjtetni rendelt és kegyetlen szigorral behajtott adók, monte-brondonoi Jakab erőszakos térítgetései, s a szabad költözködési jognak megtagadása s talán az úri önkény egyéb fajai is az *oláhságot* Erdélyben, a Nyírségben és Szamosközben földesuraik s a clerus ellen lázitották. Az *oláh porhadaknak* vezéri Márton és Antal, nemeseken és polgárokon egyaránt rémséges kegyetlenségeket vittek véghez, s a lázadók száma mindinkább növekedett, egyes magyarok, egyes nemesek is hozzájuk csatlakoztak.² Kővári költői kiszínezéssel bővíti ki Engelt és Fesslert, de tulajdonképen egy szóval sem mond többet. »Míg Hunyadi — írja Kővári — első ismert török diadalát üli, a Jakab páter által felzaklatott s a térítés ürü-

¹ Fessler J. A. Geschichte von Ungarn. Leipzig, 1869 II. 403 --404. II.

² Szalay László, Magyarország története. Pest, 1862. II 419. I.

gye alatt vérpadra hurczolt erdélyi, különösen oláh nép között, szomorító tragoedia idéztetett elő. A nagy papság által nyomott nép bilincseit mind türhetetlenebbnek kezdé érezni. A hussziták által *megingatott hierarchia* s a papi befolyás alá esett kormányzat ellen, Erdélyben is *szót emelt a népvélemény*. A két évtől pénzre változtatott tizedet a nép vontatva fizeté, részint megtagadta. Most látva a király kemény parancsát, igen a hatóságok szigorú fellépését, s igazságtalannak érezve különösen, hogy az elmaradott tizedeket más pénzben kívánják, mint a mivel a nép birt, s melylyel fizetniök kellett s lehetett volna, fellázadt; *a tízeddel újra megterhelt* nemesség egyrésze szintén melléjük esatlakozik; *a hónapi idő alatt, melyet gondolkodásra engedtek, fegyverre kél s a végrehajtók ellen homokra száll*. Porszemnyi kezdete egy nagyszerű néplázadásnak. A fellázadt nép és nemesség csoportozni kezd, tábort üt, s hogy magát élelmezhesse, erőszakos utakhoz folyamodik. Csakhamar egy nemes emberben, budai Nagy Antalban vezért kap, ki mellé nem soká vajdaházi Nagy Pál, Kardos János, s bizonyos Márton nevű ember is *szárny-vezérségre emelkedik*.¹

Ezen utóbbi négy író — mint láttuk — a lázadást első sorban az oláh pórságnak tulajdonítja; Horváth Mihály², Jakab Elek³, Szilágyi Sándor⁴ pedig egyenlően szerepeltetik a magyarokat s az oláhokat. Csak az egy Hunfalvy Pál mer szakítani Fesslerék irányzatával s határozottan kijelenti, hogy »Az 1437. évbeli támadás a magyar jobbágyságnak a támadása vala a püspöki és földesúri önkény ellen.«⁵ De viszont mereven tagadja a husszita tanok befolyását a lázadásra, a mi aztán némileg téves következtetésekre csábítja.

Íróink közül e kérdésben történeti tudásunkat egyedül a Hunfalvy nyomán, de mégis önállóan haladó Jancsó Benedek vitte előbbre, ki munkájához mérten nem épen szűk ke-

¹ Kövári László, Erdély történelme Pesten, 1859. II. 51 l.

² Horváth Mihály, Magyarország történelme. Pesten, 1860, II. 308—310. II.

³ Jakab Elek, Kolozsvár története. Budán, 1870. I. 428. l.

⁴ Szilágyi Sándor, Erdélyország története. Pest, 1866. I. 124—125. II.

⁵ Hunfalvy Pál, Az oláhok története. Budapest, 1894. II. 84. l.

retben általában véve helyes alapon tárgyalja a lázadás okait és következményeit.¹

Jelen irodalmi áttekintésünk nem lenne teljes, ha abból a román történetírókat kifelednénk. Ezek valóban csudálatos dolgokat tudnak az 1437-ik évi parasztlázadásról.²

Odobescu szerint »I. Lajos, a magyarok királya 1366. évben szabad tetszésükre bízta vala a nemeseknek, hogy a román nemzetet tökéletesen kiirthassák. Ez a véres elnyomás 1437-ben annyira tűrhetetlenné lőn, hogy a románok egytől egyig fegyverre kaptak zsarnokaik ellen. Ettől fogva organikus törvényük a magyaroknak, hogy az ős lakóság csak türetni a belőle vonható haszon miatt. Nagyon lázító volt a kivétel nélkül jobbággyá tett románok helyzete.«³

Balcescu a multat a jövővel hamisan összekapcsolva ír az 1437-ik évi lázadásról. »A románokat nem győzték le s nem hódították meg a magyarok, hanem a románok politikai egyesülés folytán befogadták országukba a magyarokat. Kezdetben a magyarok uralma alatt a románok sorsa tűrhető volt. *Megőrizték tartományi alkotmányukat saját fejedelmükkel egyetemben.* A románok akkor a magyaroknak társaik voltak nem alattvalóik. Az egész Erdély azonban nem tartozott a magyarok uralma alá. Déli határainál teljesen szabad és független román herczegségek voltak, mint a fogarasi, omlási és a marosi herczegségek. Erdély többi része alá volt vetve a magyaroknak, a kik azonban nagyon kevesen voltak, inkább csak megszálló hadsereg, mintsem nép. De nemzeti féltékenységből és irigységből, különösen azóta, a mikor a magyar fejedelmek királyi méltóságra emelkedtek, behozták a jobbágyságot s úgy kezdtek bánni a románsággal, mint medhódított néppel s a hódítás jogán megfosztották földjeiktől s azt maguk között elosztván, az ország örökös birtokosait jobbágyságra vetették.«

Jancsó Benedek, A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. Budapest, 1896. I. 254 – 277. II.

² A román írók munkáiból közölt részletek fordítását Jancsó úr i. m.-ből vettem át.

³ *Moșii rescoală românilor ardeleni sub capetenia lor Horia.* Odobescu: *Scrieri literari și historice*, I–III. București, 1887.

•A románok azonban nem tűrték hallgatással a zsarnokságot és azt, hogy szabad nemzetből jobbágyokká tétettek. A szerencse azonban nem segítette, s így sorsuk minden felkelés után csak nehezebbé lett. •

•Az erdélyi románok jármát azonban nemcsak a nemesek tették súlyossá, hanem a katolikus papok is. Hármasszarnokság volt: vallásos, politikai és társadalmi. I. Lajos magyar király a nemességnek szabadalmat adott, hogy az egész román nemzetet kiírthassa. A szörnyű üldözések odáig fajultak, hogy a románok nem tudván tovább tűrni, zsarnokaik ellen fegyvert ragadtak, vezérökké *Magnu Antalt* választották. Ekkor a nemesek szövetkeztek a székelyekkel és a szászokkal. Ez a három nemzet uniója, mely alapja volt Erdély alkotmányának 1848-ig. A román parasztság azonban segítettve azon kevés nemességtől, a mely még megmaradt, *két évig harczolt* a magyar nemességgel, mikor aztán Magyarország összes hadereje rájök tört és elcsendesítette őket. De kevésel ezután Albert király visszaadta nekik szabad költözködési jogukat. A román Hunyadi Jánosnak kormányzóvá való emelkedése és fiának Corvin Mátyásnak a királyi trónra való jutása határt vetett a magyarok románok ellenvaló dühöngésének. Mátyás keményen megbüntette azokat a nyakas erdélyi nemeseket, a kik ellene azon ürügy alatt lázadtak fel, hogy nem akarnak oláh király alattvalói lenni. •¹

Az 1437-ik évi lázadást a román írók közül Papiu Ilarianu tárgyalja legbővebben, a miért is érdemes, hogy az ő előadását egész terjedelmében megismerjük. „A haza — írja Papiu — minden perczben fenyegetve volt a barbaroktól, s az ország legfőbb ereje, a nagyszámu román nép, melynek minden tizedik fia ott harczolt a pogányok ellen s melynek egy tagja, Hunyadi János tette egyedül remegővé a törököt a keresztény fegyverek előtt s okozta, hogy az nem merte lábát betenni Magyarországba, — ez a nép mondom — melyre még I. Lajos rászabadította a nemességet 1366-ban, hogy kiírta, — most még inkább el volt nyomva, nemcsak a zsarnok arisztokratáktól, de az önző katolikus papoktól is, a kiknek az

¹ Balcescu, Istoria Româniloru sub Michaiu viteazulu. Bucuresci.

akkori törvények szerint tizedet kellett fizetniök. A románoknak e katolikus részről jövő elnyomása adott okot arra, hogy a románok felkeljenek s rögtön a nemesség ellen forduljanak. Ez a felkelés adott okot továbbá arra is, hogy a magyarok, székelyek és szászok ünnepélyesen összeesküdjenek a románok ellen, a mely összeesküvés az „Unio trium nationum” név alatt ismeretes és mint Erdély alkotmányának alapját 1437-től kezdve 1848-ig több ízben eskü alatt újították meg, megfosztván előbb tényleg s ez unió után formailag is a románokat minden politikai és polgári jogaiktól.

•A románok feltámadtak, a kezökben fegyverrel erélyesen követelték igazukat. Akkor a nemesek segítségül hívták a székelyeket és a szászokat, összeesküvén és ünnepélyes szerződést kötven a románság közös elnyomására és kiirtására. Ezt az összeesküvést 1437. szeptember 17-én esküvel erősítették meg. A románok azonban nem ijedtek meg a zsarnok összeesküvők e galád tettétől. Mig a magyarok, székelyek és szászok Kápolnánál összegyűltek, hogy összeesküdjenek a románok ellen, addig a románok is megegyeztek a védelmi eszközökben és Szolnok megyében Alparét falunál mindnyájan összegyűltek s követelték, hogy tegyenek igazságot, mert ha nem tesznek, hát ők majd fegyverrel is vesznek maguknak. Másrészről Csák László vajda, Lépes Loránd alvajda, Tamási Henrik és Jaks Mihály székely grófok is összegyűltek seregeikkel. A magyar urak méltóságukon alólinak tartották alkudozásba boesátkozni felfegyverzett jobbágyaikkal. Így harcra került a két fél között és mind a két részről sokan estek el. Nem tudták ki a győztes. Ekkor látván a magyarok, hogy erőszakkal nem sokra vihetik, követeket választottak maguk közül s felhívták a románokat, hogy ők is hasonlóan cselekedjenek s a két fél küldöttei aztán állapítsák meg a béketárgyalások előzetes pontjait. Magyar részről a küldöttek Zsuki János, Thury Péter és Almakereki Apa fia Miklós stb. voltak, a parasztok egyetemének részéről pedig Budai Magnu Antal, Kolozsvári János mester és vajdaházi Magnu Pál. E küldöttek Apátiban október 6-án találkoztak (tehát épen 18 nappal a három nemzet összeesküvése után) és aztán elhatározták, hogy mindkét fél küldjön követeket a királyhoz. Hogy

a küldöttség micsoda eredménnyel járt el, nem tudjuk, Zsigmond király kevéssel a történetek után még ez évben meghalt.

•Elég az, hogy a béketárgyalások nagyon rosszul tarták be a meggyűlt tüzet. A románok újra kényszerítve voltak Kolozsvár vidékén fegyverre kelni. Vezérük, Magnu Antal, ki el akarta foglalni Erdélyt és különösen megtörni a nemeseket, a magyarok kezébe esett, a kik őt darabokra vagdosták. Kilencz társát pedig Torda előtt egy helyen karóba húzták. Végül december 16-án Enyed városát is elpusztították, a fentebb említett okból a magyarok. De a románok nem vesztették el bátorságukat, ellenszegültek sőt a következő év telén annyira szorongatták a magyarokat, hogy azok kénytelenek voltak Magyarországból hozni segítséget, sőt a kötött egyezés értelmében a szászoknak is írni, hogy jöjjenek segítségül a románok ellen a hűtelen parasztok kiirtására (ad exstirandos infideles rusticorum). A következő hónapban (1438. február 2-án) az előbb kötött uniót újra megerősítették s ez unióról szerzett oklevélben a többi között a következő kifejezések olvashatók, hogy az istentelen parasztok gonoszságai és lázadásai kiirtassanak s hogy a szászok eskü alatt kötelesek segítségére jönni a nemeseknek minden megtámadóik és versenytársaik ellen, különösen pedig az istentelen parasztok gonoszságainak elnyomására. •

•Mind e románok ellen való szerződések és összeesküvések mellett is a románok felkelése csak 1439. felé szűnt meg, mikor Albert király a parasztoknak szabad költözködési jogot adott. A románok e forradalmából láthatni, hogy a román nemesek is a parasztokkal tartottak, mert hiszen azon küldöttek, kiket a parasztok egyeteme a magyarokkal folytatott alkudozások vezetésével megbízott követségbe választottak, előnevük után ítélve, nemesek voltak. A románok ez 1437-iki forradalma tiltakozás volt a három nemzet uniója ellen. •¹

Igy gondolkoznak s írnak a román történetírók. Való történetből és költésből egy oly keveréket csinálnak, a mi sem nem valóság, sem nem mese többé! ²

¹ Papiu Ilarianu, Istoria româniloru din Dacia superioare. I. 33. s köv. II.

² V. ö. Tud. Gyűjt. 1824. IV. 73. I.

De azért nincs min csudálkoznunk s nincs is miért meg-róni őket, hiszen — mint látjuk — a mi íróink sincsenek helyesebb alapon, mint ezek, a kik még hozzá nem is a történeti igazság, hanem egy más eszme szolgálatában munkálkodnak vala.

A nem szándékos tévedések közös forrása a kor viszonyainak a nem ismerése. Többnyire a babilnai ütközettel kezdik a lázadás tárgyalását, de hogy mik szitották már évekkel ezelőtt az elégedetlenséget, arról nagy mélyen hallgatnak. Már pedig a dolog természetéből folyik, hogy a magyar s az oláh pórság viszonyainak tüzetes ismerése s a husszítatanok befolyásának alapos kikutatása előtt teljesen lehetetlen az 1437-iki lázadásról helyes ítéletet mondani.

Ilyen alakban s irányban igyekeztem a magam elé tűzött feladatot megoldani; de emellett az újabb feldolgozók egyetlen ellenvetését sem hagytam figyelmen kívül s viszont nagy gondot fordítottam a régi adatok megbírlására is, mert azon sajátságos dolgot tapasztalhatjuk, hogy még az egykorú feljegyzések is, miut a szász nemzet egykorú jegyzőkönyve s a brassói templom falán talált felírás¹ sem felelnek meg a valóságnak, — s Thuróczy² és Bonfin³ is, a kik ha nem is szemtanui, de kortársai voltak ezen mozgalomnak, szintén hamis hírek után indultak s így keveset és jobbadán hibás adatokat hagytak az utókorra.

Tulajdonképeni tárgyalásom előtt ezeket kívántam előre bocsátani. A hely szűke miatt, meg az olvasó türelmére való tekintetből is nem idéztem minden író, s így nem is mutathattam be minden véleményt, illetve okoskodást; de azért ezen hiányos képből is meggyőződhetünk, hogy munkálkodásomban nem volt kit követni, hanem magamnak kellett a legelrejtettebb szálakat is, az események földre ismert vagy egyáltalában nem ismert rugóit felkutatni, hogy e sokszor bolygatott s mégis homályban lévő népmozgalmat végre a maga valódiságában mutathassam be.

¹ Katona, Hist. Crit. XII. 791. 1; Fejér, Cod. Dipl. X/VII 843. 1.

² M. J. de Thwroc, Chron. Hung. P. IV C. XXII; ap. Schwandtner, SS. I. 235. 1

³ Bonfinius. Dec III. lib. III. 401. 1 20–27. ss

Ismerjük meg hát mindenek előtt a népet, a melylyel foglalkozni fogunk, hogy szenvedésében vele érezzünk s hogy boszújában se csak a durva erőszakot lássuk, mert a tömeg türelme s haragja egyaránt végtelen, engedelmes gyermeknek látszik, ha szőrmentében bánnak vele, de felingerelve hasonlíthatatlanúl kegyetlen, még saját teremtményeit sem kiméli.

II.

Az erdélyi magyar jobbágyság helyzete a lázadás kitörése előtt.

Erdély népnajzi viszonyai: a magyar nemesség, székelyek, szászok, a magyar jobbágyság s a betelepülő oláhság. A jobbágyság helyzete Károly Róbert és Nagy Lajos alatt. Zsigmond bizonytalan intézkedései. A subsidiumok. Az 1397. évi temesvári országgyűlés határozata a dézsmaügyben. XXIII. János pápa 1415-ben a konstanci zsinaton felmenti a magyar nemességet a tizedfizetés kötelezettsége alól, de a papság sehogyan sem akar ebbe bekegyezni. Zsigmondnak 1405-ben hozott semmit mondó jobbágy-törvényei. A kapu-adó módosítása. A tizedszedők önkényes eljárása. A király által kibocsátott »rossz pénz« hatása. Az 1434. évi pozsonyi országgyűlés határozatai, a jobbágyság szabad költözködésének a megerősítése, a telekkatonaság szabályozása. Az erdélyi jobbágyság mozgolódása. Zsigmond megbízza Csáki László vajdát, hogy az elégedetleneket tenyítse meg. Az anyagi viszonyok Erdélyben. A nagy fogyasztás. Zsigmond utazásai Erdélyben. Az 1427-ik évben kelt élclmezési árúszabály. A katonaság további féktelensége. A jobbágyságra rótt különhőző adók s kötelezettségek. A nyomasztó helyzeten senki sem próbál javítani. A hivatását tévesztett papság. A püspök a fizetni nem tudó jobbagyokat kiátkozza. A hitétvesztő nép kétségbeesett helyzete, a melyben csak a husszitanok ígérnek segítséget.

Erdélyben¹ a XIV-ik század végén s a XV-ik elején sajátságos kiforratlan társadalmi és politikai alakulásokat találunk, a mely lassú és zavaros fejlődésnek az 1437-ik évi parasztlázadás vet véget, mert épen ennek szülötte, a kápolnai unió teremti meg külsőleg is Erdélynek a viszonyok által különben is megkövetelt, az anyaországtól mindinkább külön való állását. A későbbi események beigazolták ezt az akkori időben igazán történeti szükségességet.

¹ Ez a határozott megkülönböztetés ezen időkben lesz divatossá, legelőször, Zsigmond okleveleiben találkozunk vele.

Három kiváltságos osztályt találunk ekkor Erdélyben: a magyar nemességet, a székelyeket s a szászokat. Ezek mellett különös figyelmet érdemelnek a magyar jobbágyság s az állandóan nagy számban betelepülő oláhság.

A magyar nemesség és jobbágyság tömegesebben a Szamos mentén, szóval Erdély északnyugati részén foglalt helyet,¹ a mit azért hangsúlyozok külön is, mert — mint látni fogjuk — a lázadás csaknem kizárólag ezeken a területeken dühöngött leginkább.

A székelység Erdély keleti és délkeleti részét lakta, még ebben az időben nem oly erősen elszigetelve a magyarságtól, mint később.

A szászok a hét és két szász székben s Beszterczén telepedtek volt le. Választott bíráik és papjaik alatt éltek s a magyar tisztviselőktől nem függtek, vagy legalább is nem sokba vették őket. 1191. óta egyházi téren is különös kiváltságokat élveztek, a mennyiben III. Coelestin pápa a szebeni szász prépostságot még az erdélyi püspök fenhatósága alól is kivette, nagyban előmozdítván ezáltal a később Erdélybe is beszivárgó husszita tanok elterjedését.

Az oláhság a XIII-ik század folyamán kezd Erdélyben tért hódítani s egy sajátságos osztálynak veti meg alapját, a mely egészében hosszú időn át sem a kiváltságos, sem a tulajdonképeni jobbágysági osztályhoz nem tartozott.

Így nézett ki Erdély néprajzi képe a XIV-ik század végén s a XV-ik elején.

Nekünk az 1437-ik évi parasztlázadás történetére vonatkozólag főképen a magyar jobbágyság s az oláhság viszonyaival kell behatóan foglalkoznunk, mert e két osztály az, a melyeknek a lázadásban való szereplését eddigelé oly homályosan ismerik.

* * *

Az erdélyi magyar jobbágyság története a XV-ik század első két tizedéig, egy pár jelentéktelen kérdéstől eltekintve, alig különbözik valamit az anyaországtól, ugyszólván — teljesen beleolvad abba.

¹ Archiv des Vereines f. s. Landeskunde (N. F.) XII. 38. I.

Ha jobbágyságunk árpádkori történetén végig tekintünk, úgy találjuk, hogy a jobbágyak — az igaz csak papiroson — az ország polgáraivá küzdötték fel magukat.

A vegyesházbeli királyok alatt a jobbágyság helyzete, noha újabb jogokat is nyernek, épenséggel nem mondható kedvezőnek.

Az természetesen kétségbe sem jöhet, hogy úgy Károly Róbert, mint I. Lajos ne viseltettek volna jó indulattal a jobbágyok iránt, különösen Lajos, aki álruhába öltözködve nem egyszer meglátogatta a községeket, hogy tulajdon szemével lássa, vajjon tisztviselői a törvény szerint járnak-e el? Hivatalos úton pedig mindketten igen gyakran figyelmeztetik vala a főispánokat, hogy a gondjaikra bizott népet minden igaztalan sérelem ellenében védelmezzék és a törvény által biztosított jogaikban megtartsák. Hogy ezen parancsokat nem mindenütt hajtották végre, az több, mint bizonyos, de hogy sok helyt érvényt szereztek annak: azt meg az 1322-ik évi pozsonyi megyegyűlés bizonyítja, a hol a megye mindenféle lakósa, a nem nemesek is résztvettek a szolgabírák választásában. Olyan jelenség, a mely a későbbi időben sem áll páratlanul¹ s világos bizonyítéka annak, hogy a jobbágyság nem mindenütt ugyanazon jogokat és kiváltságokat élvezte, mert a míg pl. az egyik helyen vérig sanyargatták őket, addig másutt már politikai jogokat élvezve boldogan éltek.

Károly Róbert s Nagy Lajos tehát üdvös dolgot akartak, intézményeik azonban eléggé bizonyítják, hogy ámbár szerették a népet, de nem helyesen, mert vagy nem tudtak, vagy nem akartak a jövőbe látni

A banderialis rendszer, a míg a főurakat a dicsvágy vezette, nagyon helyes intézménynek bizonyult s ha terheket rótt is a föld népére, egyszersmind védelmet is nyújtott neki; de később már csak a kapzsiság növelésére szolgált, a mely a »jus gladii« által szilárd alapokra fektetett határtalan göggel párosula. Így azután a banderialis rendszer is a folyton erősöbülő elégedetlenség egyik forrásává lett.

Ugy Károlynak, mint Lajosnak szüksége volt a nagy birtokosok föltétlen megnyerésére, ezt pedig másképen nem érhatték el, mint oly engedmények által, a melyek után azok-régóta vágyakoztak: jobbágyaik fölött minél nagyobb hatalomra jutni. Nem törődtek az ország jövőjével, nem e tisztes osztály sorsával, ők egyelőre minden áron anyagi jólétüket akarták biztosítani, nem gondolván meg, hogy ezek tönkremenésével ők maguk is megrendülnek. Nem volt még példa előttük, úgy tartották, hogy a nép holt tömeg, a mely nem mozdulhat meg az ő akaratjuk ellenére.

Hogy nem így volt, azt az ország kárára is keservesen kellett nekik megtapasztalniok.

A jobbágyság eleintén némán megadta magát sorsának, később azonban alkalomadtán meg-megpróbálta, hátha valamiképen könnyíteni lehetne a nyomoruságos helyzeten. Széles kísérletezés, próbálgatás megtanította őket politizálni, a politizáló parasztok pedig már egy kész forradalmat hordoznak, keblükben, mely csak a felrobbantó szikrára vár még.

Lajos minden intézkedésének a tárgyalásába nem bocsátkozhattunk bele, mert az messze vetne célunktól. Végeredményképen azonban kimondhatjuk, hogy különösen a kilenczed behozatala által nagyban súlyosbította a jobbágyság helyzetét, mert az addigi kötelezettségek e mellett koránt sem szűntek meg. — S ugyan mit nyert mindezen terhek fejében viszonzásul a jobbágy? Épen semmit. Az 1351-ik évi országgyűlés végzése között találunk ugyan valamit a jobbágyság helyzetének a javításáról, de az még csak nem is szabadköltözködés, a mint sokan tévesen hiszik, mert a mit egyik kezével ad a törvény, azt az urak javára szóló körül ezirkalmazás által a másik kezével rögtön vissza is veszi.¹

Lajos halála után a Zsigmond alatt meginduló török háborúk újabb terheket rónak a jobbágyságra; ekkor jönnek divatba a subsidiumok, a rendkívüli megadóztatások, a melyek sok visszaélésre szolgáltatnak alkalmat.

Zsigmond először az 1395-ik évi török háború után szedett minden telkes jobbágytól fél aranyforintnyi rendkívüli

¹ Corpus Juris, 1351. XVI. XVIII.

adót s minthogy az elég jól sikerült, az 1397-iki temesvári országgyűlésen megdicséri a jobbágyság áldozatkészségét, megerősíti több oldalról¹ is szabadköltözködésüket s egyebekben is védelmébe veszi őket az urak önkényével szemben, de mindent csak azért, hogy annál több subsidiummal lepje meg őket.²

A temesvári országgyűlésnek különben a jobbágyságot illetőleg messze kiható határozatai vannak, amelyek közvetve már magát a 1437 ik évi mozgalmat is érintik. Törvénybe ment ugyanis, hogy a míg a török háború tart, az urak kötelesek minden húsz jobbágy után egy fegyveres jobbágyot kiállítani; az egyházi személyek pedig a végek oltalmára tizedjövedelmeiknek felét tartoznak adni. Hogy azonban visszaélés ne történjék, a földesurak ezután a tizednek már csak a felét adják át az egyháziaknak, a másik felét pedig egyenesen az ország rendei által választott tizedszedőknek.

Kétségtelen, hogy ezen áldozatokra szükség volt, mert az országot nagy veszély fenyegette, de nem volt szükség arra a függelékre, a melylyel ezen törvényt kiegészítették. Lajos királynak a dézsmáról szóló rendelete ellenére ugyanis elhatározták, *hogy az egyháziak ezen adójának a könnyebb behajtása és kezelése céljából a féldézsmát, sőt egyéb egyházi jövedelmeket is, a míg a török háború tart, pénzül is behajthassák.*³

Ugy látszik, hogy maguk a rendek is tartottak ezen határozatok következményeitől, mert legott hozzá teszik hogy ezért az ország lakóseit a papok ne merészeljék egyházi átok alá vetni, sem Rómába ne panaszkodjanak, a kik ezt teszik törvényeink szerint büntettetnek.

Tehát nem is a jobbágyságtól féltek, hanem az egyháziaktól, pedig világosan lehetett látni, hogy az ország szegényebb vidékein lakó nép, mint Erdélyben is, csekély termé-

¹ Fejér, i. h. X/III. 192. l.; Vajda L., Az Erdélyi Polgári Magános Törvények Históriaja. Kolozsváron, 1830. 151 l.

² Zsigmond ezen intézkedései üdvös hatásának okleveleinkben némi nyomára is akadhatunk V. ö. Cod Dipl. Familiae Teleki de Szék. I. 273. l.

³ Magyar Történelmitár. III. (Knausz N.); Máriássy Béla, A magyar törvényhozás történelme. Budapest, 1884. I. 179. l.

nyeit különben sem tudván értékesíteni, a készpénz fizetést sem sokáig teljesítheti.

A másik rossz következménye ezen intézkedésnek az, hogy az egyházi jövedelmeket egyéb célokra is lefoglalni, vagy azokat pénzben behajtani — mint a következőkben is láthatjuk — ezután már nem fog a ritkaságok közé tartozni. Így az 1415-iki konstanciai események is tisztán ennek a következményi.

1415-ben, a mikor Zsigmond még Konstanczban volt, a zsinat egyenesen a magyar egyház tizedügyét vette tárgyalás alá, noha ilyen kérdésben épenséggel nem volt illetékes a zsinat. Ekkor történt, hogy a Zsigmond kíséretében levő magyar urak rábeszélést XIII. János pápát, mielőtt az még a zsinatra Konstanczba utazott volna, rendelje el, hogy ezentúl a főpapok tizedjövedelmeiknek egynegyedét engedjék át a lelkészek eltartására; *továbbá, hogy ezentúl azon szegényebb nemesek, a kiknek jobbágyaik nincsenek, épen úgy ne fizessenek tizedet, a miként a jobbágysággal bíró nemesek már régi idők óta nem fizetnek.*

János pápa — mivel ezek ugyis vérrel rójják le a tizedet, vérükkel védelmezvén szent hitüket¹ — meg is tette a nemeseknek ezt szívességet, a magyar főpapságnak pedig el kellett tőrníe; mihelyt azonban meghallották János letételét, azonnal kérvényt nyújtottak be a zsinathoz, hogy törülne el János törvénytelen rendeletét.²

A zsinat azonban a tényállás megvizsgálását adván ürügyül, a határozathozatalt elhalasztotta s minthogy ebben az ügyben később sem határozott, a magyar főpapság örökre elvesztette ezen jövedelmét s már 1439-ben az országgyűlésen törvényileg kimondják, hogy a nemes ember, akár van jobbágysága, akár nincs, tizedet adni nem tartozik.³

S ha most meggondoljuk, hogy a papság nem akart egy

¹ Jánosnak ez ügyben 1415-ben kelt leveléből. Kovachich: Monumenta veteris legislationis hung. II. f. 2—14. II.

² V. ö. Bunyitay V., A váradi püspökség története. Nagy-Várad, 1883. I. 237 l.

³ 1439: XXVIII. t. cz. »Nobiles tam jobbationes habentes, quam non habentes decimas dare non teneantur, antiqua eorum libertate requirente.«

könnyen e jogáról lemondani, a nemesség pedig a király egyenes parancsára sem igen hajtott,¹ mert teljesen felmentve érezte magát e kötelezettség alól: úgy nem fogjuk olyan megmagyarázhatatlannak találni, miért vett részt a kis nemesség egy töredéke az 1437. parasztlázadásban!

Zsigmond uralkodásának a második felében úgy tapasztalta, hogy a jobbágynak adott csekély engedményei is nagyon jó hatással voltak mindig üres pénztárára. Inkább tehát ilyen pénzügyi szempontokból, s nem a jobbágyok szomorú sorsa feletti szánalomból, 1405. május 26-án hozott törvényeiben az eddiginél még határozottabban körül írta a jobbágyság szabadköltségkötését. Így: a földesúr az elköltözködni akaró jobbágytól mindennemű követelését egy hónapon belül hajtse be, mert ezen határidő leteltével követelése érvénytelenekké lesznek s azonfelül jobbágyát is szabadon kell eresztenie.

Az uraknak azonban nem igen tetszhetett Zsigmondnak ezen intézkedése; féltek ugyanis, hogy ha a király zsákmányolja ki a jobbágyokat, hát akkor majd nekik fog kevesebb maradni. — És Zsigmond ezen alkalommal aztán nagyon is kimutatta, hogy nincs következetes politikája, hanem mindenben csak a pillanat embere. Így történt tehát, hogy a jobbágyság helyzetét könnyítő rendeleteit részint a főurak zúgolódására, részint az irányukban érzett hálától indítva — mivel válságos helyzetében sokan hűek maradtak hozzá — még ugyanazon évben olyan záradékkal látta el, a mely teljesen megfelelt az urak kívánságának.

Csak akkor szabad tehát a jobbágnak elköltöznie, ha az illető a földbért és más szokott tartozásait megfizette²; továbbá, ha földesura semminemű tettel nem vádolná és bűnösnek nem találná.³

De hát mikor róttá le a szegény jobbágy a százféle czi-

¹ Fejér, i. h. X/VII. 784. l. Eder, Ad Felmeri, i. h. 71. l.; Szerdai A., *Series antiquorum et recentiorum episcoporum Transilvaniae*. A. Carolinae 1790. 149-151. ll.; Archliv. i. h. XII. 77-78. ll

² 1405: XIV. t. cz. bud.

³ 1405: XVI. t. cz. bud. — V. ö. Máriassy i. h. I. 186—187. ll.

men is követelt tartozásait, avagy mikor nem találtnék, bűnösnek, ha földesura nem akarta, hogy elköltözködjék?

Az egyhónapi határidő névleg még ezután is fenmaradt, de mi értelme lehetett annak, a mikor a földesúr az ő engedelmével nélkül elköltöző jobbágyságát a megyei ispánnal visszahozathatta és még három márka lefizetésére is kényszeríthette a vakmerőt.

Igy tehát Zsigmond a mit egyik kezével adott, azt a másikkal visszavette.

Nehány év múlva (1411.) némileg a kapuadót is módosította Zsigmond. Látszólag a jobbágyságoknak akart vele kedvezni, de voltaképen csak több adót remélt ez úton is. A legutóbbi időben ugyanis 20 dénárt szedtek minden jobbágysági kaputól, most úgy rendeli a törvény, hogy a »nagy kapu«-tól 30, a »kis kapu«-tól 15 dénárt fizessenek a jobbágyságok.¹

Igy szaporodott évről-évre a jobbágyság megterhelése. A földesurak előtt az anyagi érdek volt a fő, mit törődtek ők a nyomorgó néppel, a mely különösen a déli vidékeken s Erdélyben nemesak ingyen tartotta a rakoncátlan hadakat, hanem ingyen is katonáskodott.

És hogy mindezen megterhelések mellett is mennyire lopták, csalták a szegény jobbágyságot, a többek között eléggé mutatja a tizedszedők embertelen eljárása. Ezek önkényesen határozták meg, hogy melyik jobbágyságnak mennyi a termése s a szerint szedték be az illetményeket. Minduntalan felhangzanak a panaszok még az országgyűléseken is, minduntalan elrendelik az 1411-iki dézsmatörvények betartását, de eredmény nélkül. Oly mélyen belevésődtek ez igazságtalanságok a nép emlékébe, hogy napjainkig fenmaradt a közmondás: »Hányják-vetik, mint a dézsmán szedett gabonát!«²

Tudjuk, hogy Zsigmond idejének jó részét a külföldön töltötte s eltekintve ennek káros hatásától, még az a nem

¹ 141. 2. t. cz. »Unam portam integram, per quam currus intrare et exire potest, si etiam in eadem Curia plures habitarent domestici quam unus; in triginta denariis novis: et unam valvam, seu parvam portam, vulgo Werőcze dictam non magis nisi in quindecim denariis.

² V. ö. Nagy Benjamin, A magyarországi jobbágyság állapota Róbert Károlytól 1514-ig. Budapest, 1896. 30. l.

épen dicséretes szokása is megvolt, hogy elutazása előtt minden módon megkísérlette egy kis útravalót szerezni. Így kevéssel azelőtt, hogy 1433. tavaszán Rómába indult császárrá való megkoronáztatása ügyében, új, de igen rossz pénzt veretett, a mi azután a háború okozta nyomorokat betetétzte és egyik közelebbi szülőkévé lett az 1437. parasztlázadásnak.¹

Az új pénz hatása nagyon gyorsan mutatkozott minden téren s Zsigmondot hazajövelekor sok kellemetlenség várta. Hogy tehát a felmerült bajokat orvosolja, 1434. végére Pozsonyba országgyűlést hívott egybe, a mely a következő évben is folytatta üléseit s eredményét két törvénykönyvbe foglalták össze. — Az első törvénykönyv megerősíti a jobbágyok szabadköltözködési jogát s egyszersmind a szabadköltözködést gátló, vagy a mások jobbágyságait nem tisztességes úton magukhoz csalogató földesurakra három girányi birságot ró s azonfölül a törvénytelenül visszatartott jobbágy minden vagyonával szabadon költözködhetik s esetleg még kártérítést is követelhet akadékoskodó urától.

Nem kis dolog volt ez abban az időben, a mikor a földmivelők még nagyon kevesen voltak. A földesurak minden módon csalogatták, édesgették magukhoz a mások jobbágyságait, de viszont egyik sem engedte el szívesen a magáét s igyekezett az elköltözködni akaró elébe legyőzhetetlen akadályokat gördíteni. — A földesurak önkényével szemben tehát a jobbágnak egyedüli s leghatalmasabb védekezése a szabadköltözködésben rejlett volna.

Legnevezetesebb eredménye azonban az 1434—35. tör-

¹ Zsigmond az új pénz értékét így határozta meg: 400 új dénár egy arany forinttal ér föl (innen van a »quarting« név, azaz egy jó dénárnegyede) míg a régi dénárból csak 100. Nemsokára azonban ezen silány becslésben sem akarta elfogadni senki a rossz pénzt s ugyanannyira leszállott az értéke, hogy egy aranyforintért 1000 új dénárt követeltek; tehát egy jó dénárért 10 újat. Ezen zilált pénzügyi állapot — mint látni fogjuk — nagyban hozzájárult az 1437. lázadáshoz.

Ezen időbeli pénzvviszonyok teljes megismeréséhez l.: Fejér, i. h. X/VII. 428. l.; Vajda, i. h. 162. l.; Horváth M., i. h. II. 73. l.; Krizskó Pál, A körmozei régi kamara és grófjai. 24. l.; Fejérpataky László, Magyarországi városok régi számodáskönyvei. Budapest, 1885. 673—674. ll.; Magyar Tört. Tár. 1861. IX. 140. l.

vényhozásnak a telekkatonaság szabályozása, a mely által egy uj elem került a honvédelmi rendszerbe, — a parasztság, a mely néposztály eddigelé csaknem teljesen ki volt zárva a birtok jogból és személyes szabadsága sem volt sokkal több a semminél.

A nemesség érezte, hogy most a rendesnél valami szokatlanabb dolog történt, de azáltal, hogy hatalma külszínét megvédte, eleget vélt tenni annak a kötelességnek, amelyet önkénye szabott eléje. A törvény ugyanis úgy rendelé, hogy a jobbágyság terhére minden 33 jobbágý után egy jól felfegyverzett lovas állíttassék ki. A dolog tehát voltaképen a a jobbágyságra tartozott, a nemesség azonban, hogy a jobbágýság ne teljesen függetlenül, hanem továbbra is, mint az ő hozzátartozója jelenjék meg a harcztéren, így módosítá a törvényt: A nemesek minden 33 jobbágý után egy jól felfegyverzett lovast tartoznak kiállítani.

Hiába való volt az igazság takargatása. Tény, hogy ez az intézkedés egy újabb teher volt a jobbágýságra, de viszont nagyban is növelhette annak az önértetét. A háborúkban ettől fogva sokkal függetlenebbül vettek részt, mint addigelé. s az onnan visszatérők, kiknek a személyes szabadságról és birtokjogról már tisztultabb fogalmuk kezdett lenni, annál fájóbban tapasztalhatták, hogy otthon bizony nagyon furesán megy a világ folyása.

Kétségtelen, hogy a hadseregből hazatért jobbágý-katonáknak nagy részük volt az 1437. lázadásban, hiszen a parasztseregnek, mint később látni fogjuk, azon rövid idő alatt is külsőleg egész katonai szervezetet tudtak adni. A jobbágý-katonák között különben gyakran már a táborban kiűtött a szabadságra való hajlam, a minek emlékét a szigorú büntetési fokozatok tartották fenn.¹

Mindezek a bajok többé-kevésbbé közösek voltak az egész országban, de a szerencsés természeti viszonyok következtében Erdélyt kivéve még egy századig megadással tűrte a föld népe a nagy nyomást.

¹ Ha a jobbágý-katona szökést mert kísérelni, életével lakolt, míg a nemest csak pénzbelileg büntették.

Erdélyben azonban ez idő tájt már olyan tünetek mutatkoznak, a melyek kétségtelenné teszik, hogy a jobbágyság megunta viselni a jármot. Eleintén csak panaszkodnak, kérelmeznek,¹ de a midőn látják, hogy ilyen úton semmit sem tudnak elérni, akkor aztán erőszakhoz nyúlnak.

1437-ben Csáki László vajda kénytelen a tizedek, különösen a bortizedek ügyében a királynak nem régiben² kelt rendeletét a jobbágyságnak ujólag tudomására adni³.

Ezt a gyengéd eljárást azonban már nem vették figyelembe. A papságnak a tizedet mindig rendeltenebbül fizették s nem riadtak vissza a legkülönbözőbb fogásokkal megcsalni, megkárosítani azokat.⁴

Egész helységek, mint pl. Abrudbánya (Szalatna-Bánya) egyszerűen megtagadják a káptalannak a fizetést.⁵ A bortizedek fejében csak holmi sajtólevet szolgáltattak be s a legjobb szüretelés alkalmával is csak annyit adtak, amennyit akartak; azt sem vitték haza, hanem a szőlők alatt hagyták és ha azt onnan harmadnapra a plébánusok el nem szállították, akkor a mustot kiönték a földre s a hordókat hazavitték.⁶

Zsigmond 1435. ápril. 10-én kelt levelében a legmélyebb megbotránkozás hangján kel ki az istentelenek ellen s megbizza Csáki László vajdát, valamint Kusali Jaks Mihály székely ispánt, hogy az engedetleneket keményen fenyítsék meg.⁷

Pedig Zsigmondnak nem volt igazsága, a mikor istentelennek nevezte az elégedetlenkedőket, mert a keserűség pohara már csordultig megtellett.

¹ 1410-ben a súlyos terhek könnyítése végett Zalatna, Ocsova és Zolna jobbágy-lakosai »humotenus provoluti lamentabili cum quaerela« esedeznek Zsigmond királyhoz. V. ö. Nagy B. i. h. 57. l.; Wenzel G., Magyarország mezőgazdaságának története. Budapest, 1887. 289. l.

² Fejér, i. h. X/VII. 423. l.

³ Fejér, i. h. X/VII. 608. l.

⁴ Figyelemre méltó, hogy az engedetlenség szításában a szászok járnak elől. Fejér, i. h. X/VII. 725. l.

⁵ Szilágyi S., Erdély tört. I. 121. l.

⁶ Budai Ferencz, Magyarország Polgári Históriajára való Lexicon. Nagyváradon, 1805. I. 492—3. II.

⁷ Fejér, i. h. X/VII. 630. l.; Katona, i. h. XII. 701. l.

S most, mivel a jobbágysági kérdések fejtegetésében tárgyalásunk magvához jutottunk, szükségesnek tartom egy rövidke pillantást vetni Erdély anyagi viszonyaira is, hogy aztán annál közvetlenebbül vizsgálhassuk az erdélyi jobbágyság helyzetét a lázadás kitörése előtt.

Az erdélyi magyar jobbágyságnak ebben az időben a földművelés volt a főfoglalkozása, a baromtenyésztést csak melleleg űzte. — Mindkettőnek elengedhetetlen főkelléke a béke, a melyet pedig Lajos óta nélkülözött Erdély. Ha küllenség nem volt, pótolta azt a belviszály. Zsigmond bizony nem örökölte Lajos erélyét s a korlátok közül kiszabadult oligarchák féktelensége örökös forrongást szül, a mely közvetlenül csak a kereskedelemnek és az iparnak ártott, közvetve azonban magának a földművelésnek is. De a mig az előbbieneket Zsigmond korszerű intézkedései megóvják a súlyedéstől: addig a földművelés és részben az állattenyésztés, a nép zömének kizárólagos foglalkozása, egyedüli keresetforrása nem találhatna oltalomra s az utóbbi időkben már a török martalócz-csapatok beütései következtében is érzékenyen szenvednek.

A törökökkel szemben eleintén Erdély a védbástya. Itt járnak keresztül a rakoncátlanabbnál rakoncátlanabb hadak s legtöbbször semmivel sem hagynak kedvesebb emléket hátra, mint akár a török.

Erdély különben is hegyes, a föld némely helyen egészen hasznavehetetlen, vagy leginkább erdővel lévén földve, nem nyílhatott tág tér a földművelésnek. De meg aztán nem is volt még elegendő munkaerő. Az elnyomott, kizsárolt földművelő osztályt Erdély szívében csaknem kizárólagosan a magyarság képviselte, a kik — mint már említettem is — főképen a síkabb térségeket, a Szamos vidéket szállották volt meg;¹ a nyugati bevándorlók, a szászok, különösen a kereskedelmet, az ipart tartották a kezükben, mig a délről s a délkeletfelől betelepülő oláhság, Erdély legműveletlenebb eleme, jövedelmező baromtenyésztést űzött.

Ez az utóbbi foglalkozás volt különben a legbiztosabb

megélhetési mód, részint mert az említett csapásoknak nem volt annyira kitéve, részint mert az állammal szemben csekély kötelezettséggel járt. Nagy virágzásnak is örvendett ez időtájt Erdélyben a baromtenyésztés, a miről a szebeni s a brassói országos hírű baromvásárok tanúskodnak, a melyeket maga Zsigmond sem késett kegyeivel s különféle szabadalmakkal kitüntetni.¹

Okleveleink gyakori megemlékezése után ítélve a bortermelés szintén virágzó lehetett s ezzel kapcsolatban a gyümölcstermelés is, a mennyiben mindezeket a jobbágy nem hanyagolta el, a mikor minduntalan tapasztalnia kellett, hogy ő tulajdonképen csak betevő falatjáért robotol, mert verejtékes fáradságának gyümölcsét sohasem élvezheti.

A foglalkozásoknak ezen elkülönítését azért jelöltem meg oly feltűnően, hogy a bekövetkezendő mozgalom egyik homályos pontját némileg már ezáltal is megvilágítsam. — A terhek nagy része ugyanis, a tized, kilenczed, subsidiumok stb. csaknem kizárólag a földmivelő osztályra nehezedett s így különösen ennek, azaz a magyar jobbágyoknak volt legnyomasztóbb helyzetük, mert a pásztorkodó oláhság aránylag elenyészően csekély évi járulékot fizetett, az ujonnan betelepülők pedig csaknem semmit.

A helyzeten javítani tehát kétségtelenül a magyarságnak állott leginkább érdekében.

Végül még azt a fontos kérdést tehetjük fel, hogy a dézsma felét s a subsidiumokat készpénzben fizetni tartozó jobbágy honnan teremtetten elő a pénzt, azaz terményeit hogyan tudta értékesíteni? — A felelet igen egyszerű: körülbelül sehogyan sem. Abban az időben ugyanis fölötte kevés pénz volt forgalomban, s annak is nagy része rossz volt. A földesurak pedig (— a papság is értendő —) mindenképen azon voltak, hogy az értékes pénzt magukhoz kaparintsák s így a szegény jobbágyinak, ha akadt valami eladni valója, úgy meg kellett elégednie a kevésbé értékes pénzzel, mert az ő vevői többnyire csak azzal fizettek. A gabnaneműeknek — úgy szólván — semmi piacuk sem volt. Sovány

¹ Fejér i. h. X/VIII. 324 l.

esztendőben nem igen volt mit eladni, jó termés esetén pedig hihetetlenül leszállott az ár, mert a háborús idők miatt a gabonát nem volt szabad a szomszédos országokba kivinni,¹ sőt maga a termelő a belföldi vámok miatt sokszor itthon sem tudta még a folyó árban sem értékesíteni.

Pedig ez időtájt különösen Erdélyben nagy volt a fogyasztás, mert a határszélekre rendelt hadtestek átvonulása, rövidebb vagy hosszabb ideig tartó táborozása napirenden volt. Ezek a katonák azonban úgy fizettek, a mint akartak s még örülhetett a szegény paraszt, ha kapott valamit.

Zsigmond az 1826–27. évek egy részét bizonyos politikai okokból Erdélyben töltvén, izgékony természete több helyre elvítte² s így a néppel való közvetlen érintkezés által mint király is személyesen tapasztalhatta a visszaéléseket. A nép baján segítőnek tehát, azon alkalommal, a midőn Földvárrott a höltevényiek és földváriak között fenforgó pört elintézte, egyuttal egy élelmezési áruszabályt is dolgoztatott ki, a melyet 1427. márczius 17-én Brassóban szentesített is.

Zsigmond ezen élelmezési áruszabálya Erdélynek nemcsak a földmívelési és baromtenyésztési viszonyaira vet élénk világot, hanem — úgy szólván — a mindennapi életet festi. Olyan bajokat igyekszik orvosolni, a melyek, mint látni fogjuk, a tiz év múlva kitört lázadás okmányaiban is megvanak, mintegy bizonyosságául annak, hogy a királynak ez a rendelete is csak papiroson maradt, mert nem volt senki, aki foganatosítását ellenőrizte volna.

Most pedig, ha nem is egész terjedelmében, de legalább bő kivonatban ismerjük meg magát a rendeletet:

„A táborozó (Exercituans, Insurgens) akárki légyen, ha

¹ V. ö. Magyar Tört. Tár. 1861. IX. 55 l.

² Zsigmond 1426. ősszén Lippán van, 1436. decz. 6-án Tordán, később Földvárrott, decz. 26-án Brassóban, 1427. márcz. 13–17-én és 20-án Brassóban, ápr. 6-án Hosszúmezőn, ápr. 28-án Szepsi-Szent-Györgyön, máj. 11-én Földvárrott, jun. 3-án Mogyoróson, jun. 16-án ismét Brassóban. V. ö. Fejér i. h. X/VI. 790, 852, 853, 863, 876, 877, 878, 883, 892, 897; — X/V.I. 676. l. stb.; Uj Magyar Múzeum. 1854 IV. évf. 115–116. ll.; Kemény J., *Adversaria Historica*. Tom. I. (Kéziratgyűjtemény az erdélyi múzeumi könyvtárban G. I. jegy alatt. A lapok nincsenek számozva.).

kenyeret, bort, abrakot, szénát, húst, sajtot, halat, lencsét, borsót, ludakat, csirkéket, malaczkokat, bárányokat, vaját s más effélét ki nem fizet, vagy nem igaz módon vesz el, vagy ezekben kárt tészén és a fölszólításra eleget nem tesz: vádolja be a kárvallott ember az ország birái előtt, a királyi »Kuriában« azon időben, a mikor épen valamely törvényes ülést tartanak; és ha a dolog bebizonyosodik, úgy a vádlottat szorítsák elégtételre.

A ki lovakat, ökröket, disznókat, szalonnákat vett el, vagy házakat, pinczéket, szekrényeket tört fel, vagy más ilyenféle károkat okozott: akkor a tettest a vagy urát bizonyos oktavákban idézzék a királyi kúriába s ha meg nem jelenék, úgy a vétkest a kár négyszeresének a megtérítésére kényszerítsék.

A ki nagyobb gonoszságokat követett el, embereket gyilkolt, asszonyokat, szűzeket ragadott el, templomokat, nemesi házakat tört fel és fosztott ki: az idéztessék a »kuriába«, ha nem megy, vagy elszökik, ura tegye le a homágiumát s a kárt térítse meg.

A elmondott esetekben a táborozó bűnöst urának a házából, urának a szolgálival idézzék meg.

A mikor a zászlósúr seregével valamely vidéken táboroz s panaszt emelnek nála a katonák kihágásai miatt és ő még sem gondol elégtételre: úgy a panaszosok magán a zászlósúron kereshetik kárukat.

Nyáron és máskor (tavaszkor, őszkor) a mezőkön táborozzanak, télen azonban a lakósok kötelesek szállást, szénát és tűzifát adni; ha valamely helyen nem volna elég fű, akkor a lovakat ráereszthetik a rétekre és kaszálókra, a míg a fű nincs lekaszálva, — ha azonban már lekaszálták a fűvet, semmit sem szabad erőszakosan vagy ingyen elvinni.

Egy köből zabot, árpát, rozsot, szűk terméskor 31, termékeny esztendőben 25 dénárral fizessenek. A szénáért egy lótól egy napra s egy éjszakára 1 dénárt adjanak, de a ló alá nem szabad szénát tenni.

Egy adag (porczió) kenyér két személyre egy ebédre 1 dénár, egy lúd 5 dénár, nagy csirke 3, kisebb 2 dénár; —

hal, bab, borsó, sajt stb. a körülményekhez képest illendő áron. A kik ökröket, disznókat, szalonnákat akarnak venni, vegyék úgy, a mint megalkudhatnak.

A törvény minden olyan helyen, a hol elegendő mennyiségű hazai só van, megtiltja az idegen só árulását és vételét; az ellenkezőt cselekedő árúsnak, ha rajta kapják, először csak a sóját veszik el, másod ízben marháját és szekerét is, ha harmadszor vagy többször is rajta kapják, őt magát is fogják el s akkor úgy bűnhődik, a mint a sótiszttel kiegyezhet.

A királyi sót szárazon és vizen egyaránt szabadon szállítsák és senki ne merjen bármi úton is jogot formálni, hogy azt megvásolja. Hasonlóképen vámmentes a táborok részére kiadott só mindaddig, a mig azt el nem adják; de a mikor már a kereskedők kezébe jutott, azok tartoznak tőle vámot fizetni. A ki a királyi és tábori sótól mégis vámot merne venni s azt a királyi kamarás a város urának bejelenti: akkor a vám ura tartozik a törvénytelenül eljáró vámost, a királyi kamarás kezébe adni, a ki aztán jelenlegi levelünk szerint, a mint akarja, elégtételre kényszerítheti.“¹

A király meghozta a törvényeket s eltávozott, a szegény népet pedig épen úgy fosztották és zsarolták, mint az előtt. A rakonezátlan, hiányosan felszerelt s többnyire a saját költségén élő katonaság továbbra is pusztító fergetegként vonult át, vagy épen üt tábort némely vidéken s bizony lovaik patkói után nem hogy aranykalász, de még csak fű sem marad vissza. Mit törődnek ők a királyi rendelettel, a mely szigorúan előírja a katonaság viselkedését s a beszerzendő élelmiszerek árát, nincs ki ellenőrizze azokat, tehát büntetlenül pusztítanak, gyilkolnak s rabolják össze azután is mindazt, a mire szükségük van. Később — mint látni fogjuk — maguk

Fejér i. h. X/VI. 878. 1; Kovachich, Supplementum ad vestigia Comitum ap. Hung. Buda, 1798. I. 328. 1.; Vajda i. h. 179. 1.; Kovácsóczy M., Árpádia III. 34. 1.; Kovácsóczy után Kőváry i. h. II. 46. 1. Érdekes ezt az áruszabályt összevetni a II. Lajoséval (Magy. Tört. Tár. XI. 137. 1.) és az 1563 évvel (Bél M., Adparatus ad historiam Hungariae. 303. 1.), mert csak így szemlélhetjük feltűnően a korok közötti különbséget.

a nemesek is megsokalják ezt s megpróbálják valamiképen orvosolni a bajt, de sikertelenül.¹

A terhek között mindenesetre a tized s a kilenczed voltak a legnyomasztóbbak, de ezek is főképen azért, mert a beszédésükre kiküldött, igazi rabszolgahajesár-lelkületű biztosok a törvények nyílt megszegésével, egyedül uraik helyeslésében bízva, készek voltak az utolsó falat kenyerétől is kifosztani a nyomorgó jobbágyot. Ezek mellett nem volt se vége, se hossza a rendkívüli adóknak, a melyeket a legkülönbözőbb czímen,² igen gyakran a háború költségeinek a fedezése czimén vetnek ki a népre s aztán kiméletlenül be is hajtják. A földesúr a bünderiá'is hadak kiállítására a kilenczeden kívül még egyéb adót is szedhetett. Külön adót szedtek a telekkatonaság eltartására, mely katonaság pedig nagy részben a jobbágytság sorából került ki.

De még ez mind nem volt elég. A földesúr »ajándék« czimén megkövetelte jobbágyaitól, hogy Karácsonykor egy köből zabot és két kenyeret, Husvétkor ismét két kenyeret, a templom védszentjének az ünnepén hasonlólag két kenyeret és egy jérczét adjanak.

S a szegény jobbágynak még szerencséje volt, ha ura megelégedett ennyi ajándékkal, mert többet is követelhetett volna, a mint azt legnagyobb része meg is tette.

Ha a földesúr malma elromlott, a jobbágynak kellett megcsinálnia, mert neki különben sem volt szabadsága, hogy máshová menjen örletni. A mikor eljött a fűkaszálás, vagy az aratás ideje, a földesúr a két-három napnyi robotot, annyival szaporította meg, a mennyire épen szüksége volt, hogy a munkát teljesen bevégezzék. A szüretelés alkalmával korántsem elégedtek meg a kilenczeddel és a tizeddel, hanem közönségesen »akó« nevezet alatt még egyszer osztalékot vettek a szegény jobbágytól, kinek a jó termés után az a véleménye sem lehetett, hogy borát kimérje s így egy kis pénzre

¹ Fejér i. h. X/VII. 912. 1; Schlözer, Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Göttingen, 1795. 46. 1.

² Így a bázeli zsinaton adót vetnek az összes keresztlénységre, a melyet nálunk a jobbágyoknak is kell vala fizetniük. Zsigmond 1434. tavaszán figyelemzteti is erre a vármegyéket (Fejér i. h. X/VII. 548. 1.).

tegyen szert, mert a földesúr s a királyi sókamarak tisztjei ebben ezerféleképen is megtudták akadályozni, maguknak tarván fenn még ezt a jogot is.

A mint a tehetősebb jobbággy ekéinek s barmainak a száma után is kénytelen volt adózni: épen úgy a legszegényebb sem kerülte ki a jószívű földesúr figyelmét, ezeknek is kellett az önkényesen megszabott robotokon kívül évenként még egy bizonyos összeget is fizetni¹.

Háborús veszedelmek idején is a jobbággy húzta a rövidet, mert ásóval, kapával, fejszével, kocsival s barmaival kellett a kijelölt helyre vonulniok, hogy segédkezzenek a seregnek — természetesen ingyen.

S ha mindennek daczára mégis akadt jobbággy, a ki némi anyagi javakra tett szert, nem élvezhette azt zavartalanúl, mert ura minden pillanatban előállhatott valami követeléssel s így már életében is elveszthette vagyonkáját; azt pedig teljesen bizonyosra vehette, hogy halála után a földesúr örököseitől csaknem az egészét el fogja harácsolni; ha nem maradt törvényes örököse, akkor meg épen mindene a földesúrra szállott s még az özvegyét is kitudták a vagyonból. Végrendeletére mit sem adtak.

A mikor a jobbággy fia megnősült, illetve leánya férjhez ment, anyagi állapotjukhoz mérten a földesúr nemcsak hogy megadóztatta őket, hanem még a lakodalmon megjelenő, más helységbeli vendégektől is fejadót szedett.

Úgy bánnak a földesurak a szegény jobbággygal — panaszkodnak a parasztok a bábolnai ütközet után — mintha pénzen vett rabszolgák volnának. Bizony nagyon súlyos igában görnyednek. S ha valame.yik más birtokra szeretne átköltözni, ura az elmenőt minden javából kifosztja s végtére még sem ereszti szabadon. Az urak a jobbággyok szabadságának legkisebb jogát is lábbal tiporják s azonfelül még elviselhetlen terhekkal halmozzák el őket.²

¹ Kurz A., Magazin für Geschichte Literatur und alle Denk — und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens. Kronstadt, 1846. II. 367—368. II.

² » quia per ipsorum Dominos terrestres velut emptitii in gravem servitutem fuerint redacti, — cum enim de aliquorum possessionibus ad alia loca se transferre voluissent moraturos, rebus et bonis eorum etiam omnibus

Ennyi nyomorúság daczára nincs senki, a ki megkísér-
lené a helyzeten javítani. Az ország kormánya »nagyobb« gon-
dokkal van elfoglalva, hogysám ideje jutna az erdélyi pórságra
is némi figyelmet fordítani. A király olykor-olykor szélnek
ereszt egy-egy rendeletet a jobbágyok érdekében, de ugyan-
ekkor a püspök panaszára is hallgat és keményen korholja
a népet,¹ sőt a nemeseket is három márkányi pénzbírságra
ítéli, ha a királyi törvény által szentesített tizedeket nem az
értékes pénzben fizetik.²

S a népet, a mely annyi szenvedés közepette egyedül a
vallásban kereshetett volna vigaszt, minden józan előrelátás
nélkül még attól is megfosztották. Ugy látszott, hogy a világ
kereke teljesen kizökönt a helyéből. A papok a templomok-
ban úgy magyarázzák a szentírást, hogy a ki nem az értékes
pénzben fizeti a tizedet, az a pokol legmélységesebb fenekére
kerül.

És a püspök, a lelkisebek és fájdalma ezen legfőbb
orvosa, nem látja be a nép nyomorát, papjai pusztá fenyege-
tésének súlyt akar adni s kiátkozza a fizetni nem tudókat.³

Ezzel azonban az utolsó kártyáját is kijátszotta a hata-
lom. A hit, a mely eddigelé erőt adott a teher viselésére, alap-
jában meging s a nép mindenét elveszti.

spoliatis abire minime permitterentur, et omnibus eorum Juribus libertatum
privati penitus oppressi et importabilibus oneribus aggravati.« Jakab E., Ok-
levéltár Kolozsvár történetéhez. Budán, 1870. I. 173. l.

¹ Fejér i. h. X/VII. 784. l. Szeredai i. h. 149. l.; Kemény, Appendix
Diplomatarii Transylvanici 1421–1449. 136. l. (Kézirat az erdélyi múzeumi
könyvtárban $\frac{D}{5}$ jegy alatt.)

² A jobbágyság történetével foglalkozó írók közül többen úgy nyilatko-
znak, hogy az ország törvényhozói sem voltak azzal tisztában, vajjon a nemes
tartozik-e tizedet fizetni. Erre feleletül adhatjuk II. Endrének 1291-ben kelt
okleveléből a 26-ik cikket: »Item decimas frugum secundum decreta sancto-
rum regum solvere teneantur. Ita videlicet. quod quilibet nobilis sive saxo de
numero nobilium, de quolibet aratro unum fertonem pro decimis solvat.«
(Urkundenbuch, 162. l., Hunfalvynál i. h. I. j. LXIII. 542. l.)

A zavart tehát most János pápa említett rendelete okozta.

³ Pedig Lajos király szigorúan megtiltotta a papságnak átokkal sújtani
azokat, a kikkel pörlekednek. Horváth, Magyarország tört. II. 175. l.

Tekintsünk be az egykorú oklevelekbe s úgy fogjuk találni, hogy borzasztó az a kép, mely az egyházi átkok nyomán kél vala.¹

Az öregapák az örökboldogság zálogának, az utolsó szent-ségeknak a felvétele nélkül lélekben is megtörve, kétségbe-esetten hunyják le szemeiket. A koporsót, a melyben egy a nyomor s a vigasztalan jövő által korán megtört családapa fekszik, nem kíséri ki a pap, nem is szenteli be senki azokat a meghidegült munkás kezeket, azt a þecsületes szívet, a melynek joga lett volna még tovább is dobogni. S annak a mosolygó, ártatlan csecsemőnek, a ki talán nemsokára éhen hal, a közös sírkertben emlékét nem fogja virágos dombocska őrizni, hiszen neki a temető árkában van a helye, mert beteg szülője nem tudta a szükséges »jó pénzt« előteremteni.

A harangok nem zúgnak. A gondozatlan utcák rozoga kunyhóikkal nem visszhangozzák most a jókedvű lakadalmas nép örömkialtásait, mert a szerető párokat már nem a pap, hanem a nyomor adja össze.

A szélvihart megelőző, nyomasztó csend honol mindenfelé. Az urak s különösen a hivatásukat tévesztett papok nyugodtan fekszenek, nyugodtan kelnek, — a népben csak jajnékül tűrő rabszolgát látnak s azt hiszik, hogy minden úgy van jól, a mint van.

Pedig már történik valami szokatlanabb is a rendesnél, a mi az ő figyelmüket eleintén nem igen keltette fel. Éjjelen-kint ott a faluvégén, abban az elhagyott malomházban, vagy távolabb az erdők sűrűjében összegyűl a helység lakóinak nagy része s áhítattal hallgatják azokat a vörös keresztes papokat, a kik eget-földet ígérek nekik, ha tanaikat elfogadják.

Mindezekről alább bővebben, most vizsgáljuk meg még az oláhság helyzetét.

¹ Archiv i. h. XII. 78 l.; Katona i. h. XII. 793. l.; Eder i. h. 73. l.; Teleki, Hunyadiak kora. X. 3. l. stb.

III.

Az erdélyi oláhság helyzete a lázadás kitörése előtt.

Az oláhság nagymérvű betelepődése a XIV-ik század végén s a XV-ik elején. A kenéz szerepe és hatásköre. Az oláhság főfoglalkozása itt is a pásztorkodás. A római egyháztól s a földműveléstől a tized riasztotta őket vissza. A róm. kath. egyház állandó figyelme. Nagy Lajos és Zsigmond szigorú vallásrendelete, a melyet azonban nem tartottak be. Az oláhság kedvező helyzete a magyar jobbágysággal szemben. Zsigmond kivételes intézkedése a tizedügyben. Az oláhság rablásai 1382-ben, 1433-ban. A török-barátságra való hajlandóságuk. Kiváltásaik csak ideiglenesek voltak. Az oláhok negyedik rendisége. Mi ösztönözte az oláhokat a lázadásban való részvételre?

Az oláhok eredetéről s magyarországi történetéről már nagyon sokan írtak, így legújabbán és legtudományosabb alapon Hunfalvy Pál és Jancsó Benedek. Mi a jelen alkalommal nem foglalkozhatunk e kérdéssel, csak annyiban, a mennyiben az 1437-ik évi parasztlázadás egyes részeinek a megvilágítására okvetlenül szükséges.

A XIV-ik század végén s a XV-ik első felében nagyban folyik az oláhoknak Erdélybe való betelepődése. Ez a betelepedés csoportonként történik s körülbelül a következő szokásos módon: A koronabirtokos kezelőhöz, avagy valamelyik tehetősebb földesúrhoz beállít egy-egy vállalkozó s kötelezi magát, hogy ő ezt vagy amazt a területet benépesíti. Természetesen ezen szolgálatja fejében némi jutalmat vár a birtok tulajdonosától s azt a szabadságot, hogy az általa betelepített nép fölött bizonyos jogai legyenek.

Az ilyen vállalkozók voltak az u. n. *kenézek*, a kik a tulajdonostól egy darab földet, egy malmot stb. kaptak s igazgatói, bírái lettek az új oláh helységnek, mely tisztségük

azután családjukban örökösök voltak. Kétségtelenül a kenéz is tartozott némi illetékkal urának, a mely azonban fölötte változó volt. Másképen adóztak — úgy szólván — minden földesúrnak, másképen a koronának.¹

Ha valamelyik kenéz érdemeket szerzett magának, úgy nagyon könnyen elnyerhette a magyar nemesi rangot; a mi nem is tartozott a ritkaságok közé. Lajos, de különösen Zsigmond elég bőven nemesítette a kenézeket, akik azutánaddigi kenézségeikből csak az ötvenedet tartoztak beszolgáltatni a koronának, ha ugyan azt is el nem engedte a király; különben pedig minden egyéb jövedelmet a maguk számára tart-hattak meg. *Igy lett a kenéz egyszersmind földesúr is.* A kenézek osztálya alkotta a közoláhság mellett a kiváltságos oláhságot, a kik a korona, vagy valamely főbirtokos fenha-tósága alatt zsarnokilag uralkodnak a kenézségben; új ter-heket vetnek a népre, egyes földdarabokat eladogatnak s néha magát a földbirtokost sem veszik tekintetbe.² Máskor a ke-nézségek lakóit bujtogatják fel a kenézek, rablásra indulnak velük, s gyakran újból kiszakadnak az országból.³

A betelepült oláhság legnagyobb része megmaradt val-lása mellett s továbbra is pásztorkodással foglalkozott. Külön-ben pedig vad rakonezátlan nép voltak⁴ s mint ilyenek. na-gyon sok bajt okoztak mindenfelé, különösen a rendezett vi-szonyokhoz szokott szászok között.

A római egyháztól s a földmiveléstől visszariasztotta őket a tized, a melyet a papság semmi szín alatt nem engedett volna el. Ezért már 1328-ban ír Károly Róbertnek a pápa, hogy ne erőszakoskodnának annyira a tizeddel, mert így a megtérő oláhokat visszakergetik a tévelybe.

S úgy látszik, használt is a figyelmeztetés, mert a király

¹ V. ö. Cod. Dipl. Teleki de Szék. I. 168. l.; Székely oklevéltár, I. 119. l.; Toldy, Uj Magyar Múzeum. 1854. II. 119—132. II; Szirmay, Szathmár vár-megye tört. 6—9 II. stb.

² Kurz A., Magazin. II. 297. l.

³ Még 1435-ben is ilyen kiszakadási ügyben bíraskodik a vajda. Fejér b. XI. 503. l.

⁴ Lajos az erd. nemeseknek adott privilegiumában a többek között azt mondja: »signanter Olachorum« kerülnek ki a rablók. Vajda i. h. 131—141. II

még ugyanazon évben értesíti Tamás vajdát, hogy az erdélyi püspököknek fizessék meg a tizedet a szászok, székelyek, magyarok, akár nemesek, akár nem; de az oláhokat egy szóval sem említi.¹

Az egyház figyelme különben állandóan kiterjedt a mindinkább szaporodó oláhokra.

Már 1345-ben VI. Kelemen spoletoi Antal franciskánust küldi hozzájuk, ki az oláh nyelv segítségével sokat megtérít. Lajos túlbuzgóságában még karhatalmat is használ a térítésnél, de ezáltal többet ártott az egyháznak, mint a menynyit használt; az ő szigorú rendeletét később Zsigmond is megújítja.

Ezt a rendeletet a főbb vonásaiban közlöm, habár korántsem tartották be azzal a szigorral, a mint elő volt írva s világosan láthatjuk belőle, hogy a Zsigmond alatti viszonyokat nem ismerő ebből óriási sérelmeket kovácsolhat, a mint legtöbben meg is teszik

Zsigmond meghagyja a boszniai vikárságbeli minoritáknak (*fratres ordinis minoris S. Francisci confessoris vicariae Bosnae*), kik Karán-Sebesen, Hátszegen és Orsován valának, legyenek szoros vigyázattal arra, hogy se nemes ember, se kenéz ne tartson schizmás pópát, kik megtévesztik az együgyű népet, — mert különben elveszti birtokát. A karán-sebesi porkoláb a maga kerületében egy pópát se tűrjön meg; katolikus és schizmás között ne történjék házasságkötés; nemes ember és kenéz, sőt a paraszt is a gyermekeiket kath. pappal kereszteltessék meg (*ut quilibet nobilium et keneziorum vel etiam rusticalium personarum faciat suos infantes per catholicos sacerdotes baptizare*). A ki schizmás pópával kereszteltet, birtokát veszti el; a keresztelő pópának pedig, bárhol legyen is az országban lakása, Sebes, Miháld és Hátszeg kerületeiben nem szabad tartózkodnia.²

Ezen rendeletet azonban, mint Zsigmondnak sok más rendeletét, nem hajtották végre az előírt szigorral. S az kü-

quoslibet scilicet Saxones, Siculos, Hungaros nobiles et ignobiles ad plenam eisdem iustitiam compellas . . . ect. Fejér i. h. VIII./III. 269. I

² Hunfalvy i. h. I. 480—481. II.

lönben is csak egy kis területet sujtott, a hová az 1437. paraszt-lázadás nem is terjedt ki. Másutt szabadon lehettek az oláh pópák, sőt néhol még a hűbér úr hozat pópát, hogy a lakóság gyarapodását így is előmozdítsa.¹

A míg azonban Zsigmondnak ezen, a gör. keleti vallást sértő rendelete a papiron maradt: addig György püspök egyházi átka, mint látni fogjuk, a legmélyebben rázta meg a kath. magyar jobbágyságot.

Tekintetbe véve tehát úgy ezen kevés erővel bíró rendeletet, mint Károly Róbertnek 1328-ban kelt rendeletét: bátran elmondhatjuk a korábbi időkre, hogy az oláhok helyzete, ha nem is tartoztak a kiváltságos rendek közé, valóban kiváltságos volt.

Ők ugyanis részint kedvezésből, részint mivel pásztor nép voltak, tizedet nem fizettek s a későbbi időkben is csak kivételesen. Az oláhok ezen helyzete idővel természetesen némileg megváltozott. Mindig többen és többen adták rá magukat a földművelésre s így több terhet is róttak rájuk, de még így is sokkal kedvezőbb viszonyok között éltek, mint a túlterhelt magyar parasztság.

Az országot veszély fenyegeti, a kincstár üres, pénzre s katonaságra van szükség.

Zsigmond minden követ megmozgatott, hogy ezen a bajokon segítsen. Már 1398-ban csak félig-meddig volt tekintettel elődei intézkedéseire, a midőn elrendelte, hogy a püspöki és a káptalani oláhok is fizessék a tizedet, mivel az illető uradalmakban a banderiumok kiállítása nagyon sokba kerül, pedig azokra most nagy szükség van.²

Ez kivételes eset volt, mert a rendszeres tizedfizetés — mint említém is már — még a XVIII. százban sem kötelezte őket.³

Az oláhok földjei ugyanis leggyakrabban ordóírtásokon

¹ Bunyitay V., Biharvármegye oláhjai és a vallás-unio. Budapest. 1892. 7. l.

² Benkő J., Milhovia, sive aut. episc. Milkoviensis explanatio. Viennae, 1781. II. 321 - 323. II.

³ Bunyitay, Biharvármegye oláhjai. 29. l. »Csak azon oláhok fizessenek tizedet, a kik tizedfizetés alá eső helyeken laknak.« 1700 után is így áll az oláhok tizedfizetésügye.

voltak, ezektől pedig nem járt tized, csak ötvened; vagy várföldek voltak, a hol az ötveneden kívül még a következő szolgálatokra is köteleztettek: sánczot ástak, fát vágtak, élelmet hordtak be stb. Ezen várföldeket ámbár saját haszunkra művelték az oláhok, de sem személyeik, sem a földek el nem választhatók a vártól — írja Zsigmond 1427-ben az erdélyi alvajdának.¹

Az állam kezdetől fogva nem sokat törődött az oláh-sággal; a kenézek pedig a maguk hasznát tartván szemelőtt, még annyit sem gondoltak a reájuk bízott néppel s így bizony nem is csuda, ha ez a félnomád nép nem egyszer rablásra vetemedett.² Így pl., hogy a kisebb súrlódásokat elmellőzzem, mindjárt az 1382-kit említem fel. A szászokat pusztítgatják ekkor az oláhok,³ kik végre is türelmüket veszítik s hasonló pusztításokkal felelnek. Ez természetesen nagy felfordulást szül, a melynek azonban 1382-ben béke vet véget. A békét Nagy-Disznódon kötötték meg ekképen:

»Vladimir és Cibin várak környékén lakó oláhok feledjék el a már megtörténteket, viszont a szászok sem gondolnak többé az ők gyujtogatásaikra, gyilkolásaikra, lopásaikra és egyéb pusztításaik által előidézett károokra. Ne rejtegessek az oláhok a gonosztevőket maguk között és a szászok földjén ne legeltessenek, ha csak erre külön engedelmet nem kapnak. Az orvgazdát, a ki gonosztevőt rejteget, a gyujtogatót, a gyilkost két tanúnak, — és a gyujtogatással fenyegetőzött hét tanúnak a vallomására égessék meg. Ezután az oláhok ne merészeljenek ijakkal járni, vagy az ijázásban magukat gyakorolni, ha csak arra szükség nincs.⁴

A fogarasi oláhoknak 1433-ban történt zavargásáról egy

¹ Kurz A., Magarin. II. 315

² V. ö. Sztáray-család oklevéltára. II. 125., 142 143. II; Magy. Tört. Tár. 1867. XIII. 23. I.

³ De nemcsak az oláhok pusztítgatják olyan különös előszeretettel a vagonos szászokat, hanem a székelyek is, a kik azonban Erdélynek már távolabbi vidékeire is ellátogatnak, egész Kolozsvárig. 1430-ban már oly vakmerően rabolnak a székelyek, hogy Zsigmond sürgősen erőgyűjtésre hívja fel Csáki László vajdát a fosztogatókkal szemben. V. ö. Székely oklevéltár. III. 22., 36., 39., 47., 51., 97. II; Cod. Dipl. Familiae de Szék. I. 527. I.

⁴ Hunfalvy i. h. I. 474. I.

régi feljegyzés tanúskodik, a melyet egy codex végén fedeztek fel 1882-ben: »finis hujus libri sub anno Domini 1433, tempore disturbii cum Olachis de Fugaras.«¹

1434 ben Kusali Jaks Mihály székely ispán vigyázatra inti a brassóiakat az »istentelen« oláhokkal szemben. A törökök — ugymond — nagyban gyülekeznek Havasalföldön s az oláhok nagyon könnyen hozzájuk szegődhetnek.

Kevéssel ezután ismét ír Jaks Mihály a brassóiaknak s e levelében különösen hangsúlyozza, hogy a fogarasi hitszegő oláhokat az asszonyok és gyermekek kivételével irgátmatlanul írtsák ki.²

Mindezek a zavargások pedig a nép természetéből, régi életmódjából származtak, mert nekik semmi komoly okuk nem volt az elégedetlenségre. A legnagyobb adó, a mely az oláhokra nehezedett, a mint már említém is, az ötvened volt. 100 juhtól 2 juhot s esetleg füstpénz fejében évenként minden háztól 1 juhot. A kinek 10 darab sertésénél kevesebbje volt, az darabja után 2—2 dénárt fizetett; a kinek 10 drbnál több volt, ha mindjárt 100 is, akkor is csak egy darabot adott legfeljebb választva.³

Természetes dolog, hogy a mondott kedvezmények csak ideiglenes anyagi előnyök voltak, de ezek mellett politikai kiváltságokról szó sem lehetett.⁴

Így tehát teljesen alaptalan az az állítás, a melyet az oláhok szeretnek hangoztatni, hogy az 1437. paraszt-lázadás előtt az oláhság Erdély kiváltságos nemzetei közé tartozott, hanem a magyarok, székelyek és szászok között ekkor kötött unió egyenesen az ő elnyomatásukra történt.⁵

Ilyenről a teljes épségben fenmaradt oklevél mit sem

¹ Századok. 1882. 341. l.

² Kusali Jaks Mihálynak mind a két levele: Tud. Gyűjt. 1830. IV. 102—103. II.; Szabó K.. Székely oklevéltár. I. 128—129 II.

³ Benkő. Milkovia. II. 338—339. lapokon azt fejtegeti, hogy az oláhok a magyarok jogi állásához csatlakoztak. Odavetett állítás, a mit szerző másik szavában már maga is megczáfol.

⁴ V. ö. Szirmay, Szathmár vármegye tört. 8. l.

⁵ Még a magyar történetírók közül is sokan így gondolkoznak. V. ö. Veszely K., Gyulafehérvári füzetek. I. 37. l.; Engel i. h. II. 364. l. stb

szól¹. Hogy azonban az oláhság 1437. előtt nem képezte Erdély negyedik rendét, azt alább be fogom bizonyítani² s hogy 1437. után sem, arra nézve, azt hiszem, elegendő lesz az Approbata szavait czitálnom: Az oláhság »sem a Státusok közé nem számláltatott, sem vallásuk nem a recepta religiok közül való«³ s csak »propter bonum publicum admittáltatott ez Hazában.«⁴

Ámbár az oláhság negyedik rendiségét illetőleg nem vitathatja senkisé is komolyan, mégis, minthogy az 1437. paraszt-lázadás szorosán érinti e kérdést, szükségesnek tartom röviden foglalkozni vele.

Annak az 1291-ben keltezett oklevélnek a hitelességét, melynek másolatát (eredetijét nem látta senki) Éder Károly kézirat-gyűjteményében találták meg, ma már senki sem hiszi el.⁵ Ezen másolat így kezdődik: Nos Andreas, Dei gratia Rex Hungariae, memoriae commendantes significamus, quibus expedit universis: quod cum nos universis Nobilibus, Saxonibus, Syculis, et Olachis in partibus Transilvanis, apud Albam Jule pro reformatione status eorundem congregationem cum eisdem fecissemus ect. — *Erdélynek a rendei tehát: Nobiles (Hungari), Saxones, Syculi et Olachi.* Nagyon csudálatos azonban, hogy erről nincs többé említés téve sem a megelőző időkben, sem később.

Hiszén csak 3 évvel ezelőtt 1289-ből bírnunk egy eredeti

¹ Katona i. h. XII. 793—797. II.; Fejér i. h. X/VII. 912.

² Approb. Constitut. Regni Transilvan P I. T VIII. Art. I.

³ U. o. P. I. T. IX. Art. I.

⁴ Az oláh viszonyok nagy ismerője, Moldován Gergely is így ír: »Nincs Erdélynek egyetlen törvénye sem, a melylyel a román nép túrt voltát 1437. előtt bizonyítani lehetne.« Erdélyi Múzeum. 1890. VII. 627 l.

⁵ 1808-ban került kritika alá e másolat, a mikor a magy. orsz. múzeum Éder Károly levéltárát megvette. Különben magának Édernek a nyilatkozatából is kitetszik, ha nem is vagyunk itt tekintettel a »Supplex lib. Valach« című munkájára, hogy nem sokat tart az oklevél hitelessége felől. »Habes etiam inter analecta mea apographum Litterarum ab Andrea III. Anno 1291. edictarum, quibus indicatur, Regem congregationi Transilvanorum pro reformatione status eorundem Albae Juliae habitae interfuisse. Sed hujus rei uberius iudicium faciam, si quando videndi, dijudicanque autographi mihi copia fuerit.«

oklevelet, a mely csak »Nobiles Hungaros, Saxones et Syculos« említ és »Olachos« nem¹.

1342-ben a tordai gyűlésen ép úgy nincs említés téve az oláhok negyedik rendiségéről, mint a hogyan nincs Zsigmondnak 1398-ban a rendekhez írt levelében s mint a hogy nincs erről tudomása az 1427-ki földvári gyűlésnek sem.²

Mindezeket azért hoztam fel, mert — mint említém is — az oláhok szeretik önmagukkal ellátni, hogy ők Erdélyben ős-lakók s kiváltságos helyzetüktől csak 1437-ben fosztotta meg a nemesek, székelyek, szászok kápolnai uniója.

A fönne említett oklevél másolaton kívül hivatkoznak még Béla király névtelen jegyzőjére is,³ valamint az 1437. parasztlázadás legfőbb békeokmányára, a melyet a parasztok és a nemesek július 6-án kötöttek s a melyben az oláhok is a szent királyoktól nyert kiváltságokat követelik.

Azonban a névtelenről — alább, az oklevél tárgyalásánál bővebben ki fogunk terjeszkedni rá — nem is szólva, ez az utolsó támasz is fölötte gyenge.

Ha visszatekintünk a mondottakra, a melyekből világosan láttuk, hogy az oláhság helyzete nem volt olyan nyomasztó, mint a magyar jobbágyságé,⁴ úgy önkénytelenül az a kérdés merül fel, vajjon mi ösztönözhetette hát az oláhokat az 1437-ki lázadásban való részvételre? — Erre a kérdésre már félig-meddig akkor feleltem, a mikor főlemlítém, hogy az oláhság kiváltságai csak ideiglenes kedvezmények voltak.

¹ Az oláhok negyedik rendiségére nem valami hízog, — hogy N. Lajos korában maradnak — Lajos 1377-ben kelt levelének a következő sorai: » nec contra ipsam libertatem, ipsos ad faciendum iudicium ea parte suorum *Jobbagionum seu Otachorum* ad quoruncunque Instantiam compellatis« ect.

² Kovácsóczy M., Árpádia. III. 25—33. ll.-n részletesen foglalkozik e gyűlésekkel.

³ » devicto per Tuhutum duce Valachorum Gelon, hos cum morte Domini sui, propria voluntate dextram dantis dominum sibi elegisse dictum Hungariae ducem (C. 27.).« — A Névtelen ezen állítására támaszkodni meghaladott álláspont.

⁴ E kérdést szépen megvilágítja Bunyitay is. Biharm. oláhjai. 11—13. ll.; Várad tört. I. II.-kkben elszórva.

Hiszen napjainkban is megtörténik egy-egy új helység létesítésekor, hogy több évre adómentességet engednek a letelepülőknek, úgy akarván kedvet ébreszteni másokban is; de ha egyszer eltelik a kitűzött idő, természetesen a kedvezmények is megszűnnek.

Ilyen esetek fordulnak elő az oláhoknál is.¹ Eleintén édesgetik őket, később aztán több és több követeléssel lép fel mind a kormány, mind a földesúr s ha a szükség kívánja, helyenkint már tizedfizetésre is rászorítják őket.²

Az oláhok vágyakoznak a jobb idők után, a mi természetesen izgatottságot szül. Ezt az izgatott hangulatot egy-némely elégedetlen kenéz felhasználja s a mi a rendezetlen viszonyok között élő, jobbadán pásztorkodó népnél nem is olyan nehéz feladat, nyílt rablásokra tüzelék a lakósokat.

Ilyen felbujtogatott oláhok vesznek részt azon rablásokban, a melyeket főntebb elsoroltam, de az 1437. parasztlázadásba ezek csak nagyon kis mértékben folynak be, mert ez a lázadás maguknak a kenézeknek az érdekeit is mélyen sértette.

Az 1437-ki lázadásban olyan oláhokat találunk, a kik Zsigmond husszita háborúiban katonáskodtak³ s onnan haza jöve nem szívesen tűrték a kenézek zsarolásait; a midőn tehát a magyar jobbágyok fellázadtak, szívesen csatlakoztak azok mellé, hiszen azok között akadtak olyanok is, a kikkel együtt katonáskodtak.

Ők is a szent királyok szabadalmaira hivatkoznak, — ők a kik közül nemcsak egynek otthon pásztorkodó nagyapja Havasalföldön, avagy Moldovában látta meg először a napvilágot.

¹ Egy 1415-ki oklevél (Bunyitay, Biharm. oláhjai. 11. l.) a borzafői kerületben letelepülő oláhoknak 7 évre teljes adómentességet ígér, egy 1418-ki pedig (Sztáray család oklevéltára. II. 192. l.) az aradmegyei Veresegyházán letelepülőknek 12 évre.

² Benkő, Milkovia II. 321. l.; Eder K., Supplex lib. Valachorum. 17. 18. ll.

³ Kemény J., Adversaria Historica. Tom. I. lapszám nincs (Kézirat az Erdélyi Múzeumi könyvtárban G. I. jegy alatt). — Zsigmondnak a hussziták ellen vezetett hadairól szóló oklevélben: » . . . inter quos quam plurimi etiam Hungari, Siculi et Valachi erant.

Az oláhok tehát kétségtelenül részt vettek az 1437-ik évi parasztlázadásban, de a mint az alábbiakból kifog tűnni, nagy kisebbségben voltak.

S most, miután már a magyar jobbágyság és a jövevény oláhság helyzetét elég világosan látjuk, térjünk át egy másik fontos kérdés tárgyalására: mennyiben mozdították elő a huszszita tanok a lázadás kitörését?

IV.

A husszitismus elterjedése hazánkban és Marchia Jakab inquisitorsága.

A husszita-tanok gyors elterjedésének okai. Dominici János sikertelen inquisitoroskodása. Székely István feljegyzése a Moldovába számkivetett husszita magyarokról. Zsigmond s a pápa Marchia Jakabot Magyarországon s a kapcsolt részekben a hussziták inquisitorává nevezik ki. Jakab egyéniségének a jellemzése, származása, működése Magyarországra jöveteléig. Zsigmond király Jakabot Boszniából Tátára hívja. A husszitismus hódítása és hatása. Blaskó lázadása Pozsony környékén. »Csehek« kifejezés alatt husszita magyarokat is értettek. Az alsó papság viselkedése az új tanokkal szemben. János váradi püspök levele. A husszita-tanok felforgató hatása Erdélyben. A szebeni prépostság, mint a Moldovából beszivárgó husszitizmus melegágya. Tamás és Bálint klerikusok buzgolkodása az új vallás érdekében: a bibliát magyarra fordítják. A fiatal hívők eleintén a titokszerűség leplébe burkolódnak s csak később állanak a nyilvánosság színe elé. Lépes György erdélyi püspök levele, melyben a husszita hívők részéről fenyegető veszedelmet ecseteli. Jakab erélyes és tapintatos fellépése Erdélyben. Jakab soha és sehol sem üldözte a gör. keleti vallású oláhokat, a mit legjobban bizonyít a győztes parasztok s az urak között 1437. júl. 6-án létre jött béke. Jakab további útja a husszitákban bővelkedő, egri, kalocsai, csanádi egyházmegyéekben. A kalocsai káptalan levele a pápához a hussziták szokásairól. A pécsi egyházmegye papságának ellenséges állásfoglalása Jakabbal szemben, a pápa s a király azonban pártfogásukba veszik a meghurczolt inquisitort. Jakab további élete és működése.

Csak a csehországi kudarcok után jutott Zsigmond eszébe hazánkban is komolyabban utánna nézni, hogy a husszitanok gyökeret ne verjenek. Bizony ideje is volt már, mert ha még tovább halogatja a dolgot, semmi kétség, hogy a Csehországban némileg már lokalizált tűz, itt még nagyobb erővel tört volna ki s akkor Prokop valóban több önérettel vághatta volna Zsigmond szemébe: »Addig nem teszszük le

a fegyvert, a míg az egész világot a magunk hitére nem térítjük.

A husszítatanok fölötté gyorsan terjedtek el az egész országban, a mit különben könnyű megérteni, hiszen a háborúk után közvetlen volt az érintkezés s az a szellemi kapcsolás, a mely a magyar értelmiséget a prágai egyetemmel összefűzte, valóságos melegágya volt az új tanoknak. Husz János idejében különösen Dél-Magyarország volt képviselve a prágai egyetemen, de Erdélyből is számosan voltak (a matriculában *De Septem Castris*)¹. Az itthoniak közül pedig különösen a Nagy Lajos pécsi akadémiájából kikerült litterátus férfiak (többnyire egyháziak) mutattak nagy hajlandóságot az új tanok iránt.² S a mi fődolog, a magyarok a husszita mozgalmak megindulásakor nem vonultak vissza, hanem a csehekkel karöltve tevőlegesen viselték magukat. Világosan mutatja ezt a következő érdekes eset is.

A midőn a prágai magisterek és papok a táboritákkal a vagy a calixtinusokkal az 1420. júl. 2-án megkötött négy cikket a júl. 14-iki (1420.) esata után Zsigmond seregével meg akarják ismertetni: kéri a királyt, hogy magyar nyelven is bizonyíthassák a hadsereg előtt a négy cikkelybe foglalt husszítatanok keresztény igazságát. Sőt a prágai tudósok közül többen magyar nyelvű vitatkozásra is ajánlkoztak. Nevezetes dolog továbbá, hogy az 1433. nov. 3-án létre jött *compactata*-k 1437. ápr. 12-én Iglauban latin, német és magyar nyelven hirdettettek ki.³

A magyar nyelvnek akkori széles elterjedése tehát nagyban hozzájárult az új tanoknak honunkban való felvirágzására; ezen kívül nemcsak a prágai egyetemről hazatértek s a kiszolgált vagy egyébként elbocsátott katonák terjesztették azt, hanem a beüto husszita csapatok is, a melyek az önvédelmükre ragadt fegyvert nem remélt sikereik után hitük erőszakos terjesztésére is használják vala. Ezeken kívül tudo-

¹ V. ö. Fraknoi Vilmos, Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században (Akad. Ért. 1873.). 24—92. ll.

² Régi magyar nyelvemlékek. I. k. XXIV. l.

³ Tud. Gyűjt. 1830. 117—118. ll.

mányos térítők sem hiányoztak, hiszen tudvalevőleg még Prágai Jeromos is megfordult nálunk.¹

Dominici Jánost 1418-ban inquisitornak nevezik ki² s ezzel megkezdődik a magyar hussziták üldözése, de nem valami szigorúan, jöllehet ezek 1416 óta már több helyen egészen nyíltan vallották az eretnek tanokat.³ S noha ez időtől fogva a zaklatások napi renden voltak, azt még sem lehetett mondani, hogy a hitnyomozás úgy ekkor, mint később, eltért volna eredeti hivatásától.⁴

A megtérni nem akarókra nézve a legnagyobb büntetés a számkivetés volt, a kik közül aztán legtöbben Moldovában húzták meg magukat.

»Ez vdobe Sigmond Imperator — írja Székely István⁵ — Samkivetee á Magiarokat, á kie a Hvs Janos tudomaniat vöttec vala, kie fel kelven egietembe be menenec Moldauba, es a Vaidától földet kirenec, es letelepödenec Moldauanac közepötte, az önmaguktól fondalt varosba, kit mind é napiglan Hvs-varosnac hyunac.«⁶

A hussziták napról-napra szaporodtak az országban s mindennek daczára hiába mondogatta a buzgó fráter a királynak: »Vas nélkül nem lehet orvosolni,« mert Zsigmond sem ekkor, sem később nem akart ilyen eszközökhöz nyúlni. Ezen eredménytelensége a »szent« inquisitionnak annyira elkedvetleníté Dominicit, hogy bújában meghalt. Ő utánna Marchia Jakabot bízta meg a király az ügyek vezetésével s

¹ Budai Ésaías, Közönséges Historia. Debreczen, 1805. II. 242. l.

² Ferrarius szerint 1418-ban bocsátá Zsigmond Magyarországra Dominici János frátert Hussz eretnekségének a megfékezésére. Régi Magyar Nyelvemlékek. I. köt. XXXI. l.

³ Haner G., Historia Ecclesiarum Transylvanicarum. Francofurti et Lipsiae, 1694. 127. l.

⁴ Az eretnekek üldözéséről írnak: Wadding Annales Minorum; Historiarum seraphicae religionis libri tres a fr. Petro Rodulphio Tossinianensi; Melissano de Macro Annalium minorum supplementa; Bibliotheca universa franciscana a fr. Antonio Salmantino (Régi Magyar Nyelvemlékek. I. köt. XX. l. u.)

⁵ Székely István, Chronica ez vilagnac yeles dolgairól. Craccoba nyomtatot, 1559. 202. l.

⁶ Ezt megerősíti Jászay P., A Magyar Nemzet Napjai a mohácsi vész után. Pest, 1846. I. 488. l. V. ö. továbbá: Szion 1838. II. 27. sz.; Lányi K., A magyar egyház történelme. Átdgza Knauz N. Esztergom, 1866. I. 687. l.

később maga a pápa is hivatalosan kinevezte őt Magyarországnak és mellékrészeinek az inquisitorává, hogy annak személyes tekintélyét ez által is emelje.¹

Marchia Jakabot, hazánk ezen legnagyobb inquisitorát, közönséges rajongónak, ha nem épen gyilkosnak szokták feltüntetni a róla megemlékező írók.²

Örjögő volt — mondják — a ki minden eretneknek talált embert máglyára szánt s különösen Erdélyben rettenetes öldöklést vitt véghez.

Marchia Jakabról ilyen jellemzést adni a legnagyobb igaztalanság. Magyarország legkiválóbb inquisitora volt ő s mint ilyen számottevő az egyetemes világtörténelemben is, ki eltekintve a vallás egysége érdekében tett szolgálataitól — mint látni fogjuk — a husszita tanok elfojtása által, mielőtt azok az erdélyi paraszt-mozgalomnak irányt adhattak volna magának az államiságnak lett védelmezőjévé.

Marchia Jakab kifogástalanul inquisitori jellem, a kire teljesen ráillenek a jeles Bucklenek ezen kiválóan jellemző szavai: „Az inquisitorok valóban törhetetlen, igazságos férfiak voltak. Erkölesi jellemüket még legnagyobb ellenségeik sem támadták meg, czéljuk tisztaságát nem tagadták. Többsnyire becsületes emberek és a legtöbbben kitűnő emberbarátok voltak.”³ „Elfogult és türelmetlen emberek kétségtelenül, kik a vallás, a haza, az emberiség, önmaguk, sőt a vádlottak ellen elkövetett mulasztásnak tartották volna, hogy az üdvösséget valósággal föl ne tolják a tévelygőkre.”⁴

Kétségtelen, hogy Marchia Jakab is elfogult és bizonyos

¹ Fehér i. h. X/VII. 794. — V. ö. Tud. Gyűjt. 1830. 117. l. Toldy Ferencz leírja, hogy a prágai könyvtár lépcsőház falában két gót betűkkel borított táblát látott, a melyek közül az egyikben latinul, a másikon pedig csehül a következő felírás volt olvasható: »Az 1357-ik (hibás) esztendőben Zsigmond császár s a bázeli legátusok parancsolatjára ezen templomban (Corpus Christi nevű egyház értendő) csehül, deákul, magyarul és németül kihirdettetett, hogy a csehek és morvák, kik az úr testét és vérért mind a két formában veszik be, igaz keresztények s az anyaszentegháznak igaz fiai.«

² Ebben a tekintetben alig lehetne valakivel kivételt tenni; még a most megjelent milleniumi magyartörténetben is eléggé visszásan van a dolog tárgyvalva.

³ Buckle, Anglia. II. 17. (M. u.).

⁴ Márki S., A XVI. század története. (k.—i.)

határig türelmetlen inquisitor volt, de nem közönséges vér szomjúhozó gyilkos. A magyar nép nem kevésbé tisztelte őt mint később a spanyolok Arbuez Pétert.

Így pl. a midőn 1438. januárjában a budai zavargók öldökölve járkák be a város utcáit s a király parancsára mi sem hederítenek, sőt még annak a javait sem kímélik: akkor az őket rendreútasító Marchiát tisztelettel veszi körül ez a vérengző csőcselék s egy újjal sem bántá. Már pedig, ha olyan gyűlölt alak lett volna, ilyen eset nem történhetik meg.¹

A milyen homályosan adják Marchia szereplését, épen olyan tájékozatlanság mutatkozik származását illetőleg is.

Az inquisitornak »Marchia«,² »Monte-Brondonoi«,³ »Picenumi«,⁴ »Clavarói«,⁵ stb. melléknevei után indulva a vele foglalkozók, a legkülönbébb találgatásokba bocsátkoztak. Így a jeles Hunfalvy Pál a »Marchia« szót fejtegetve hazánk szüöttjének tartja őt.⁶

Jakab a mai Ascoli Picenoban⁷ született 1391-ben.⁸ Kórán az egyházi rendbe lépett, a hol mint fiatal szerzetes eleintén czéltalanul próbálgatott tevékenységének tért keresni, míg végre is a minoriták rendében megtalálta azt.

¹ Aeneae Sylvi P. p. Pii II P. Opera Geographica et Historica. Helmstadii, MDCIC. 221. l.; Fehér i. h. XI. 133. l.; Katona S., Historia Crt. R. Hungariae. XII. 859—860 ll.; Teleky, Hunyadiak kora. I. 74—76. ll.; Salamon Budapest tört. II. 360—367. ll.; Wenzel G., Kifenberger és Radler. Pest. 1854. 13—20. ll.; Heltai G., Magyar Kron. I. 321—322. ll.; Pethő G., Rövid Magyar Kron. 63. l.

² Ez a leggyakrabban előforduló név.

³ Szalay L. Magyarország története Pest, 1861. II. 399. l.

⁴ Aschbach J., Geschichte K. Sigmond's. Hamburg, 1838—45. IV. 264. l. Fehér i. h. X/VII. 675. l.

⁵ Budapesti Szemle. 1863. (Uj f.) III. 342. l.

⁶ Hunfalvy P., Az oláhok története. Budapest. 1894. II. 73. l.

⁷ Ascoli-Picenótól délre van a Monte Prenna hegy. régenté Monte Prandonum, a honnan Jakab a »Monte-Brondono« melléknevet vette. Hunfalvy P. »Orondo«-t csinált belőle, valószínűleg hibásan véván át Szalaytól.

⁸ Nova Officia. Miskolczini, 1844. p. 225. — V. ö. Vita storica di sa Giacomo della Marca. Bologna, 1876, és Waddingus, Annales Minorum. XI. — »Jacobus — Nov. off. 225. l. — Monte Prandonum Picensi Oppido Dioecesi Asculana natus est etc«.

Jakabot tehát leghelyesebben »Picenumi«-nak nevezhetnők; oklevelein azonban kevés kivétellel állandóan a »Marchia« nevet használják.

1432-ben Jakab már a boszniai és a magyarországi franciscanus-minorita rendnek a vicarius-a és szent életéről messze földön híres vala.

A boszniai minoriták különben is híres papok voltak. Így a midőn Zsigmond az eretnekek terjeszkedése miatt 1433-ban jelentést tesz IV. Jenő pápának, ez ugyanazon év szeptember 20-án kelt levelében a boszniai minoritákat bizza meg, hogy Magyarországon és hűbértartományaiban a hitbéli ügyeket intézzék el.¹

Bosznia valóban nagyon jó iskola volt a hitbuzgó papok egyéniségének a kialakulására, mert az ország telve lévén mindenféle eretnek felekezetekkel, tág terük nyílt Szent Ferencz fiainak tehetségüket az igaz hit megvédésében kifejtetni.² Maga Jakab is a pápa egyenes felhívására és buzditására nagy erélylyel működött a különféle secták ellenében.

Részt vesz a baseli zsinaton is,³ a honnan a zsinati atyák új megbízásokkal bocsátják el s Boszniát, Oláhországot, különösen pedig Magyarországot továbbra is figyelmébe ajánlják.⁴

A zsinatról visszatérő Jakabot Tvartkó István, Bosznia és Rascia királya, színlelt kitüntetéssel fogadta, de a valóságban gyűlölte Jakab inquisitori szellemét s titokban mindenféle akadályokat gördített működése elé.⁵

Boszniában a husszita tanok nem tettek valami nagy hódítást, ott inkább a manichaeusok sectája uralkodott, a mely a király kedvezése mellett nagyon is elhatalmasodott már.⁶ — Jakab pedig világosan látván Tvartkó rosszakarátát, boszúsán odahagyni készült Boszniát, hogy elégtételt keressen magának a magyar országgyűlésen.

¹ Kemény J., *Adversaria Historia*. Tom. I. Kéziratgy. az Erdélyi Múzeumi könyvtárban G. I. jegy alatt.

² Bosznia vallási viszonyairól bővebben: Klaic V. *Bosznia tört.* Ford. Szamota J. Nagy-Becskek, 1890. — 62 64, 130—137. stb. II.

³ Katona i. h. XII. 724—725. II.

⁴ V. ö. Nova off. i. h. 227 — Martini Quinti, Eugenii Quarti, Nicola-Quinti, Callistri Tertii, Pii Secundi, Pauli item Secundi et Sixti Quarti contra Haereticos Fraticellos, Manichaeos redivivos. Patarenos, Hussitas, Taboritas legationibus functus etc. <

⁵ Katona i. h. XII. 724. I.

⁶ Katona i. h. XII. 737—738. II.

Ugyanekkor (1435. nov. 26.) Zsigmond szép levélben kéri Jakabot, hogy látogatná meg őt Tatán, a hol jelenleg tartózkodik. Azt is írja a többek között a király, hogy a csehek közül sokan megjelentek nála és kijelentették, hogy Jakab atyát szeretnék maguk között látni.¹ Jöjjön tehát minél előbb, ő majd gondoskodni fog, hogy útjában semmiben se szenvedjen hiányt.²

Jakab a már említett okok következtében Zsigmond meghívásának készséggel engedett; távozása által azonban Tvardkó számára igen kellemetlen helyzetet teremtett, a ki, miután 1436 jan. 26-án kelt levelében IV. Jenő pápa is keményen megintí, alázatosan kéri Jakabot, hogy térne vissza Boszniába.³

Jakab azonban nem ment. Az ő hivatásszerű tevékenysége előtt az addiginál most sokkal tágasabb tér nyílt meg: Magyarország, a hová a király szeretettel hívja meg, a püspökök pedig versengenek egymással, hogy kinek az egyházmegyéjébe menjen először.⁴

Bizony ennek a szegény barátnak minden szerénysége és egyszerűsége mellett is éreznie kellett, hogy ő mégis csak több, mint egy közönséges barát. Ime, a veszélyes husszita tanokkal szemben egy egész ország tőle várja a megváltást! Ilyen rendkívüliség csak növelheti valakinek a tette rejét s

¹ A következmények után ítélve én ezt nem tudom Zsigmondnak szóról-szóra elhinni. Azt gondolom, hogy a cseheknek Jakab atyát illető kívánsága csak olyan csalétek-féle kedveskedés akart lenni, mert bizony a Marchiával szembesített nyakas csehek hajlandóbbaknak mutatkoztak az inquisitor megtérítésére, mint a maguk megtérésére.

² Koller J. i. h. III. 351—353 ll.; Katona i. h. XII, 723. l.; Fejér i. h. X/VII. 675. l.

³ Fejér i. h. X/VII. 793. l.

⁴ 1436. február 5-én János váradi püspök hívja meg. Katona i. h. XII. 739. l.; Fejér i. h. X/VII. 808. l.

1436. május 8-án Lépes György erdélyi püspök hívja meg. Szeredai A., *Series Antiquorum et recentiorum episcoporum Transilvaniae. A.-Carolinae*, 1790. 151—152. ll.; Katona i. h. XII. 739. l.; Fejér i. h. X/VII. 808—809. ll.

1436. október 16-án a csanádi vicarius generalis hívja meg. Katona i. h. XII. 740. l.; Fejér i. h. X/VII. 810. l.

1437. február 24-én Henrik pécsi püspök hívja meg. Fejér. i. h. X/VII. 881. l. stb.

így ne is csudálkozzunk azon, ha Jakab is, túlbuzgóságától elragadtatva, egyben-másban túl ment a korlátokon.

Munkát különben eleget találhatott az országban.

A husszitismus a felső megyékben: Pozsony-, Trnacsén-, Bars-, Nográd-, Hont-, Zólyom-, Túróc-, Liptó-, Árva-, Szepes-, Gömör-, Sáros- és Abaujmegyében főként az idegen ajkú lakosok között oly mély gyökeret vert, hogy még a nagy reformáció bekövetkezését is megéri, s a hívők 1506-ban az egyházújítás értelmében még nyílt kérelmet is bátorkodnak Ulászlóhoz benyújtani.¹

Pozsony környékén a harminczas években már nagy dolgok is történtek. Valami Blaskó közember — írja Thuróczy² — sok felbolondított paraszt néppel, továbbá cseh és magyar elbocsátott katonákkal bevette Nagy-Szombatot s rabolva kalandozott Mátyusföldén, sőt még Morvaországba is be becsapott.

Ez már a husszita tanok szüleménye volt. Csak vezető kellett s az elnyomott pórság, hogy helyzetén javítson, akár az »ördöggel« is kész volt czimborálni. Előjátéka volt ez az 1487-ben kitörő erdélyi pórlázadásnak s hogy nagyobb mérvet nem öltött, csak is a kedvezőtlen körülményeknek tudható be.

Különben az ország egyéb részein is veszedelmesen hódított a husszitismus. A Dunántúl, a Tiszavidéke, Erdély, sőt még Horvátország egyes részei is telve voltak már Hussz János követőivel.³

A »cseh« vallásnak emléke nemcsak Felső-Magyarországon, de a Tiszavidéken is él a nép között. Még mai napság is regélik egyik-másik templomról, hogy azt a csehek építették. Természetesen ez alatt nem a zsebrákok munkáját kell értenünk, hanem a Hussz tanait követő magyarokét, a kiket akkoron cseh vallásúaknak, vagy egyszerűen »csehek«-nek nevez vala a nép, mint pl. később Erdélyben a katolikusok.

¹ Jászay i. h. I. 488. l.; Bud. Szemle (Új f.) IV. 4. l.

² Thuróczy, Pars IV. C. XXI.

³ Ezekre a helyekre vonatkozólag lásd: Katona i. h. XII. 770—771., 746—749., 765—767., 740., 776—777. ll.; Fejér i. h. X/VII. 813., 810., 808., 907. ll.; Eder K., Ad Felméri. Claudiopoli, 1803. 95. l.; Koller i. h. 361—362. ll.; Márki S., Arad tört. I. 477. l.; Bunyitay V., A váradi püspökség tört. N.-Várad, 1883. I. 258. l. stb.

kat németeknek. Innen azon korbeli okleveleinkben a »Bohemi« név alatt nem mindig csehek értendők, hanem néha husszita magyarok is.¹

A mozgalom terjedését nem egy helyen anyagi érdekből maga az alsó papság is támogatta, a minek aztán néha az lett a következménye, hogy egész községek áttértek az új hitre.² E mellett azonban még valóságos hitújítók is támadtak a magyar klérus felsőbb rétegeiben. Ilyen volt 1420 körül egy névtelen dömés, a ki nyíltan ellene szegült a theológiának s a vallásból mindent kihányt, a mit természetes okoskodással nem lehet bebizonyítani.³

Ilyen állapotokat talált nálunk Jakab, a midőn a király hívására bejött az országba. De ő nem rettent vissza, mindjárt a legnehezebben kezdte, t. i. a Zsigmondtól Tatára cizált embereket igyekezett tévedéseikről meggyőzni, a mi ugyan nem sikerült neki;⁴ a többi azonban elég jól.

1436. januárjában megnyílt Fejérvárott az országgyűlés, a melyen Tvardkó is megjelent, hogy tisztázza magát, mivel nem sikerült neki megkérlelnie Jakabot, ki most az országgyűlés elé terjesztette Tvardkó eljárását.⁵ Különben a bosnya királynak egyéb eligazítani való dolga is volt Zsigmonddal.

Jakab a fejérvári országgyűlés után hivatalosan megerősített inquisitorrá lesz⁶ és nem sokkal ezután meg is kezdi

¹ Bunnyitay Vincze, Szilágymegye középkori műemlékei (Akad. Ért. 1887. XIII. köt.). 23—24. ll.

² V. ö. Lányi K., A magyar Catholicus Clerus érdemei. Pozsony 1848. 53. l.

³ Budapesti Szemle. (Ujf.) III. 341 l. 1431. végén pedig már egy egészen új eretnkség keletkezett hazánkban. V. ö. Fraknoi Vilmos, Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században. (Akad. Ért. 1873.) 17. l.

⁴ Fejér i. h. X/VII. 814. l.

⁵ Tvardkó itt minden hibát jóvátenni ígér, a miről is Zsigmond kívánságára oklevelet ad ki. Az oklevelet lásd Klačinál i. h. 297. l.

⁶ 1436. augusztus 24-én IV. Jenő pápa is megküldi neki (Fejér i. h. X/VII. 794.) az ünnepélyes kinevezést. Ez időtől kezdve a Jakabhoz intézett levelek többnyire — néhol meg rövidítve — így kezdődnek: »Venerabilis et Egregius Religiosusque frater Jacobus de Marchia de ordine Sancti Francisci, a Sede Apostolica, et Sancto Concilio Basileense in Bosnae, Russiae, Valachiae ac Transilvaniae — vagy — Hungariae partibus pro talismodi maledictae-sectae Haeresis pestiferae eradicatione Legatus et Nuncius specialis . . . ect((Tud. Gyűjt. 1830. IV. 46. l.; Szeredai i. h. 152. l. stb helyeken.

nagyobb szabású fellépését a nagyváradi egyházmegyében s hogy ott milyen eredménnyel működött, mutatja János váradi Püspöknek 1436. december 1-én kelt levele, a melyben értesíti a pápát Jakab sikereiről, a melyeket először az ő egyházmegyéjében, azután pedig Erdélyben aratott a husszita tanokkal szemben.

Erdélyben — írja János a többek között¹ — a husszita eretnekséggel szemben hasonló tevékenységet fejtett ki, sőt buzgóságában saját életét is veszélynek tette ki. Ott ugyanis a legszentebb hitnek az üldözői s némely eretnek hitvitázók (nonnulli controversores) csupa vakmerőségből és csúfságból magukat az evangéliumi igazság eleibe tették és a gonoszság zászlói alatt összeesküdve, azokat az egész egyház s a papság ellen vitték. Bizony nagyon válságos volt a helyzet, még csak egy pár nap s fegyveres csapatok rontanak a klérusra. Sabaoth istene azonban nem engedte meg e bűnös vérengzést, mert Jakab atya épen a legnagyobb veszély pillanatában megjelenik s a megpróbált igazság fegyverével lesújtja a hitetleneket, a népet pedig visszatéríti és megerősíti a katolikus hitben.²

A husszita tanok tehát Erdélyben a zilált közállapotok mizériáival egyesülve, már vészes felhők alakjában tornyosodtak úgy az egyház, mint a társadalom fölé s minden pillanatban várni lehetett a pusztító vihar kitörését.

Oly mély gyökeret látszottak már verni a még csak mérges csírák, hogy a hívők többé a fegyvertől sem riadtak vissza.

Maga György püspök is elismeri, hogy nagy veszélyben forog egyházmegyéje s elég őszintén azt is bevallja, hogy a

¹ Fejér i. h. X/VII. 810. Jakab szerémi püspöknek a pápához írt levele is hasonló tartalmú: » quod si idem ven. Frater Jacobus ad regnum istud (sc. Transilvaniam) venire tardasset, ipsi nequissimi haeretici clam armati vexilla sublevantes, contra fidem catholicam insurrexissent. omnesque episcopos, ac totum clerum potentialiter interf. voluissent.« Régi Magyar Nyelvemléktár. I. k. XXV. l.

² Horváth M., Magyarország tört. Pest, 1860. II. 309. lapján egy pár sor ki van kapva Jánosnak ezen leveléből annak az illusztrálására, hogy milyen kegyetlen volt Jakab atya. — Az ilyen kikapott rész azonban könnyen tévútra vezet az olvasót, a mennyiben az egész levél más benyomást tesz.

husszitismus azért mérgesedett el annyira, mert ő idejének legnagyobb részét nem egyházmegyéjében, hanem Zsigmond megbízásából a királyi udvarban tölti.

Ez azonban csak az egyik ok volt, a másik s talán a legfőbb a szebeni prépostság előjáróságának vétkes gondatlansága és vigyázatlansága.¹

A midőn III. Coelestin a szebeni prépostságot (1191.) kivette az erdélyi püspök fenhatósága alól, nagyon, de nagyon meggondolatlanul cselekedett. Az önállóság világiasságot szült; a nagy-prépostok pedig későbbben épen úgy, mint az erdélyi püspökök, a királyi udvarban foglalatoskodtak s e mellett egyházi gondjaikat teljesen elhanyagolták. A papság elvilágiasodik s mindennek, csak hivatásának nem él.

A prépostság papjai ellen a pápához és a királyhoz érkező panaszok egymást érik.

Ezen panaszoknak tudható be, hogy azon alkalommal, a midőn Zsigmond egy „kis czímért“ Itáliában fáradozik, IV. Jenő pápa külön is a szívére köti, hogy vizsgálja át jól az egyházat, tisztítsa meg a rossz papoktól, mert ezeknek a visszaélése már igazán tűrhetetlen.²

Zsigmond visszatérése után — szokása szerint — nem késik ugyan hamarjában belefogni e munkába s így a botrányos szebeni dolgok sem kerülik el figyelmét, de a mulasztást helyrepótolni már késő volt. Különben ebbe is beleún Zsigmond, úgy mint sok másba, s azt az egy-két rendeletet, a melyeket ez ügyben szétküldött, senki sem vette figyelembe.

Ezenközben a Moldovába száműzött hussziták rohamosan erősödtek. A hitbuzgalom oly magas fokot ért már el közöttük, hogy Erdélyt és az ország egyéb részeit téritőkkal telíték meg. Nagyon természetes, hogy az út Moldovából Erdélybe a szebeni prépostságon vezetett keresztül, a mely hely lassankint a husszita tanok melegágyává lett

A moldovai hussziták között különös figyelmet érdemel-

¹ Eder K., Ad. Felmeri. 95. l.

² Fejér i. h. X/VII. 490. l.

nek Tamás és Bálint klerikusok, a kik Kameniczából menekültek oda híveikkel együtt.¹

Kamenicza Péterváradtól egy félórányira esik. Mindkét helyen nagyon elszaporodtak a hussziták s így Jakab dunai útjában talán itt akadt a legkeményebb munkára. A konokokkal szemben igen szigorú volt. Az élők elrettentéseül az eretnekek holttesteit kiásatta s máglyára rakatta; így Blasiust, a ki épen Prágában szívta magába a veszedelmes mérget s mindennek daczára Kamenicza plébánosává és Bács nagyprépostjává tudott felvergődni.² Ez a különös eset is eléggé jellemzi a helyzetet.

A Kameniczából Moldovába menekült két klerikus ez után, hogy könnyebben terjeszthessék a délvidéki és az erdélyi magyarság között a husszita tanokat, az ó- és az új-testamentumot lefordították magyarra.³ Így azután valóban nagyon könnyen hozzáférhettek a néphez, a mely nyomasztó helyzetében szabadulást várt az új vallástól. Ezenkívül rajongók sem hiányoztak, a kik meg épen tárt karokkal fogadták a terítőket.

Eleintén csak titkon, barlangokban, sűrű erdők közepén sötét pinczékben, elhagyott malomházakban éjnek idején gyűltek össze.⁴ A terítő husszita-papok a titokszerűség segítségével — mely leginkább hat vala a tömegre — a legvégsőig felcsigázták az elégedetlen jobbagyok szenvedélyeit. Erősen kifakadtak nemcsak az egyház, hanem különösen a fennálló társadalmi rend ellen is. Az urvacsorát pedig két szín alatt nyujtották hallgatóiknak.

A husszita tanok követőit eleinte erőszakkal akarják elnyomni; ezek azonban sikeresen ellenállanak, mire a politi-

¹ Valószínűleg Pécsi Tamás, a ki 1399-ben és Valentinus de Ujlak, a ki 1410-ben íratkozott be a prágai egyetemen. — Így adja ezt a bölcészetkari tanuló matriculájából Jirecek. Hunfalvynál, Az oláhok tört. II. köt. XV jegyz.

² Hunfalvy i. h. II. 73. l.

³ V. ö. Régi Magyar Nyelvmelékek. Budán, 1838. I. II. rész. 1—xxxii. II. és III. 1—lvii. II. j.; Nyelvméltár. Budapest, 1878. I. x—xv. II.; Horváth C., Nemzeti irodalmunk a reformációig. Budapest, 1891. 106. l.; Toldy, A magyar nemzeti irod. tört. 153. l.; Új magyar Sion 1880. XI. 3—6. 202. 209. II.

⁴ Bunyitay V., A váradi püspökség története. I. 257. l.

kai elvekkel kevert fiatal vallás kétszeres erőt ad az addigelé félénkeknek. Eldobják maguktól a titokszerűség fátyolát, a melynek leple alatt pedig eddig védve voltak; elhagyták a sötét zugokat s a templomokra vörös kelyheket festve¹ hitüket nyíltan megvallják.²

György püspök látván, hogy a baj napról-napra nő, 1436. május 8-án csaknem esdeklő levélben fordul Jakabhoz s az »égre« kéri, hogy — mihelyt a váradi egyházmegyében elvégezte küldetését — azonnal jöjjön Erdélybe a ragály módjára terjedő felekezet kipusztítására.³

Ugyanekkor a klérushoz és a néphez is meglehetősen hangosan ír a püspök, igyekeztetve előttük feltárni a veszély nagyságát.⁴

Azon idő alatt — írja a püspök — a míg én a császári fenség személye körül különböző ügyekben foglalatoskodom vala, értésemre adják, hogy Moldovából bizonyos ragályos husszita eretnokség szivárgott az országba, a mely veszélyes tan hirdetői, mintha rühes juhok voltak volna, Erdélyben is nagyban elterjeszték a ragályt. A míg személyesen is közreműködhetünk ez ügyben, addig is a kitűnő Jakab atyát ismételve megkeressük, hogy hozzátok menne.

S Jakab atya hajlott is a püspök szavára, előbb azonban a váradi egyházmegyét akarta teljesen megtisztítani az eretnokségtől.

Erdélyben ezalatt a király engedelmeiből adót szedtek

¹ V. ö. Lányi K., A Catholikus Clerus érdemei. 49. l.; Bunyitay V., A váradi püspökség története. I. 260. l.; Bunyitay V., Szilágy megye középkori műemlékei (M. T. A. T. É. 1887. XIII. kötetben). 23–24. ll. — Bartholomeides fölemlíti, hogy a husszita hívők mindenütt az anyanyelvet használták az istentiszteletnél s ő Gömör megyében látott is ilyen szertartásos — és imakönyveket (Barthl. Notitia Comit. Gömör 277. l.).

² Lukács Béla a budai Nagy Antal-féle zendülésről írván (Magyarország s a Nagy-világ [III. évf.] 1867. 27–30. sz.), tévesen azt állítja, hogy voltaképen csak Jakab hitette el Zsigmonddal, hogy az országban hussziták vannak.

³ Fejér i. h. X/VII. 808–809. ll.; Katona i. h. XII. 739. l.; Szeredai i. h. 151. l.; Eder, Ad Felmeri 95. l. (Hiányosan).

⁴ Katona i. h. XII. 740. l.; Szeredai i. h. 152. l. Sz. egész terjedelmében közli a püspök e levelét, de datum nélkül; Katona 1426 május 8-iki datummal adja; tehát egyszerre kelt volna a püspök azon levelével, a melyet Jakabnak küldött.

hogy Jakab atya működésének a támogatására fegyvereseket állíthassanak ki.¹

A nép nagy felháborodásban volt s már-már az egyházi személyekre törnek az elégedetlenek, a midőn Jakab atya megjelenik és rendet igyekszik csinálni.

Lépes György most szorgosan gondoskodik mindenről, hogy Jakab zavartalanul munkálkodhassék. Szigorú rendeletben tudatja tehát valamennyi »archidiaconussal, diaconussal, caplannal« és a tizedszedőkkel, hogy Jakab atyát és melléje adott kísérvjét, Kemei (Kemény) Detre udvari káplánt, küllői esperest tisztelettel fogadják, nekik engedelmeskedjenek és mindenben segítségükre legyenek. Különben minden eszközt a szent férfiú rendelkezésére bocsát ő is, hogy az elterjedt husszita mérget teljesen kiírthassa.²

Jakab atyában valóban nem csalódott a püspök, ő teljesen megfelelt a hozzá kötött reményeknek.

Alaptalan és megfontolatlan állításnak kell azt nyilvánítanunk, mintha Jakab atyának a máglya tűzén kívül semmi egyéb tudománya sem lett volna. Hiszen a durva erőszakot már előbb is megpróbálták, de az csak fellelkesítette a titkos tanok híveit s ha most Jakab sem művelt volna egyebet, minthogy a kézrekerült konokokat máglyára rakatja, úgy vértanúkat szerzett volna a husszitizmusnak, a melynek Erdélyben egyébre már úgy sem volt szüksége, hogy diadala teljes legyen.

A dolog azonban egészen másképen áll. Jakabnak a pusztá megjelenése is óriási hatással volt a népre. A papok már hetekkel azelőtt a szószékről csak őt dicsőítették s egyáltalában mindent elkövettek, hogy az inquisitor isteni küldetésében senki se kételkedjék.

Aschbach I., Geschichte K. Sigmund's IV. 256. I.

² Kemény J., Diplomatarium Transilvanicum Supplem. III. 1415—1453. 189—190. II. Kézirat az Erdélyi Múzeumi könyvtárban C. III. jegy alatt; Tud. Gyűjt. 1830. IV. 26. Ezt a fontos levelet datum nélkül találtam. A levél keletkezési idejét 1436 nyarára (jul. vége, augusztus) teszem. György püspök 1436. május 8-án hívja meg Jakabot újrolag, tehát ez előtt semmi esetre sem íródott; Egy másik, május 10-én keletkezett levelében (Tud. Gyűjt. 1830. 25.; Kemény i. h. 188.) pedig Kemény Detre olyképen van érintve, a melyből világosan kitetszik, hogy Jakab melletti megbízatását csak jóval később nyerhette.

Némelyek áhítattal, mások csudálattal várták a »szent« megérkezését, a ki csak úgy félig-meddig van már a földön s minden lépését Isten különös parancsára teszi.

S ez nem is olyan csudálatos valami, hiszen a nép hite nagyjában még napjainkban is ilyen naiv. A ki közülünk szem- és fültanúja lehetett már egy a nép nyelvén beszélő misszionárius prédikációjának és a hallgatók között az általa felkeltett nagy lelki mozgalomnak, vagy a vallásos fanatismus napjainkban is nyilvánuló nem egy jelenségének: az — mondom — könnyen megértheti Marchia szereplését a husszitismust csak a jobb anyagi helyzet megszerzésének a reményében követő hívőkkel szemben.

Nem kellett Jakabnak valami nagy szónoki tehetséggel bírnia, egyszerű, de meggyőző és rábeszélő prédikációi elégségesek voltak arra, hogy a tömeg, a melynek a keblében még ott lángolt a régi hit, »a menyország biztos megnyerése fejében« egész könnyedén mondjon le azokról a tanokról, a melyekből úgy is csak a földi lét terheit enyhíteni ígérő politikai és társadalmi czélzásokat értette meg s tette magáévá, a miket különben ezután is megtartott.

A segítségére rendelt bandériumokat mennyiben vette igénybe, avagy tényleg csak ki is állították-e ezeket? nem tudjuk. Erre vonatkozólag semminémű adat sem maradt fenn, a mi inkább a mellett szól, hogy Jakab ebben a tekintetben, ha talán a fegyveres segítségre némileg támaszkodott volna is — a mit nem hiszek — nem élt vissza helyzetével, mert akkor ennek valami nyoma mégis csak fenmaradt volna.

Azokon a máglyákon, a melyeket oly sűrűn szeretnek vele felgyújtatni, csak néhány konok tanító-eretnek hamvadt el (bebizonyítani azonban ezt sem lehet, csak gondolni) azok is az inquisitor ügyes intézkedései következtében olyan körülmények között, hogy haláluk által a husszita tanok iránti vonzalom helyett inkább elhidegülést keltettek.¹

¹ A vezetőket megbüntetés végett a világi hatóságnak adta át s a dacosabbakat is csak kivándorlásra kényszerítette. Fejér i. h. X/VII. 814. l.

Zsigmond különben, mint fentebb is említém, a vassal való orvoslást Dominicinek sem engedte meg.

Ebben áll egy inquisitor rendkívülisége és sikeres működésének a lehetősége, nem pedig abban, hogy nyelvén Cicerot, kezeiben pedig véres kardot hordjon. Jakab igazi inquisitori alak volt.¹

A másik vád, hogy ő a görögkeleti vallásúoláhokat kegyetlenül üldözte volna, épen olyan alaptalan állítás, mint az előbbeni.

Ha már most bírálat alá akarjuk venni Jakab erdélyi szereplését, — a különböző feltevésekkel és találgatásokkal szemben erre szükségünk is van — úgy ne legyünk hát tekintettel sem János váradi püspök levelére, a ki talán egyházi létére részrehajló lehetett, sem az újabbkori feldolgozókra, a kik hiteles adatokra ebben a tekintetben sehol sem támaszkodnak, hanem forduljunk magához a néphez; ez lesz a leghitelesebb forrás, mert 1437. július 6-án egy független és győzelmes paraszt-had beszél, nem pedig a régi elnyomott jobbság.

Az 1437. júl. 6-án kötött egyezségnél a magyarok mellett ott vannak az oláhok is s a milyen alaptalanul mernek hivatkozni a szent királyoktól nyert kiváltságaikra, ép oly könnyen felhozhatnák vallási sérelmeiket is, ha ilyenek egyáltalában lettek volna. Ilyeneket azonban még csak egyetlenegy, némi gyanút ébreszthető szóval sem érintenek.²

De nem is érinthettek. A római katolikus egyház ekkor jobban kedvezett a görögkeleti vallásúaknak, mint bármikor azelőtt és azóta, mert a husszitákkal való egyesüléstől minden áron el akará őket vonni. A bási zsinaton az egyházi

¹ Számos példát hozhatnák fel a Jakabot illető igazságtalan megítélések közül (Kőváry, Fessler, Engel i. h.-en; Erdélyi Múzeum. 1889. 59. l.; Kádár J., Pórlázadas megyénkben Zsigmond király alatt. Szolnok-Doboka. 1884. 1. sz. stb.), de a hely szűke miatt ezt most elengedem, pedig nem volna érdektelen dolog. Csupán csak azt említem fel, hogy Hunfalvy éles szemeit ezen oklevelek teljesen kikerülték, mert a többek között így ír: »őket (t. i. az erdélyieket) marchiai Jakab hittérítése nem érinti vala, ez a buzgó térítő a délmagyarországi hussziták ellen működött.« (Az oláhok tört. II. 91.)

² Ezen egyezés, vagy jobban mondva béke-szerződés egész terjedelmében közölve van: Teleky J. Hunyadiak kora. X. 3—10 ll.; Jakab E. Oklevéltár Kolozsvár történetéhez. I. 172—177. ll. Többé-kevésbé hiányosan még nyolcz helyen.)

javak tizedét szavazzák meg arra a célra, hogy a görögkeletiek követői könnyen és minden anyagi megerőltetés nélkül, az egyház költségén jelenhessenek meg a zsinaton; továbbá teljes búcsút enged vala az egyház mindazoknak, a kik e célra adakoznak.¹

S vajjon Jakab, a ki annyira szívéen viselte az egyház ügyét s a ki személyesen is értekezett a bási atyákkal, olyan tapintatlan lett volna, hogy a küszöbön álló béke dacára, a görögkeletiekkel szemben kegyetlenkedett volna?

A jul. 6-ki egyezségnél a magyarok egész határozottan követelik vallási sérelmeik orvoslását s a régi egyházi állapotok visszaállítását.

Ime tehát, semmi árnya sem maradt vissza a husszita tanok vallási jellegének, a győzelmes parasztok a régi egyház, a római katolikus egyház áldásaiért esdekelnek.

Jakabban nem csalódott György püspök, visszavezette az a megtévesztett nyáját pásztorához, még pedig a haragvó pásztorhoz, mert a kapzsi főpap ilyen veszedelmek után sem tudott belenyugodni a rendetlenül fizetett tizedek elmaradásába. Jakab a felszínen úszó veszedelmes vallási tanokat teljesen kiverte a jobbgyság fejéből, de a beléjük szőtt politikai és társadalmi elveket nem, ezek oly alkalmas talajra találtak a végig sanyargatott parasztság lelkében, hogy Jakab munkálkodása után is fenmaradtak.

A titokszerűség leplét oly hamar levető husszitizmus nem volt még elég erős arra, hogy az erélyesen feltámadó régi hittet szembe szállhasson. Ha a husszita tanítók (papok) híveikkel továbbra is a homályban maradnak és így várják be a közelgő mozgalmat: ki tudja, milyen irányt adhattak volna annak s a lezajlott véres husszita háborúkat nem váltották volna-e fel újak s azt a szűk mederben lefolyt vérpatakot egy magyar Ziska vajjon nem változtatta volna-e vértengerré?!

Olyan kérdések, a melyekre bármiképen felelünk is, mindig bele kell abba foglalnunk Marchia Jakab nevét is.

¹ Bunyitai V., A váradi püspökség tört. I. 258—259. II. »Nálunk Vép Péter váradi kanonok hirdette ki a búcsút «

Jakab tehát még elég jókor érkezett Erdélybe nemcsak az ősi hit megvédelmezésére, hanem arra is, hogy megóvja a magyar társadalmat a csehországi rettenetes eseményektől.¹

A husszitizmusnak a vallási színezettől teljesen megfosztott, de már el nem taposható politikai és társadalmi csirái a kizsart, elnyomott nép elégedetlenségében tápot nyerve, természetesen nem maradhattak következmények nélkül, sőt egyenesen itt kell keresnünk a következő évben kitört mozgalom gyújtó szikráit. A lázadás anyaga együtt volt már, de a kitörés a husszitizmus közbejötté nélkül még nem következett volna be oly hamar.

A nép azonban a forrongás tetőpontján is olyan higgadt, olyan józan gondolkodású volt, a melyhez foghatót az európai paraszt mozgalmakban egyáltalában nem találunk. Itt látszott meg igazán Jakab működésének az üdvös hatása.

Milyen szelíd hangú, a győztes parasztok részéről mennyi engedménynyel van tele az 1436. júl. 6-iki békeegyezség, mily magasan áll ez még a memmingeni parasztok tizenkét kívánsága fölött is, a melyeket pedig a legmérsékeltebb követelések közé soroznak s helyesen is.²

Jakab magyarországi működésének legszebb része Erdélyre esik, s ez egyszersmind a legfontosabb, mert a mit Erdélyben tett, azt tulajdonképen az egész ország javára tette.

Jakab 1436. őszén távozott Erdélyből s rövidesen meglátogató még az egri, kalocsai s a csanádi egyházmegyéket; különösen a kalocsai egyházmegyében akadt még sok dolga az inquisitornak.

Bondelmonti János érsek azon időben Cilley Fridrik fogóságában sýnlődvén, a terhes egyházi kormányt a káptalan vezette,³ de — úgy látszik — nem valami sikeresen, mert a hussziták fölötté elszaporodtak. Jakab a beléje helyezett bizalomnak itt is megfelelt s a káptalan hálátelt levelet ír IV.

¹ Sem ide, sem máshová vonatkozólag nem tudom, mi alapon mondhatja Rupp Jakab (Magyarország helyrajzi tört. III. 222.), hogy benne a király legjobb szándoka meghiúsult.

² V. ö. az 1437. július 6-iki békeegyezséget a memmingeni tizenkét ponttal (1525 márcz. 7.).

³ Katona, Hist. Eccles. Coloc. I. 409. l.

Jenő pápának, a mely levelet én is közreadok, mivel az inquisitor eljárására s a fiatal hívők vallásos szokásaira vonatkozólag sok érdekes adatot tartalmaz: »Miután már az ország legnagyobb részét saját élete veszélyeztetésével bejárta volt, végre ferences társaival ezen kalocsai és bácsi törvényesen egyesült egyházmegyébe érkezett, a hol is Isten segítségével az ő szent egyházának bőségesen szede üdvös gyümölcsöket. Ő ugyanis a már hosszabb idő óta nagy számban lévő *papi és világi* eretnekeket felkutató és miután a tévedőket önvallomásaikon alapuló vizsgálat alá vette, úgy találta, hogy némelyek erdőkben, mások pinczékben, malmokban, sőt hegyi rejtkehelyeken s barlangokban szentségtelenítik vala meg az isteni dolgokat, az oltári szentséget, — s Krisztus Urunk vérért szurokkal bevont zacskókban nyakukba akasztva cipelték ki s az éjjeli órákban ilyen titkos helyekre vonulva Krisztus vérért gyakran öltönyeikre is kiönték oly formán, hogy némelykor sarúikba is lefolyt s nem egyszer a földet is megnedvesíté.« A továbbiakban örvendezve tudósítják a szent atyát, miként egyházmegyájuk Jakab szerénysége által ettől a mételeytől teljesen megtisztult. A jövődre pedig az eretnekség meggátlására úgy a városokban, mint a falvakban öröket állítanak fel. »Ha szentséged — így végzik soraikat — Jakab atya hozzánk küldetése által ép' oly gyorsan, mint üdvösen rólunk nem gondolkozott volna: úgy az eretnekek saját nyilatkozatuk szerint már fegyverre keltek volna s a főpapokat lelkészeikkel együtt egészalig kipusztították volna, hogy itt is, mint Csehországban minden jogot és törvényt szabadon taposhassanak.«¹

Ezután 1437. elején Albeni Henrik pécsi püspök meghívására,² a ki már előzőleg papjai meleg szeretetébe ajánlá őt,³ a pécsi egyházmegyébe ment, a hol a husszita tanok mellett különösen az elvilágiasodott klérussal gyűlt meg a baja. De Jakab ilyen kényes körülmények között sem tévesztette szem

¹ Fejér i. h. X/VIII. 812. l.; Lányi Károly, A magyar egyház történelme. I. 688—690. ll.

² Fejér i. h. X/VII. 881. l

³ Koller i. h. III. 355. l.

elől kitűzött ezéjját és egy perczig sem haboz vala a legnagyobb szigorral ostorozni a visszaéléseket.¹

A pécsi egyházmegye papságán ak épenséggel nem volt inyére Jakab szigorú eljárása, a ki mitsem törődve a klérus haragjával, istenes életre szorította őket, nem remélhetvén különben a nép között elért sikereinek maradandóságot.

S épen ez az oka annak, hogy az alsó papság nem mindenütt lelkesedett ő érte s nem az, mintha a néppel bánt volna kegyetlenül. Hiszen a pécsi püspökségbe többször is meghívja őt Henrik püspök, már pedig addigi szereplése után tisztában lehetett Jakab eljárásával, a mint hogy tisztában is volt, mert különben nem nyilatkozott volna oly dicsérőleg a pápához írt levelében Jakab üdvös működéséről.

Az ellenzék élén Simon archidiaconus állott, a ki, látván Jakab hajthatatlanságát az ő könnyelmű életükkel szemben, nem tudott más módot kitalálni a tőle való megszabadulásra, minthogy hazug gyanúsítások alapján egyházi átok alá vetette, mire a vele egyetértő papok a legtisztességtelenebb eszközöktől sem riadva vissza, az egyházmegyéből kiűzik őt.²

A pápa nagy megbotránkozással veszi tudomásul a törvénteket s komolyan figyelmezteti a királyt, hogy a papság ilyen erkölcsi hanyatlása még mindig könnyen diadakra juttathatja a husszita tanokat.³ Majd kijelenti egész határozottan, hogy nemcsak Pécsen, hanem Magyarországon mindenütt tiszteltetni akarja a Jakab küldetését.⁴

A király rögtön intézkedik ez ügyben; Jakabot pártfogásába veszi, Henrik püspöknek pedig sürgősen ír, hogy legott vizsgálta meg az ügyet, mert e nagy hibát minden ízében jóvá kell tenni.⁵

A vizsgálat ebben az ügyben lassan haladt előre. Zsigmond megindította ugyan, de a többi aztán az esztergomi

¹ A püspöktől a pápához küldött Jakabra vonatkozó dicsérő levél: Koller i. h. III. 356—358. II.; Katona i. h. XII. 770—771. II.

² Katona i. h. XII. 860—863. II.; Fejér i. h. XI. 165. I.

³ Fejér i. h. X/VII. 878. I.

⁴ Wadding i. h. XI. 4. I.

⁵ Koller i. h. III. 359—360. II.; Katona i. h. XII. 774—776 II.; Fejér i. h. X/VIII. 856. I.

érsekre bízta, mert neki az ország határain kívül volt dolga. Úgy látszik, Simonnak igen erős pártja volt s vele szemben erőszakkal sem sokra tudtak menni. Zsigmond már nem érte meg a per végét, a melyet talán épen azért vezettek oly lanyhán a pápa minden sürgetése daczára is, mert a király nem volt hon, a kitől pedig Simonnak legtöbb félni valója volt.

A hiba jóvátétele teljesen csak 1438. május 11-én történik meg, a mikor Pálóczy György esztergomi érsek megidézi Simont, a ki megjelenvén, ünnepélyesen beismeri vádjai alaptalanságát, mire Jakab megöleli a rágalmazót s nagylelkűen megbocsát neki.¹

Albert király épen úgy, mint annak idejében Zsigmond, nagy tisztelettel viseltetik Jakab iránt, védelmezi a vádaskodásokkal szemben — mert ilyenekben soha sem volt hiány² — s mindenképen gondoskodik róla, hogy valamiben hiányt ne szenvedjen.³

Jakabról még egy párszor ezután is megemlékeznek okleveleink, de már mind ritkábban. Így ott látjuk még a budai zavargásoknál, a mint a dühöngőket csillapítgatja; egy más alkalommal pedig arra kéri fel, hogy beszélne a lelkére a theológiát megvető (névtelen) dömés szerzetesnek, a mire ő örömmel vállalkozik is. Ez alkalommal, mint piacensai bibornokot s mint a pápa németországi követét emlegetik.⁴

Ez időtájt Jakab atya már nem is tartózkodott állandóan hazánkban.⁵

Miután magyarországi misszióját teljesítette, tehát itt többé valami különösebb szükség sem volt rá, a pápák a szentszék ügyesbajos dolgaiban majd ide, majd amoda küldözgették a kipróbált férfit, a kiben a diplomatai ügyesség sem hiányzott.

Végre is erőt vett az öreg baráton a honvágy és a ki egész életén át mindig idegen népeket szolgált s mint Krisztus katonája mindenütt otthon érezte magát, a hol szükség volt

¹ Koller i. h. 367. l. stb.

² Katona i. h. XII. 880–882. ll.

³ Koller i. h. 377–378. ll.; Fejér i. h. XI. 246. l.

⁴ Bud Szemle (Újf.) III. 342. l.

⁵ Épen ezért a pápa már 1439. folyamán a Marchia addigi hivatalában Joannes de Hungaria sive de Vaya-t erősítette meg. Nyelvemléktár, I. XIV. 1

rá: most öreg napjaira visszament Itáliába, mint a hova mégis leginkább vonzotta aszíve. Lehetazonban, hogy nem is az ő belső érzelmeit követte, hanem IV. Sixtus akaratát, a mennyiben a hiányos életrajzi adatoknak hitelt adhatunk.¹

Nagyon természetes, hogy a milyen mértékben csökkent nálunk az a fenyegető veszély, a mely Jakabot egyidőre hazánkban oly fontos egyéniséggé tette: ép oly arányban enyészett az ő jelentősége is. Nehány év múlva (1439 után) már okleveleinkben csak elvétve akadunk a Jakab névére. Csak a hagyományokban él még ezután egy darabig az emléke többé-kevésbé eltorzítva — mint a hogyan az inquisitorokkal rendesen történni szokot — de elég erősen arra, hogy a későbbi kétes értékű történeti feljegyzéseknek hibás alapúl szolgáljon s így meghamisítsa magát a történetet, mert ez a dolog nagyban hozzájárult a sokszor rosszakarátú íróknak a Jakabbal szemben tanúsított elfogultságához és ebből kifolyólag aztán az utókornak fekete színben kellett látnia azt az embert, a kinek pedig csak hálával tartozhatik.²

Egyenlőre ennyit Jakab atyáról. A mondottakból — úgy hiszem — könnyen megalkothatja magának mindenki a nagy inquisitor valódi képét, a kiről oly rövidesen s e mellett még oly szigorúan, oly mostohán és idegenszerűen emlékezik meg a magyar történelem.

A husszitismust illetőleg történelmünknek ezen kevésbbé kifejtett, de annál inkább összekúszált szálai közé nem akartam s nem is nyúlhattam mélyebben, csak annyiban, a mennyiben a legkimértebb határok között az 1347-ik évi lázadás némely homályos helyének a megvilágítására s Marchia Jakab életének és működésének a feltüntetéséhez okvetetlenül szükséges volt.³

¹ Nova Off. i. h. 228.

² A régebbi történetírók közül Katona emlékszik meg róla legmértánylóbban. h. XII. 749. Libuit haec acta testimoniaque, tametsi prolixiora, hic una serie repraesentare, ut clarius pateret, in quanto periculo tunc in Hungaria religio fuerit, quantumque huic Seraphici lumini B. Jacobo, qui tantis laboribus hoc ab illa periculum averterit, obstricta sit . . .

³ A husszitizmus története hazánkban mind mai napig nyílt kérdés és eddigelé még senki sem csoportosította annyira az adatokat, mint ezen szűk keretben jelenleg én. Pedig tömérdek anyag van mindenfelé szétszórva. Közlelebről v. ö. még: Fejér i. h. X/VII. 460., 493., 478., 528., 548.; X/VIII.

Jakab magyarországi működésének az összessége csak akkor lesz feltűntethető elfogadható számadatokkal, ha majd a magyar husszitismus nagy kérdése egészen tisztázódik. Addig is azonban vegyük figyelembe Vadding Fridrik idevonatkozó megjegyzését, a mely némileg tájékoztatóul szolgálhat: »Nincs benne semmi kétség, hogy Jakab nélkül Magyarország Csehország sorsára jut, de ő az inquisitio segélyével megsemmisítette az eretnekek minden törekvését s *több mint ötvenöt-ezer* megtévesztet lelket adott vissza az igaz hitnek.«¹

Jakab 1476-ban, mint 85 éves aggastyán halt meg Nápolyban.²

Nevezetekkel tett jót s mégis hamarosan elfeledték mindenütt, csak Rómában nem. XIII. Benedek pápa 1726-ban, tehát harmadfél századdal halála után, a szentek sorába iktatta Jakabot, mint olyant, a ki egész életén át apostoli cselekedeteket művelt.³

621., 630.; 648., II. s mindkét volumennek még igen sok helyén; Századok. 1872. 507., 682. II., 1873. 623. I., 1874. 644–645., 723. II., 1875. 149–181. II. 1881. 117. I., 1884. 131. I.; Sárospataki füzetek. 1859. 201–207. II., 1860. 120–143. II.; Hunyadiak kora Magyarországon. I. 18–23. II.; Uj Magyar Szion. 1884. 251. I.; Házi kincstár. 1862. 330. stb. II.; Fejérpataky L., Magyarországi városok régi számodáskönyvei. 311–338., 401., 506., 519., 6. O., 645. stb. II.; Magyar Tört. Tár. 1861. 137. I.; Okmányok a K.-Melczér cs. levéltárából. Budapest, 1890. 54–56. II.; Hazai okmánytár (1234–1536). 410–411. II.; Sztáray család oklevéltára. II. 410. I.; Tud. Gyűjt. 1837. 20. I.; továbbá a husszita háborúkról s az akkor elrendelt nemesi felkelésekről sok új és érdekes adat található a Zichy-család okmánytárának VIII-ik kötetében, valamint Dobner gyűjt.-ben *Távolabbról: Historia Persecutionum Ecclesiae Bohemicae*. 1648. 25–32. II.; Haner G.. *Historia Ecclesiarum Transylvanicarum*. Francofurti et Lipsiae. 1694.; Aeneae Sylvii Piccolominei postea Pii Papae *Historia Bohemica*. Helmestadii, 1699. 49–72. II. Theobalds Hussitenkrieg. Breslau, 1750.; Cl. Fleurii Abbas *Historia Ecclesiastica*. In ordine LXXXVIII tomii. August Vind. ac Oeniponti, 1768. Tom. XXIV. Lib. XCVIII–C., T. XXV. Lib. CI–CII. — Stb.

¹ Fejér i. h. X/VII. 814 I.; Katona i. h. XII. 744–745. II.

² Nov. Off. i. h. 228. »Denique Neapoli, quo Sixti Quarti jussu, instante Ferdinando rege, profectus erat, extremo morbo correptus, ecclesiae sacramentis rite susceptis, anno millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto, aetatis octogesimo quinto, quarto Kalendas Decembris spiritum Deo reddidit«.

³ Nov. Off. i. h. 229 »Benedictus Decimus (Pontifex) anno millesimo septingentesimo vigesimo sexto Jacobum in sanctorum numerum retulit«.

V.

Az 1427-ik évi unió és az alsó-fehérmegyei lázadás.

Erdély politikai és társadalmi képe a lázadás kitörésekor. A török pusztítások. Az 1421-ik évi tordai gyűlés. Az 1427-ik évi unió, a melyet Vajda László hagyomány után s nem hiteles adatok alapján jegyzett fel. Az alsó-fehérmegyei parasztlázadás s annak vezére, Kardos János. Ennek a felkelésnek a hatása a szamosmenti jobbágyságra.

E mondottakból tökéletesen megalkothatjuk magunknak Erdély politikai és társadalmi képét az 1437-ik évi parasztlázadás idejében. — Ez az országrész érezte meg leginkább Zsigmond ferde politikájának káros hatását. Itt találkoztak leg-szembeötlőbben a különböző nemzetiségű elemek, melyek között örökös huzavona folyt.

A kenézségek oláhjai állandóan zavarognak, rabolják a vagyonos szászokat s a zsákmány megtartásáért élethalál-harczot vívnak velük; néha, alig hogy megtelepednek, ismét kiszakadnak az országból s a helyükre bevándorlók semmivel sem fegyelmezettebbek elődeiknél.

A szászokat jogaikra való túlságos féltékenysége nem csak az oláhokkal keveri bajba, hanem a székelyekkel is, a kik bizony nem tűrik el nyugton, ha telhetetlen szomszédaik az ő rovásukra emelkedni vagy terjeszkedni akarnak.¹

A székelyekből különben is ekkor még nem vészett ki a régi kalandozási vágy s nem egyszer egészen Kolozsvárig pusztítanak, sőt magát a várost sem kimélik meg. Ezek a rabló

¹ Kötelességeik teljesítésére azonban többnyire a királynak kell őket felszólítania, annyira nem hajtottak még a vajda rendeletére sem. (V. ö. Fejér . h. X/VII 725—430 II.; Katona i. h. XII 701. I.)

portyázások olykor-olykor igen nagy mérveket öltenek, így pl. 1436. elején — tehát közvetlen a kitörés előtt — magának a királynak is közbe kell lépnie.¹

Erdély lakói között legnyugodtabbak, különösen a Szamos mentén tömegesen lakó magyar jobbágyok, noha ők igazán elviselhetetlen terhekkel valának megrakva.

Nagyon természetes tehát, hogy Erdélynek ilyen politikai és társadalmi viszonyok között a fékentartó hatalom hiányában az örökös viszályok színhelyévé kellett lennie. Mindezeket a bajokat a törökök portyázásai következtében támadt károk tetőzik be.

1420—21-ben már oly iszonyúan elpusztítja egy török sereg Erdély déli részét, hogy a pénztelen király kénytelen a Barcaság adóját több évre elengedni.² A megrettent vajda s a püspök Tordán azonnal gyűlést tartanak és elhatározzák, hogy a nemesség $\frac{1}{3}$ -da, s a jobbágyság $\frac{1}{10}$ -de fegyverkezzenek fel. Ezen határozat teljesítésére a szászokat is felhívják.³

De minderre nem volt szükség, ha komolyan gondolták is a tordai rendek a tüzes határozatokat, mert Zsigmond a dolog könnyebb végét választotta, békét kötött a törökkel. A veszély azonban épenséggel nem múlt el, mert a török a hűbertartományokban továbbra is hatalmaskodott s az ebből származó kellemetlenségek természetesen először is Erdélyt érintették.

Ezen állandóan fenyegető török veszedelemmel szemben — némely író szerint — 1427-ben Erdély három kiváltságos nemzete: a magyar nemesség, székelyek és szászok Brassóban⁴ gyűlést tartanak és egymással védő szövetségre lépnek, hogy egymást bárminő hitetlen ellenséggel szemben meg fogják védeni. Így tehát az 1437 kápolnai unió ennek márcsak kibővítése volna, t. i. minden hitetlen ellenség és még a parasztok ellenében is védelmezni fogják egymást.

¹ A székelyek zavargásáról: Székely oklevéltár. III. 22., 39., 47., 50., 51. II.; Jakab E., oklevéltár Kolozsvár történetéhez I. 116. l.; Cod. Dipl. Familiae Teleki de Szék. I. 527. l.

² Fejér i. h. XI. 504. l.

³ Székely Oklevéltár. III. 38. l.

⁴ A gyűlés helyét egyedül Hodor említi meg, de csak találomra.

Először Vajda László említi fel ezt az uniót¹ s ő utánna Kovacsóczy² és Hodor,³ de mindhárman a nélkül, hogy valami adatra hivatkoznának. Magam is szorosan utánna néztem a dolognak, de a legkisebb nyomára sem akadtam ennek a brassói unió-gyűlésnek. — Zsigmond ugyanis ez időtájt (1426. novemberétől 1427. szeptemberéig) Erdélyben jár, gyűlésezik, tanácsot tart, terveket kohol — a mint fentebb már előadtam — de a kérdéses unióról sehol sincs szó. Nagyon valószínűnek tartom tehát, hogy Vajda László nem hiteles adatok alapján, hanem csak a hagyomány után írt. Ezt bizonyítja — mint látni fogjuk — a fejérmegyei zavargás is, a mely alkalommal sem a vajda, sem a székelyek nem siettek a szászok segélyére.

Az 1436-ik év végén Erdélyben a magyar jobbágyságot illetőleg csordúltig megtellett már a keserűség pohara. Óriási volt a nyomás, de még nem mutatkozott semmi. A püspök nem törődve a sanyarú állapotokkal, még szorosabbra vonja a jobbági bilincseket, s nem elégszik meg az egyházi átokkal, hanem a fizetést elhanyagoló tehetősebbeket a király engedelmeiből egy hónapi határidő után ráadásul még három márkányi birság lefizetésére is kényszeríté.⁴

Ez az eljárás a kisebb nemeseket is mélyen sértette, a kik a három éven át felszaporodó tizedeket nemcsak azért vonakodtak fizetni, mert őket a konstáncezi zsinaton János pápa felmentette, hanem azért is, mert a püspök nem elége-

¹ Vajda László, Az erdélyi polgári magános törvények története. Kolozsváron, 1830. 179. l. »1427-ben, midőn a törökök Erdélyt pusztíták, a három nemzetek, ugymint: A Vármegyei nemesek, Székelyek és Szászok Gyűlést tartván maguk között egy védő egyezsége léptek, úgy hogy egymást oltalmazzák ezen Nemzetek akármely hitetlen ellenség ellen.«

² Kovacsóczy, Árpádia. III. 37. l.

³ Hodor Károly, Dobokavármegye természeti és polgári esmértetése, Kolozsvárt, 1837. 376. l.

⁴ Zsigmond, a midőn később hírül vette a forrongó állapotokat, legott belátta a püspök iránti engedékenységeinek a veszélyességét, hogy tehát a bajt orvosolja, hat püspököt, tizenegy bárót s több nemest tanácskozássra hívott össze, de már minden késő volt: a lázadás kitört. (Tud. Gyűjt. 1830. 69. l.)

dett meg a silány folyópénzzel, a tartozást értékes dénárookban követelte.¹

Az 1437-ik év tavaszán Alsó-Fehérmegye délnyugati részén — mint az előtt is már nem egyszer — az elégedetlen lakóság felkelt s mivel senki sem állotta útjukat, szabadon garázdálkodtak és raboltak mindenfelé. A csakhamar összeverődő csapatoknak északfelé a Maros állta útját, s minthogy ilyen nehezen áthágható akadály által különben sem akarták magukat szülőföldjüktől elvágnak, délfelé törekedtek bizonytalan irányú és kimenetelű forrongásuknak tért keresni. Csakhamar vezérük is akadt a felkelőknek valami Kardos János² nevű emberben, a ki aztán az elégedetlen parasztokat egyenesen a szászok földjére vezette, a honnan legtöbb zsákmányt remélhettek.

Ez a kis rabló-kaland lett az erdélyi parasztmozgalom megindítója, az első szikra, a mely az évek óta összehalmozódó gyúanyagot lángra lobbantotta.

Az egész alsó-fehérmegyei mozgalom erejét illetőleg eleintén alig érdemelt figyelmet; de a mikor már a szászok földjére érnek, olyannyira megsokasodnak az elégedetlenek, hogy a meglepett szászok nem tudnak ellenállani. A parasztok egész könnyedén prédálják a szászokat, a kik kétségbe esve a vajdától sietnek segítséget kérni, attól a vajdától, a kinek a fölöttességét minden alkalommal szerették kijátszani.

A szászok Déván találták Lépes Lóránd alvajdát és elpanaszolák neki a parasztok garázdálkodását s megnevezik a kegyetlen vezért is, Kardos Jánost.

¹ György püspöknek pénz-manipulációját, többnyire rosszul értelmezik; azt mondják ugyanis, hogy az új, értékesebb pénzben követelte a tizedeket. A dolog azonban épen ellenkezőleg van. Nevezetesen, mint fentebb már említettem is, a Zsigmond által kiadott »új pénz« volt a silány, a melynek annyira leszállott az értéke, hogy 1000 dénárt követeltek 1 arany forintért, míg a régi dénárokból csak százat. A püspök a régi dénárokból szedette be illetményeit, pl. minden búzakereszt után 8 nagyobb (azaz régi) dénárt, vagy ezekkel egyenértékű 80 kisebb (azaz új) dénárt.

A püspök tehát már három éven át azért nem szedette be a tizedet, mert a királynál tervezetben lehetett, hogy a folyó silány pénzt eltörlik; a mi azonban nem következett be. (V. ö. Fejér i. h. X/VII. 428., 815. II.).

² A régi íratokban többnyire: Kardosyanos.

Lépes Loránd alvajda megütődéssel hallgatta a szászok panaszát, noha bizonyára bejelentés nélkül is tudta, hogy Dévától nem messzire miféle dolgok történnek; ő azonban nem akarta tudni, s a hírüladás után is megelégedett azzal, hogy meleg hangú levelet írt¹, a melyben kitartásra hívja fel őket s buzdítja, hogy nemsokára ő is segítségükre siet. Nagyön csudálkozik azon, hogy a rablók rendszerint a szászokat támadják meg és fosztogatják.²

Az alvajda azonban nem küldött semmi segílyt a szászoknak. Ennek a könnyedségnek egyik oka azon irigységben keresendő, a melylyel a három kiváltságos nemzet egymás irányában viseltetett. Különösen a szászok voltak azok, a kik kiváltságait még a püspök rovására is szereték növelni s ha most ehhez hozzá vesszük még, hogy Lépes Loránd alvajda egyszersmind a püspöknek testvére is volt,³ úgy könnyen elgondolhatjuk, hogy az alvajda, ha nem is éppen titkos örömmel, de talán némi megelégedéssel szemlélte a parasztok pusztítását; hadd lássák a szászok, hogy bizony jó lenne most az alvajda segítsége.

A segílynnyújtás elmulasztásának másik oka a hadierő hiánya volt. Az országos sereg nagy részével Lévai Cseh Péter első vajda állandóan távol volt⁴ s így Lépes Loránd

¹ Kurz A., Magazin. II. 358. l.; Eder K., Ad Felneri. 99 l.; Kemény J., Diplomatarium Transilvanicum. Supplem. III. 195 l. (Kézirat az Erdélyi Múzeumi könyvtárban C. III. jegy alatt.)

² »semper potias vestram nationem, quam alias nationes soliti essent devastare.« Ezen pedig nem volt mit csudálkozni, rabolni csak ott lehet, a hol van; már pedig a szászoknál volt a legtöbb vagyon.

A Székely oklevéltár. I. 134. lapján ezeket olvassuk: Az erdélyi nemesség és a fellázadt jobbágyok között 1437. ápril. 11-én kötött egyezség levélben, melyet a kolozsmonostori convent levéltárából Gróf Kemény József (Magazin II. 366—371.) adott ki, ugyanazon két székelyispán van említve (Jakot és Tamásit érti) és *az erd, nemesség és a fellázadt jobbágyok között ugyancsak a kolozsmonostori konvent előtt 1437. jul. 6-án kötött újabb egyezség levélben.* Egy oklevéltárban ez nagy zavart kelthető tévedés. Azért közöltem az egészet, mert azt hinné az ember, hogy talán a jul. 6. szerződés dátumát téveszti az író. Áprilisban nem volt egyezség. Kurz A. Magazinjában az idézett helyen októberi s nem áprilisi dolgok vannak fölemlítve.

³ Fejér i. h. XI. 477., 483. II.

⁴ V. Ö. Hazai okmánytár (1. 34—1536). 397—398. l.; Katona i. h. XII. 792. l.

alvajda, ha akarta volna is, csak keveset tehet vala, de valamit mégis csak tehetett volna.

Már a múlt (1436) év elején sem tudtak annnyi erőt összpontosítani, hogy a koborgó székely rablóbandákat hamarosan vissza tudták volna nyomni.

Ily körülmények között azután Kardos János és társa teljesen bevégezhatték hivatásukat, a mely hivatás nem épen abban állott, hogy a szászokat kirabolják, hanem abban is, hogy példát adjanak a szamosmenti magyarságnak. Kardos Jánosék megintatták, hogy esekély, rendezetlen haddal is lehet boldogulni. Hátha még az elnyomott jobbágyság együttesen felkelve egymással kezét fogna, mi lenne akkor? Bizonyára lerázhatnák a szolgaság jármát!

Kardos Jánosról ezután mit sem tud többé a történelem. Kétségtelen, hogy valamelyik összeesapás alkalmával életét vesztette. Neve a szamosmenti lázadás egyetlenegy oklevelében sem fordul elő s halálát legjobban bizonyítja azon körülmény, hogy a nagy mérvet öltött, de főnélkül maradt lázadást, maguk a szászok nyomják el s a Maros balpartján, ha nem is egészen, de nagyjában helyre áll a rend, sőt ne hány jobbágy-község nemsokára még segédkezet is nyújt a püspöknek a szamosmenti lázadás elnyomására.¹

Kardos János híre gyorsan bejárta az erdőntúli részeket s rövid idő múlva követőkre is talált, még pedig leghívebb követőkre a szamosmenti elnyomott magyar jobbágyság között.

Bizonyos, hogy a Kardos János szétszórt hívei közül sokan — félvén a büntetéstől — barangolásra adták magukat s a hol csak megfordultak, mindenütt lázadásra izgatták a népet.

Csak ennyiban és semmi egyébben nem függ össze a Kardos János alatti felkelés a szamosmenti felkeléssel.²

¹ Cod. Dipl. Teleki de Szék II. 1.

² Kardos Jánost többnyire még a szamosmenti lázadásban is szerepeltetik, de minden alap nélkül. Különösen Kádár (Pórlázadás Zsigmond alatt. Szolnok-Doboka. 1884. 1. sz.) von messzemenő következtetéseket; ő Kardos Jánost és hadait egyenesen Szolnok-Dobokába vezeti »Először is — ugymond — a szászokra ütöttek a parasztok, de a midőn észrevették, hogy a nemesség és a székelyek ellenük jönnek, Deéshez vonultak vissza.« Ezt az ötödfél század után készült haditervet nagyon megköszönték volna Kádár Józsefnek a parasztok.

VI.

A szamosmenti lázadás kitörése és a bábolna-hegyi csata.

A parasztság fegyveres készülődése a Nyírségben s a szamosmenti részeken. A közös fővezér nélküli paraszts csapatok garázdálkodása. A nemesség egy része csatlakozik hozzájuk. A nemesi és a paraszthadak Alparét alá vonulnak. Békekísérletek. A felkelők a Bábolna-hegyre vonulnak s ezzel megkezdődik a csata. A nemesség veresége. Békét kötnek. A béke-okmány egész terjedelmében. A magyarok kötik-e meg a békét vagy az oláhok? Az oláhok szerepe a felkelésben. A sokat emlegetett, szent királyoktól származó szabadságlevelek egyáltalában léteztek-e? Mennyiben sértette a békeszerződés a nemesi jogokat s magát a koronát is?

A nyár elején már félelmes készülődések mutatkoztak a szamosmenti megyékben egészen a Tiszáig. Nyílt lázadás ugyan nem ütött még ki sehol sem, de az izgalom a legmagasabb fokra hágott.

Hédervári Lőrincz nádor június 18-án kelt levelében némely peres dolgot elhalaszt a Szathmármegyében fenyegetőző fegyveres paraszt mozgalom miatt.¹

Az elégtelenség ezen megyében is nagy volt. Nem volt arra szükség, mint némelyek hiszik, hogy Erdélyből fegyveres paraszts csapatok törjenek Szathmármegyébe s a Nyírségbe és így lázítsák fel a népet, hiszen június havában az erdélyi szamosmenti vidéken még nem érlelődött meg jobban a dolog, mint amott.

quia universe cause nobilium comitatus Zathmariensis propter guerram rusticorum in eodem comitatu pululantem ex deliberatione prelatorum et baronum regni generaliter debent prorogari.« Cod. Dipl. comitum Károlyi de N.-Károly. II. 193. l.

Szathmármegyében és a Nyírségben csaknem ugyanolyan nyomorúságos állapotok vannak, mint Erdélyben. Az adóval ott is hátralékban van a nép s fizetni nem akar. Lévai Cseh Péter a király megbízásából hiába serkenti nagyobb tevékenységre az adórovókat, azok semmire sem tudnak már menni, sőt még inkább elmérgesítik a bajt.¹

Hogy Szathmármegyében s a Nyírségben is Kardos János lázadása keltett hasonló dolgokra kedvet, némileg bizonyítja a királynak február (1437) havában írt levele a már említett pörösügyekben, a melyben még semmi gyanus tünetekről nincsen szó,² de azonnal veszedelmes készülődések mutatkoznak, a mint a tavasz vége felé megérkeznek az új hírek.

Ezalatt Belső-Szolnok megyében is megkezdődnek a véres lázadás előjátékai. A parasztok nyíltan megtagadják az engedelmességet uraikkal szemben s ha akad olyan bátor, a ki őket a rendre visszaszorítani igyekszik, akkor a tettlegességtől sem irtóznak már.

Az első csepp vér merészsze, a második féktelenné teszi a népet, a harmadik pedig már a forradalom árjába sodorja.

Csapatok verődnek össze, a melyek izgatva járnak mindenfelé szabadságra hívni, ha kell erőszakkal is, szolgaságban sínylődő osztálysorsosaikat.

Eleinte ahány falu, annyi vezér. Budai Nagy Antal, Kendi Pál, Zeéki Tamás, Kolozsvári Mester János, Vajdaházi Nagy Pál stb. mind csak olyan vezérek, a kik teljesen egyformáknak tartják magukat. S ez a fejetlen demokrácia később sem igen változtatja meg alakját. A lázadás folyamán akad ugyan egy-egy alak, a ki különbbnek mutatkozik a többinél, így Budai Nagy Antal, Nyiri Márton, de ezeket fővezéreknek nevezni nem lehet. Az oklevelekben nem is találunk semmi ilyen megkülönböztetést, csak a krónikások, a kik a hagyomány után minden kritika nélkül írtak, ők nevezik Antalt, illetve Mártont a lázadás vezérének, vagy épen parasztkirályoknak.

Elmondhatjuk egész biztonsággal, hogy az 1437. paraszt-

¹ Cod. Dipl. Com. Károlyi. II. 180. 1.

² U. o. II. 157. 1.

mozgalomnak nem volt fővezére sem a kezdetén, sem a végén. Az egyes csapatok vezérei minden közös terv nélkül egészen a maguk szakállára zsákmányoltak. Követeket küldöttek véres karddal¹ a helységekbe, hogy csatlakozzanak hozzájuk; az ellentmondókat egyszerűen kirabolták, feldúlták.

Az országos seregből honmaradt csekély számú fegyveresek távolról sem merték a lázadókat megtámadni, kiknek mindenfelé szabadon állt az út. Az összeorzott prédát a táborban halmozák fel s azután egymás között egyenlően felosztották.²

A sereg jelszava a szolgaság megszüntetése volt! Azok az eszmék érvényesültek tehát, a melyek a husszita-tanok hátramaradt politikai magvaiból keltek ki.

Mindezek hallattára önkénytelenül az a kérdés tolatodik előtérbe, hogy a korona részéről miért nem történt intézkedés, hiszen előre tudatták vele a mozgólódásokat s Hédervári, a nádor, különösen jól volt értesülve?

Erre a kérdésre nem lehet egy szóval felelni Zsigmond korábban sem sokat törődött az ország belügyeivel, most meg épen beteges s itthon sem volt. A nádor pedig csaknem egészen tehetetlen vala a lázadókkal szemben, mert haderő nem állott rendelkezésére, a féktelenkedő főurak pedig a királyra sem sokat hallgattak.

Az erdélyi országos hadsereg Lévai Cseh Péter első vajdával a török ellen vonult, a honmaradt nemesség pedig tétlenül nézte a készülődő mozgalmat, a mely — úgy hitték — csakis a papság ellen van irányozva. Lépes György püspök szintén tehetetlen volt a lázadókkal szemben, mert túlszigorúsága által egyházi tekintélyét is teljesen elvesztette. A nemességre is csak részben számíthatott, mivel ez — legfőképen a kis nemesség — kapva-kapott az alkalmon és az őket tizeddel zaklató püspökön boszút állandók, most egyelőre inkább a felkelőkkel rokonszenveznek.

A parasztok tárt karokkal fogadták a nemeseket s mint az okmányokból is kitűnik, a vezérkarban elég nagy szere-

¹ Thuróczi, P. IV. Cap. XXII. (Ap. Schwandtner, I. 235. l.)

² Bonfinius, Dec. III. Lib. III. l. 401. 8—27. ss.

pet juttattak nekik. Hanem aztán annál szigorúbbak voltak azokhoz, a kik a püspök pártjára állottak, — az ilyeneknek a birtokait kegyetlenül földúlták. Természetes tehát, hogy a nemesek közül nem egyet a félelem is kényszerített a parasztokhoz csatlakozni. A nemesség ezen álláspontja nagyban megerősíté a szamosmenti paraszt hadakat, *de egyszersmind részvételük által az egész mozgalomnak szelidebb jelleget is kölcsönöztek*; Szathmármegyében és a Nyírségben azonban a magukra maradt parasztok korlátlan vadsággal dühöngtek s habár Máramarosmegyét is hatáskörükbe vonták, mégis hamarabb leszerepeltek, mint az erdélyiek.¹

Az erdélyi portyázó paraszt-esapatokba a nemesség említett csatlakozása által némi egység vívódik be s lassankint tömörülni kezdenek. A midőn pedig hire jár, hogy a vajda felszólítására a székely ispánok utban vannak s hogy Lépes Lóránd alvajda a püspök részére állt nemesekkel csak a segély megérkezését várja s rögtön támadni fog: ekkor a paraszt csapatok abba hagyták a rablást és siettek egymással egyesülni. Az így összeverődött paraszthadak azután Alparét felé vonultak, Csáki László vajdától, Lépes Lóránd alvajdától s a székely ispánoktól mindenütt nyomon követve.²

Az Alparét környékén összegyűlt nép némileg a félelem hatása alatt is meglepően igen nagy mérsékletet mutatott. Valóságos paraszt-parlamentet alkottak, a melyben egyedül a kibékülés lehetőségéről tanácskoztak. Hogy az elhangzó

¹ Benkő J., Milkovia. II. 425. I.

² Alparét (Olprétu) Szolnok-Doboka megyének Csáki-gorbói járásában van. Régente magyar lakóssai voltak, most oláhok.

Mellette emelkedik az 1437. paraszt-lázadásban annyira emlékezetes Bábolna hegy a melyen a paraszt hadak által fölhánt sánczok nyomai még most is láthatók; a lázadásra vonatkozólag azonban a legnagyobb utánjárás mellett sem tudtam emléket, vagy hagyományos meséket találni, illetve halani, a minek egyedüli magyarázata az, hogy a mostani lakosok későbbi telepek. — 1853-ban — a mint Miksa György leírja (Magyar tört. emlékek külföldön Kolozsvárt, 1868. 35. l.) — Alparéten Rusz Vasilika a szintén odavaló Grosan Filimon földjének szántása közben 1 font 15 latot nyomó ezüst ékszereket talált, a melyekről nem tudták megállapítani, hogy az alparéti csata maradványai-e vagy pedig népvándorláskorabeliek!?

beszédnek milyenek lehettek, arról nem maradt fenn tudósítás, még csak Bonfin sem háborgatja a kérdést.

De ha nem is maradtak fenn egyenes tudósítások, a jul. 6. szerződés világosan megmagyaráz mindent. A nagy többséget a békepárt képezte, a mely párt a lehető legkedvezőbb békefeltételeket szabta a nemesek elé, mert hiszen — a mint látni fogjuk — a győzelem után is, néhány pontot kivéve, olyan szerződést kötnek a parasztok, mintha nem is ők aratták volna a diadalt.

Végre az országos hadak is — egyszerűbben ezután csak nemesi hadaknak nevezzük — összeverődtek, élükön Csáki László vajda, Lépes Lóránd alvajda, Kusali Jaks Mihály és Tamási Henrik székely ispánokkal.

Még mielőtt a kétes kimenetelű harc kezdetét vette volna, a parasztok nagy őszinteséggel megkísérlették a tisztességes kibékülést s e célból követeket küldöttek a vajdahoz. A meggondolatlan nemesi felfuvalkodottság azonban addigelé talán még sohasem mutatkozott vakmerőbb alakban. Minden utószámítás nélkül egyszerűen elvetik a parasztok ajánlatát. Nem veszik figyelembe azok nagy erejét, nem a maguk kisebbségét, nem a kedvezőtlen teret, csak a könnyű győzelemre gondolnak s a parasztok elrettentésére a békeköveteket válogatott kínok között végezteti ki a vajda.¹

E véres tett, e durva megvettetés végre mégis csak felkavarta a paraszt táborát. Belátták, hogy az úrakban nincs mit bízni, választaniok kell a halál és a szabadság között, vagy pedig küzdelem nélkül húzzák továbbra is uraik igáját, mintha pénzen vett rabszolgák volnának.² A harezi kedv magasra hágott a paraszt táborban és a gyáva meghódolás helyett erélyes védelemre szánták el magukat.

A milyen gondatlanok voltak a nemesek, épen olyan előrelátók a parasztok, a kik most ügyesen használják fel a csatatér kedvező terepalakulását. A gyalogos parasztok ugyanis nem tartották tanácsosnak a jobbadán lovas nemességgel

¹ „... sed prefatis nunciis eorum per Magnificum Ladislaum Chaák Wayvodam Transylvanie detineri jussis et truncari et dimembrari...“ Teleki, Hunyadiak kora X. 4. 1

² Teleki i. h. X. 3—10. 11.

nyílt esatába bocsátkozni s ezért valóban helyes kiszámítással odahagyták a völgyet s a közeli Bábolnahegy oldalán ütnek táborn, a hol is a lejtős részek felől hamarosan mély sánczokat hánynak, hogy a lovasság támadását megnehezítsék.¹

Ha ezen erélyes és ügyes védekezési munkálatokat tekintjük, úgy a szóvirágnál többnek fogjuk találni Bonfin ezen jellemző szavait: „A szolganéppel folytatott eme harc semmiben sem állt a két egyenlő tekintélyű nép között kitörni szokott háború mögött”.²

Bizony nem volt ez már a régi szolganép. Az egykedvűség érzéketlen álmából talán nagyon is fölrázta őket a husszitismus új életet ígérő szelleme; az a körülmény pedig, hogy a kiszélesített banderiális-rendszer most már a parasztokat is a haza védelmére kötelező méltányos jogok utáni vágyat keltett bennük.

Ha a nemesek valamivel több higgadtságot mutatnak s megrovandó tettük helyett nem szalasztják el a békülékenység első alkalmát s kiegyeznek az engedelkeny parasztokkal: úgy katonai fölényüket sértetlenül fenttarthatják továbbra is, az elégedetlenek legnagyobb része pedig csendeszen hazavonul. A vereség után azonban már — hogy egy kissé megelőzzem a történendőket — minden késő volt, a nemesi dicsőség sárbatiporva s a bizalmatlanság nagyobb, mint valaha.

A Bábolnahegyen elsánczolt parasztokat julius első napjaiban végre megtámadta a nemesi sereg. A harc véresen és elkeseredetten folyt, mindkét részről számosan estek el, agyőzelem sokáig kétesen ingadozott. Végtére is azonban a nemesség gondatlanságának megadja az árát. A parasztok ugyanis sánczaik mögött erélyesen s elég sikerrel védelmezik magukat és a rendszertelenül támadó lovasságra kemény csapást mértek. A lovasság t. i.

¹ Kővári (Erd. tört. II. 52. l.) a *Bábolna hegyet Bábolna helységnek* mondja — Ez határozottan tévedés, hiszen az oklevél (Teleki i. h.) világosan így szól: in *montem Bábolna* in territorio possessionis Alparéth predictae adjacente convenientes . . .

Talán a »Bulcsi« apátság Bábolna falujával téveszti össze Kővári László, a melyet azonban már 1408-ban Sztrigyí Péter s Lársai jó részben elpusztítottak (Cod. Dipl. Familiae Teleki de Szék. I. 331. l.).

² Bonfinius, Dec. III. Lib. III. 401. l. 8—12. ss.

az erdős vidéken sehogyan sem tudott kifejlődni s a szűk völgyben különben is minden akadályozhatta őket az egyöntetű működésben, míg a magasan fekvő paraszttábor a feltörekvőket teljes erejével támadhatta. A nemesség végre is kénytelen a támadással felhagyni, de a parasztok sem merik a visszavonulókat üldözni, a mit pedig bátran megtehettek volna.

A jul. 6. oklevél úgy adja a csata végét, mintha mindkét részről egy néhány derék ember közbe vetette volna magát, hogy hagynák már abba az öldöklést.¹ Ez azonban nem szóról-szóra értendő. A büszke nemesség a végleheletéig küzdhetett, hogy megmutassa az általa megvetett szolgáló népek katonai virtusát. S csak a mikor tapasztalnia kellett, hogy minden erő egybefeszítése daczára sem tud győzedelmeskedni, csak akkor hajolhatott a békealkudozásokra, a melyeket kétségtelenül maga a nemesség indított meg.

A parasztok határozott előnyöket vívtak ki, de azokat épenséggel nem tudták értékesíteni, mert habár jó vezérek voltak is, de nem volt közös fővezér, a ki a győzelmes sereget tovább vezette volna. A nemesek sietnek a parasztok ezen hibáját felhasználni s készek most már velük valahogyan megkötni a békét, nem ugyan azért, hogy azt meg is tartásák, hanem mert egyenlőre elejét akarták venni a győzelmes parasztok esetleges támadásának. S talán szemük előtt lebeghettek a törökök is, a kik rabló beütéseiket minduntalan megújították s most különösen az a hír volt elterjedve, hogy nagy török sereg közelg Erdély kirablására.² Mi lenne akkor ha a zsákmányoló török hadak egy virágzó paraszt-lázadást találnának az erdőntúli részekben?!

A pártok tehát kiegyeztek, de csak színleg. A pórság

multi ex utraque parte currentes interiissent tandem Omnipotentis Dei annuente Clementia ex eorundem Nobilium ac Regnicolarum sen Populorum Universitatis certorum Deum timentium Nobilium et proborum virorum per Gratiam Spiritus Sancti illustratorum cordibus ad faciendam pacem inter partes se interponentium mitigatis, et sedatis ipsius belli certaminibus ad talem pacis et concordie devenissent unionem . . . « Jakab E., Oklevéltár Kolozsvár történetéhez. I. 173. l.

² A törökök tényleg szerencsét is próbáltak, de erejük a brassóiak vitéz ellenállásán megtörtött. Székely oklevéltár. I. 136. l.

nem sokat bízott az urak hitében, a kik ugyan most megalázkodva a békekötés által egyenrangú feleknek kénytelenek elismerni a parasztokat, de titkon boszúra készülődtek.

A béke-szerződést jul. 6-án iták alá a kolozsmonostori konvent előtt.¹ E czélra mind a nemesek, mind a jobbágyok külön követeket választottak. Ez a békeokmány, a melynek sérteletlen példánya csak az újabb időben került elő, valóban érdemes az áttanulmányozásra. Páratlan a maga nemében s nálunk hozzá hasonló értékűt talán az egész középkor nem mutat fel.

Sokáig csak egyes töredékeket ismertek belőle² s Kemény a negyvenes évek végén panaszosan említi meg, hogy ez értékes okmány hiányossága igen nagy kár a történelemre.³

Tekintve ez oklevél fontosságát s azt a különös kiválóságát, hogy az 1437. paraszt-lázadás több jellemzőbb vonását, igen hűen tükrözi vissza, — egész terjedelmében közre adom:⁴

Azon körülmény, hogy a parasztok békeszerződéseiket még külön is kiállítják a kolozsmonostori convent előtt: nem egyedül annak tudható be, hogy Alparéthez, ez volt a legközelebbi hiteles hely (*középkori közjegyzőség*), hanem mert a kolostor a püspökkel örökös viszályban állott, s a parasztok már csak ezért is nagyobb bizalommal viseltettek iránta.

A kolozsmonostori apát ekkor (1435—1451) Antal volt V. ö. Magy. Történelmi Tör. 1855. II. 201 l., 1867. 3—20. II.; Rupp Jakab, Magyar ország helyrajzi története. Pest, 1872. III. 125. l).

² Eder még nem csak megcsonkítottnak, de hibásnak is mondja.

Supplex lib. Valach. 16. l.

³ »Marienburg Lukács úr — írja Kemény Kurz A. Magazin. II. 361—362. llyain — kéziratában (Széchenyi-féle katalogus 2. B. 531.) talán teljesen megvan, de a másolatokat még nem kaptam meg.«

Nem is kaphatta meg, mert Marienburg (Kleine siebenbürgische Geschichte. Pest, 1806. 68—70 ll.) foglalkozott ugyan az 1437-ik évi parasztlázadással, de a mit írt, abból bizony egy cseppet sem lehet kiérezni, hogy ő valami fontosabb oklevelek birtokában lett volna.

⁴ Teleki J., Hunyadiak kora Magyar-sz.-on. X. 3—10. ll.; Jakab E., Oklevéltár Kolozsvár tört.-hez I. 172—177. ll. E két helyen egész terjedelmében megvan az oklevél. Többé-kevésbé hiányosan:

Kurz A., Magazin. II. 359—361. ll.; Katona i. h. XII. 792. l.; Fejér i. h. X/VII. 893. l.; Supplex lib. Valach. 15—16. ll.; Benkő J., Milkovia. II. 319. l.; Pray, Dissert. in Annal. 163. l.; Archiv des Verein. f. sieb. Landk. XII 78—81. ll.; Kemény J., Appendix Diplomatarii Transilvanici. 144—145. ll. (Kézirat az Erdélyi Múzeumi könyvtárban $\frac{1}{5}$ jegy alatt.)

„A Boldogságos Szűz Máriáról nevezett kolozsmonostori apátság konventje Krisztus minden hívének, úgy a most élőknek, mint a jövődöbelieknek az Úr nevében üdvöt kíván!

Mindenkinek tudtára adjuk, hogy egyrészről László, Farnasi Benedek fia, másik László a Szamosfalvi Gerő fia, Zsuki Benedek és Farnasi Dénes nemes emberek a nemesek testülete által; — a másik részről pedig a következő előrelátó férfiak, mint Biró László, Jüdex Vinceze és Bana László, a hirneves László fiának, Maróthi Báni Jánosnak Alparéten és Antal, a derék Losonczy Dezsőnek Magyar-Bogáthon lakó jobbágyai; továbbá Antal mester és Gál Kendről, Tamás mester Zeékről, János, Jakab mester fia, Kolozsvárról, Gál fia, László, Anthusról, mint kapitányok és harczosok a magyarság részéről, nemkülönben Vajdaházi Pál¹ mester, ezen erdélyi fejedelemség összes magyar és oláh lakóinak a zászlótartója,² az alább irott ügy végrehajtására ezen összes nép által megválasztatván, előttünk személyesen megjelenvén, előszóval és közmegegyezéssel a következőleg nyilatkoztak és vallottak:

Az erdélyi részekben bárkinek a birtokain lakó magyarok és oláhok egyrészt azért, mert a Krisztusban tisztelendő atya, Lépes György püspök úr *a magyar lakóság részéről neki járó tizedeket* a silány értékű folyó dénárokból beszédni nem akarván, azokat három éven át felhalmozódni hagyta s most egyszerre csak azt kívánta a megterheltektől, hogy azokat az ő nagy kárukra és veszteségükre a nagy és súlyos pénzben fizessék; ³ majd ezen igaztalan megterheltetés nem teljesítése

¹ Vajdaházi Pál azonban, habár az oláhságnak is zászlótartója volt — mert a bábóruban az oláh katonák is a magyarok közé voltak beosztva — ő maga nem volt oláh, hiszen szülőföldje is, Vajdaháza, akkor egészen magyar falú volt csak a későbbi időkben oláhosodott el. A református papi telek elhagyatva bár, de még most is megvan.

² »... nec non Paulum Magistrum de Vajdaháza Vexiliferum Universitatis Regnicolarum Hungarorum et Valachorum hujus Principatus Transylvanie.

A zászlóra pedig a hagyomány szerint *turul* (ölyv, karvaly) volt festve. V. ö. Nemzeti társalkodó. 1843. II. fv. 324. l.

³ Georgius Lépes E. T. suas decimas ex parte ejusdem *Universitatis Hungarorum sibi debendas currente moneta vilium Denariorum*

miatt nyilvánosan és méltatlanul egyházi átok alá vetette őket, a mely tilalom alatt levőnek az oltáriszentség felvétele nélkül kimúlt szüleit, illetve apját, anyját, testvéreit, gyermekeit avagy egyéb hozzátartozóit nem engedte a temetési szertartásban részesíteni, azokat az egyházon s a temetőn kívül temették el megszorodott szívvel s a legmélyebb fájdalommal; továbbá nővéreik s leányaik sem a római közönséges egyház törvényei és szertartásai szerint, hanem éppen azok ellenére házassodtak, vagy mentek férjhez; másrészt pedig azért, mivel földesuraik által, mintha pénzen vett rabszolgák volnának, nehéz szolgaságra vannak vetve, mert ha valamelyik más birtokra szeretne átköltözni, ura az elmenőt minden javából kifosztja és utoljára még sem ereszti szabadon, az urak az ő szabadságuk legkisebb jogát is lábbal tapodják s azonfölül elviselhetetlen terhekké halmozzák el őket; ezek miatt s ezekből kifolyólag gyűltek tehát ők itt össze az Alparéthoz tartozó Bábolna hegyen, hogy visszaszerezzék, helyreállítsák szabadságukat, azt a szabadságot, a melyet Magyarország szent királyai adtak ezen magyar haza valamennyi lakosának és hogy egymás között jól megfontolt szándékkal súlyos terheket levessék és komolyan tanácskozáván saját ügyeikről, küldött követeik által a legalázatosabban kérték uraikat, hogy vennék le a jobbágyság nyakáról az elviselhetetlen szolgai jármót és lennének tekintettel a szent királyoktól nyert szabadságukra.

Uraik azonban kérésükre füleiket bedugták, kérésüket nem hallgatták meg és a fennebb említett követeiket Csáky László erdélyi vajda elfogatta, lenyakasztatta és szét darabol-tatta; azután pedig őket az alvajda és a két székely ispán hadaival megtámadta, mely harezban mindkét részről sokan estek el.

Vége a mindenható Isten kegyes sugallata által meg-intetve, ugyanazon nemesek és országlakók részéről bizonyos

exigere nolens fere tribus annis ad ipsos accumulando, moderno tempore cum magna et ponderosa moneta extorquere voluisset.

Ebből sokan, de hibásan, azt olvassák ki, hogy a püspök az új, értéke-sebb pénzben követelte az elmaradt tizedeket.

istenfélő nemesek és a szent lélek kegyelme által megvilágosított férfiak — kik a pártok közötti békekötés végett magokat közbevetették — szíveiknek megszelidülése után a teljes béke és egyezség megkötésére jutottak; az egymás ellen elkövetett eddigieket félretévén, közös akaratból ilyen, — s egymás között esküszegés terhe alatt sérthetetlenül megtartandó — rendeletet és határozatot hoztak, annak különös kijelentésével, hogy ők az aláírt határozatokkal Istennek és az ő anyaszentegyházának,¹ a szent koronának nem különben az ő felséges természetes uruknak, Zsigmondnak, — Magyarország királyának és a korona jogainak ellenére tenni semmiiben sem szándékoznak, hanem az alattvalói hűség megtartásával, ők egyedül a szent királyok által már régen megengedett, most pedig különféle visszaélések behozatala által feltűnően elnyomott és teljesen eltörült szabadságokat újra visszaszerezni töreksenek; az ország urainak, a nemeseknek és a bármely méltóságban levő és kiváló egyházi személyeknek ellene szegülni, bajt okozni vagy ártani azonban nem akartak, sőt a jövőben sem kísértik meg.

Mivel pedig a jelenben folyó denár pénzjegy változása következtében a püspöki tizedeknek ilyenekkel való nem fizetése miatt míg magok összeütközésbe jöttek, másrészt egyenetlenségek és az előre bocsátott veszedelmek származtak és történtek volt, a jövőben hasonló veszélyektől való óvakodás és ezek elhárítása végett elhatározták és elrendelték, hogy mostantól fogva jövőre a püspöki tizedek fizetése fejében húsz kereszt után egy arany forintot, vagyis száz dénárt folyó pénzben tartoznak adni és fizetni; a püspöki tizedek dézsmálása idején pedig sem azon család tagja, sem a nemesek pártján levő ne dézsmáljon; kilenczedet azonban akár saját jobbágyaiktól, akár idegen földművelőktől² vagy szőlőműve-

Regni Dominis ipsis scilicet Nobilibus seu *Ecclesiasticis* personis in qualicunque dignitate constitutis et praeminentibus rebellare et malum inferre eisque nocere noluissent, imo nec attentaverint in futurum.

Nagyon jellemzők e sorok arra nézve, hogy a husszitanok mennyire elvesztették vallási jellegüket.

² Az idegenek alatt itt az oláhokat kell értenünk.

lőktől elvenni és elszedni a mágnások, nemesek, vagy bár minő urak közül senki se merjen.

Azok pedig, kik az érintettekben az uraktól szőlőt vagy földet haszonbérben bírnak, a szőlők után a szokott tizedet, a szántóföldek után adót s a szokásos jövedelmet, tartoznak fizetni.¹

Minthogy továbbá az ország lakóinak minden erőszakos fosztogatása és elnyomása onnan származik, hogy azokat, a kik tartózkodás végett máshová szándékoztak költözni, még kifosztva sem bocsátották el, azt határozzák, hogy a szabad állapotban levő emberek tizedeik és adósságaik megfizetése után bárhová akarnak, szabadon és bántalom nélkül költöz-ködhessenek.

Ha pedig a nemesek közül valaki az ilyen jobbágyokat, kik más helyre akarnak költözni, gátolná s javaitól megfosztaná, három márkát fizessen büntetésül. Azok pedig, a kik kihágásaik miatt törvényszék elé állíttatnak vagy zálogletéltelre köteleztetnek, csak ügyeik kitisztázása után távozhas-sanak máshová.

Azokat a jobbágyokat pedig, kik titkon a nélkül, hogy a tizedet lefizették volna, távoznak el, vagy a jog és törvény keze alól magokat önhatalmúlág kivonják, urak jogosan, — az ország jogszokása szerint, — saját törvényes bírájától visszakövetelheti, ha saját és más két tanú esküjével beigazolja, hogy azok titkon távoztak el, vagy a törvény alól magukat kivonták. Továbbá határozzák, hogy azoknak javaiból, kik utód nélkül halnának el, a földesúr egy három éves tinónál többet el ne vehessen, a többi vagyon az özvegyet vagy rokonait illeti. Ha pedig némelyeknek feleségeik, örököseik és vérrokonaik nem volnának és végrendelet nélkül halnának el, javaikat a földesurak birják.

Azt is rendelik és szigorúan megtartandónak határozzák, hogy évenként ezután folytonosan mindig urunk meny-bemenetelének ünnepe előtt minden egyes tanyából, urada-

¹ Ebben az időben ezt nagyon figyelembe kell venni, mertcsak az a jobbágy volt túlterhelve, a kinek szántható földje volt. A legelő és egyéb nem szántható földek nem igen jöttek figyelembe.

lomból és községből két-két értelmes és szavahihető ember, az előbb említett kapitányokkal vagy közülük legalább némelyekkel, vagy más ez alkalomra kinevezendőkkal, a nevezett Bábolna hegyen megjelenjenek és ott ugyanazok a kapitányok, vagy közülük valamelyik, azoktól az öregektől megkérdezze és kitudakolja, vajjon az ő uralaik őket saját szabadalmaikban meghagyták-e vagy nem? és ha úgy találnák, hogy a nemesek közül valaki az előrebocsátott rendeletet az alább írt záradékokkal egészben vagy valamely részben megsértette volt, vagy azokkal ellenkezően cselekedett, esküszőnek tartassék és a többi nemesek annak védelmezésétől tartozkodjanak és óvakodjanak.¹

Továbbá az adók fizetésére, az ajándékokra és a szolgálatok véghezvitelére nézve azt határozzák, hogy ha Szent István király, vagy az ő utódainak szabadságlevelét – melyben az ő szabadságaik foglaltatnak – megtalálnák, vagy míg a felséges uralkodótól újra kinyerhetnék, addig az évi adófizetésre, ajándékok adására és szolgálatok megtételére a következő módon köteleztetnek. Évi adó fejében minden jobbágy folyó pénzben egy dénárt és nem többet tartozik fizetni Szent István napján.

Azoknak a földesuraknak, kiknek nincs malmuk, Urunk születése ünnepén egy köből zabot és husvétkor hasonlóképen két kalácsot és egy csirkét tartoznak adni az illetők, az említett többi ünnepen pedig, a mint fentebb elsoroltatott, mindent tartoznak adni.²

¹ »ordinassent et firmiter observandum statuissent, quod singulis annis perpetuis futuris temporibus semper ante Festum Ascensionis Domini de quibuslibet villis et possessionibus ac Oppidis duo senes animo sagatiores et fine digniores unacum prefatis Capitaneis, vel aliquibus saltem eorum, aut aliis pro tempore constituendis, ad predictum montem Bábolna convenient, ibique iidem Capitanei vel alter eorumdem ab eisdem senibus inquirere et investigare valeat, utrum Domini eorum ispos in eorum libertatibus conservaverint, aut non, et si aliquis Nobilium premissam ordinationem cum infrascriptis clausulis in toto vel in aliqua parte violasse, et eisdem contrarium fecisse repertus fuerit, perjurus habeatur et ceteri nobiles ab illius defensione se retineant et retrahant.«

A nemesekkel szemben a békeszerződésnek ez a legkeményebb pontja.

² »Pro muneribus autem eorum talibus Dominis Terrestribus qui molendinum seu molendina haberent, in festo nativitatis Domini unum cubu-

A szolgálatok teljesítésének fejében pedig egy napon kaszálni vagy aratni, vagy a malmok gátjait javítani és bevett szokás szerint kellő állapotban fentartani köteleztetnek.

A sertés vagy méhtizedet vagy más ilyenmő adót, a mint ez bizonyos időben, nevezetesen a várnépek között úgy a *magyaroktól, mint az oláhoktól eddig megköveteltetett*, úgy szintén a közönséges *•akó•*nak nevezett adót, a földesuraknak senki se tartozzék megfizetni.

Továbbá a jobbágyok a kamarai rendes szolgálatokat és szolgálmányokat teljesíteni tartoznak, de ezenkívül őket másra erőszakolni a kamarai gróf ne merje. Ugyanazon kamarai ember a bort más házakban vagy helyeken, mint saját házában nem mérheti és saját borainak mérése idejében más bormérőket a méréstől el ne tilthasson.

Határozzák és rendelik, ha Szent István szabadságlevelében hiányosan lenne kifejtve az urak és jobbágyaik között való viszony, akkor maguk közül Istenfélő és buzgó embereket tartoznak választani, kik megválasztatván, a többi jóakarátú nemesekkel, kik erre a célra a nemesek közönsége által választattak, üljenek össze, erről komolyan tanácskozzanak és rendelkezzenek, meghatározva a módot és jogszokást, a melyben a jövőre nézve úgy ők, mint utódaik, békével megmaradhassanak.

Törvénybe ment továbbá, hogy bárminő szükségből támadt táborozás alkalmával, a melyben résztvesznek mindazok, a kik hadakozásra kötelesek, úgymint: a püspök, a vajda, a székely ispánok, valamint a lakóság is és más ilyenféle állású s rendű emberek, — ezek a szükséges élelmezést a következő módon szerezzék be: Mihelyt tábort ütnek — nyáron a mezőn, télen a falvakban és városokban — a sereg fővezére, vagy a kapitányok azonnal hívják magukhoz a

lum avene et duas tortas, in Pasca similiter duas tortas, et in Festo Patroni Ecclesiarum similiter duas tortas et unum pullum dare teneantur. Illis autem Dominis qui molendina non haberent in Festo Nativitatis Domini unum cubulum avene, et similiter duas tortas — et in predictis aliis Festivitatibus alia ut prenarrantur dare debeant.«

Ezt az egészet Kádár József (Szolnok-Doboka. 1884. 1.) igazi rövidséggel így adja: •Ünnepek alkalmával lepényeket adnak vagy egy köből zabot.

közelfekvő birtokok majorosait, vagy a helység biráját és komolyan beszéljek meg az élelmezési ügyet; a bíró aztán ne engedje meg, hogy az élelmet a piacon áránál drágábban adják.

Igy azután a hadsereg tisztességes áron elegendő mennyiségben kapván élelmet, semmit sem fognak elragadni, senkit megkárosítani vagy megsérteni, a mint ez eddigelé történni szokott.

Elhatározták, hogy azok a bárók, a kik királyi rendeletről az ország védelmére teljesen felszerelt bandériumokat tartanak, a jövőben biztos és hű kutatókkal, illetve kémekkel rendelkezzenek és holmi ujdonságok, csalfa hírek által félrevezettetve ne kényszerítsék a lakósokat¹ felkelni és így nekik kárt tenni, vagy magának az országnak is ezáltal bajt okozni.

Ime, most már mindent békésen elintéztek, vessenek hát fátyolt arra, a mi már ugyanis megtörtént. A földesúr pedig bármily lelki fájdalmakat érezzen is, az elkövetett véres tettekért sem saját jobbágynak, sem idegeneknek szemrehányást ne tegyen s a megboszulás ürügye alatt őket elnyomni senki se merészelje.

Az ez ellen vétő nemest, ha a vétség 2—3 tanúval rábizonyítható, hitszegőnek tartsák és az ilyennek a védelmezésétől a többi nemes óvakodjék.

És viszont, ha a nemesek jobbágyságai közül valaki, akár saját ura ellen, akár más nemes ellen fellázadna és más ilyen dolgokat megkísértene, vagy a hozott békét ép ésszel megtámadná és ezt hasonlóképen 2—3 tanúval rá lehet bizonyítani: úgy ezen az alapon minden javától fosztassék meg és főbenjáró pörben marasztaltassék el.

¹ Az oklevélben előforduló »nobiles ac regnicolae seu populi«, — »nobiles et jobbagiones« stb. kifejezéseket illetőleg Hunfalvy Pál (Az oláhok tört. II. 83—84.) igen tisztán fejtegeti. — Azt mondja, hogy ezen időből a »regnicola« helyesen »lakós«-sal adható vissza.

Az oláhokat mindig külön néven nevezi az oklevél, tudva lévén az, hogy azok újabb telepések míg a magyarok már régiek, azaz »regnicolae«, »lakósok«.

Erős feltételek alatt megtiltották, hogy a nemesek közül senki se merje a nép kapitányait és egyéb kiválasztott férfait vagy akárkit is közülük bármiféle okoskodás, ürügy alatt — bármely időben is — akadályozni, zavarni, megkárosítani s általában nekik akármilyen módon ártani.

Különösen pedig ne legyen jogában semmiféle rendűrangú embernek, akár a vajda, akár a székely ispánok, akár a püspök, akár az alvajda vagy a megyei ispánok legyenek is azok, — más érzelmeket táplálva, a nép kapitányait a törtekért felelősségre vonni. Ha megteszik, hitszegőknek tartassanak ők is.

Elhatározták azután, hogy a néhány év óta nem fizetett püspöki tizedekért kárpótlásul most egyszer és mindenkorra a folyó értékben öt dénárt fizessenek, illetőleg 20 kepe után száz dénárt.

A királyi jog szerint kirótt ötvenedeket azonban — a mint már előbb is megemlítették — a kiadás szerint meg kell fizetni, a nélkül, hogy megvárják ennek a megkönynyebbítésére vonatkozó királyi választ.

Végre is, ha a nemesek és a nép követői elhoznák a feleséges király, vagy a nádor, vagy az országbíró vagy valamelyik káptalan hiteles pecsétjével szent István király leveleit: akkor a szent királytól kiszabott szabadság legyen érvényes és a most hozott szabályok és rendeleteket semmiseknek nyilvánítsák ki.

Ha azonban nem találják meg szent István leveleit s azoknak hiteles nyomaira sem akadnának, akkor a már megalkotott egyezkedés legyen mérvadó mindörökké úgy nekik, mint utódaiknak.

A midőn tehát mindezeket így megalkották és szentesítették és valamelyik párton mégis akadna olyan ember, aki akadékoskodnék és vagy egész terjedelmében, vagy csak részleteiben is a szerződési pontokat megtámadná, szóval akármilyen módon megkísértené azokat alapjukból kiforgatni: akkor az ilyent béketörőnek, hitszegőnek tartsák és egyik párt se merje védelmezni.

A nemesség részéről László, Benedek fia, a másik László, Gerő fia, Zsuki Benedek, Farnasi Dénes; a jobbágyok részé-

ről pedig Biró László, Judex Vincze, Bana László és Antal stb. mint a már említett kapitányok, harezsók és zászlóvivők, — ezek a fenn elmondottakat előttünk egyenkint és személyesen megerősítették.¹

Említém, hogy ez a békeokmány az 1437 paraszt-lázadást a főbb vonásokban magában foglalja. — Kiterjeszkedik mindenre s mindent orvosolni igyekszik.

Szabadkoznak a pórok, hogy ők lázadást készítettek volna. A mi megtörtént, azt a püspök és a nemesek által teremtetten elviselhetetlen állapotok szülték. Ők az eltaposott régi szabadságért fogtak fegyvert. Nem a nemesek, nem a papok ellen támadtak föl, sőt ilyent még a jövőben sem fog-nak megkísérteni.

Ime, most már szabadabban láthatjuk, hogy milyen kevés hitelűek azok az állandóan használt frázisok: „a vallásjavításra való törekvés,“ „a husszita-tanok elnyomására behívott Jakab erőszakos térítgetései“ stb. adtak fegyvert a nép kezébe. Hiszen ez az oklevél épen annak a nyomós bizonyossága, hogy a husszita-tanok vallási jellege teljesen elenyészett már s hogy így Jakab „iszonyú inquisitorsága“ inkább mérséklőleg hatott a lázadásra, mint elmérgesítőleg.

Az egész szerződés egynehány pontot leszámítva olyan szelíd, olyan békés hangú, a nemesekkel szemben annyi kedvezményt tartalmaz, mintha nem is a parasztok, hanem a nemesek győztek volna.

Gondosan rendezgetik a jobbággyi terheket és valóban csudálatosan majdnem mindent a régi állapotban hagynak, ők tulajdonképen csak a visszaéléseknek akarják elejét venni.

Biztosítani igyekezzenek maguk számára a szabadköltözködést, de a tartozások lefizetésének a módjával saját jószántukból olyan záradékkal látják el, mely az úri önkénynek sok tekintetben továbbra is tág teret nyit. Mert — mint annak idején láttuk is — ugyan mikor rőtta le a szegény jobbággy tartozásait, ha ura a költözködésben minden áron gátolni akarta?

¹ Datum Sabbatho proximo post Festum Visitationis Beate Marie Virginis (jul. 6.) Anno Domini millesimo quadringentesimo trigesimo septimo.

(V. ö. Hunfalvy, Jancsó i. h.)

Ezen béke-szerződésnél még az egyik legfontosabb kérdés, hogy tulajdonképen a nemesekkel kik kötötték azt meg, a magyarok-e, vagy az oláhok? — Egyenes és biztos felelet rá *a magyarok.*

Ugy az előzményekből, mint az oklevélből is világosan kitűnik, hogy az oláhoknak a szereplése az 1437. lázadásban nagyon is másodrendű volt. Gondoljunk csak vissza ugyanis az oláhokról mondottakra, a melyekből kitűnt, hogy a magyarokhoz képest ők valóságos szabadságokat élveztek s így hát ugyan micsoda komolyabb keresetük volt volna nekik itt, hiszen a *jul. 6. békeegyezségben a győzelmes pórhad olyan kötelmek teljesítését vállalja el, a milyenek az oláhokat nemcsak ebben az időben, de még jóval később sem terhelik.*

Az egyházi tilalom nem érintette őket¹, a tized fizetés pedig csak a püspöki oláhokat illette, a kik szántható földet műveltek². *Azonban a békekötők nem akarják a tizedet eltörölni, még csak enyhíteni sem kísérelik meg.*³ Vagy talán az ötvenedtől akartak volna az oláhok megszabadulni?

¹ Horváth Mihálynál, Magyarorsz. tört. II. 310. l. ezt olvassuk: »*A nép, magyarok és oldhok, elkeseredett szívvvel látták, miként hálnak el rokonaik a szentségek kiszolgáltatása nélkül stb.*« A már ismertetett vallási sérelmek egyedül a róm. kath. magyarságra vonatkoznak, nem pedig a gör. kel. oláhságra is. Különben ezt maga az oklevél is világosan kifejezi: »*episcopus Georgius Lépes suas decimas ex parte universalis Hungarorum (és nem mondja »et Valachorum)*« . *propter quarum decimarum non solutionem injuste imposuisset interdictum.*« — A püspök tehát a tizednemfizetése miatt egyházi átok alá veti a magyarokat s nem az oláhokat is. De viszont ebből nem az következik, mintha az oláhok nem fizettek volna tizedet, mint Hunfalvy Pál gondolja. Itt a világosság kedvéért van kihagyva »*et Valachorum,*« hogy t. i. az egyházi átokkal csak a róm. katolikus magyarságot sújtá a püspök. A mi egészen természetes is.

² Hunfalvy (Az oláhok tört. II. 84. l.) azt mondja, hogy az oláhok nem fizettek tizedet. Pedig a püspöki oláhok bizony fizettek. Oklevél:

Benkő J., Milkovia. II. 321—323. ll.; Fejér i. h. X/II 213. l.; Supplex lib. Valach. 17—18. ll

³ Eder K. (Supplex. lib. Valach. 18. lapon) azt mondja, hogy Vajdaház Nagy Pál a tizedre szorított oláhok zászlóvivője volt. Vajdaházi az egész népi zászlóvivője volt. »*Et Valachorum*« alatt itt különösebben csak a harcztétről hazakerült oláhok értendők.

A béke okmány azt mondja, hogy ezt pontosan kell *továbbra* is fizetni.

Vallási sérelmek épen nem vezethették az oláhokat, mert akkor ennek bármily kicsiny nyoma is hátra maradt volna a júl. 6. szerződésben. Teljesen lehetetlen, hogy a nép a legszentebb érzelmeit sértő dolgokat, ha olyanok voltak volna, most érintetlenül hagyná, holott alkalma lenne azokat orvosolni.¹ Egy szóval az oláh népnek nem voltak olyan vallási sérelmei, a melyek miatt a lázadáshoz csatlakozhatott volna. És ez egyszersmind megdönti azon alaptalan gyanúsításokat is, mintha Jakab a püspök parancsára és a saját vakbuzgóságából halomra öldöstette volna a megtérni nem akaró gör. kel. vallású oláhokat.²

Az oláhoknak ugyan nagyon vékony szerep jutott az 1437. lázadásban, de őket abból teljesen kizárni épen olyan balfelfogás, mint az egész mozgalmat nekik tulajdonítani.

Igenis részt vettek annyiban, a mennyiben a lázadás olyan területekre is kiterjedt, a melyeken oláhok is laktak. *A mozgalom pedig legfőképen Alsó-Fejér-, Torda-, Kolozs-, Szolnok-Dobokamegyében virágzott, tehát Erdély legmagyarabb vidékén*, a hol azonban már oláh telepések is voltak; a míg Hunyad és Krassó megyékre, a melyek ezen időben leginkább elvalának oláhosodva, a lázadás nem terjedt ki.³ Ez különben érthető dolog is, hiszen ezen vidékeken az

¹ Kádár József (Szolnok-Doboka. 1884. I.) azonban segít a bajon. Ő ugyanis, a miket mond, egészen jóakarattal szeretné bizonyítani is, de természetesen nem lehet, kapja tehát magát s a júl. 6. béke-okmányt meghamisítva ilyen beszúrással látja el: *»Az oláhokat vallásváltozásra nem kényszerítették.«*

² Az oláhok csak mint a püspöki birtokon levő telepések tartoztak a püspök joghatósága alá, vallásukban különben nem függtek tőle. Zsigmondnak egyes területekre szóló a vallásszabadságot sértő-rendeletei voltak ugyan, de azok sohasem léptek életbe, — hiszen, — mint említém is már — gyakran maguk a kath. főpapok hozatnak pópát, hogy a letelepedésre annál jobb kedvük legyen az oláhoknak.

Pray (Dissert. in. Annal. 163. lapon) ebben az időben egy kissé túlozza a püspököknek az oláhok fölött való hatalmi körét.

³ V. ö. Böhm L., Dél-Magyarország tört. Pest, 1867. I. 127. l.; Szirmay, Szatmár vármegye 6. l.

oláhok még mindig a kenézek zsarnoki igazgatása alatt éltek, már pedig maguknak a kenézeknek állt legjobban érdekben, hogy a nép valahogyan a lázadáshoz ne csatlakozzék.

Ismerjük már a felkelés terjedését: a lázadók csapatai azon helységeket, a melyek hozzájuk csatlakozni nem akartak, felpredálták. Ha most már elgondoljuk, hogy a fenn megnevezett megyékben az oláhoknak jó része — ugyszólván — csak legujabban települt be s így rabló, féligmeddig nomád természetüket még nem igen veszítették el: akkor azt hiszem, könnyen be fogjuk látni, hogy nemsokáig kérették, illetve kényszerítették magukat a zsákmányolásban való részvételre. Különben is vágyakozhattak ők azon idők után, a mikor mint első telepesek talán nagyon is sok kiváltságot élveztek. Ezen kívánalmakat azonban a magyarok egyáltalában nem méltányolták, a minthogy ilyenekről a jul. 6. szerződésben sincs szó. A magyar parasztok táborában legtöbbször olyan oláhok voltak, a kik a husszita háborúk bevégezte után az országos seregből hazabocsáttattak, de ezeknek aztán a dolog többé sehogyan sem tetszett. Hiszen nagyon jól tudhatjuk, hogy a középkorban a hosszú háborúk után haza bocsátott katonaság rendszeren igen sok bajt csinált.

Az a körülmény, hogy csak a jul. 6. szerződés foglalkozik az oláhokkal, nemesak az ő kisebbségüket bizonyítja, hanem azt is gyaníttatja, hogy a lázadás ügyének a hanyatlásakor előrelátóan visszavonultak s így eszerben hagyták a magyarokat. A lázadás utáni visszahatás különben meg is mutatta ezt, mert az elnyomatás, illetve a terhek, továbbra is a magyar jobbágyság nyakában maradt.

A magyar jobbágyság — bizonyára kedvezésből — elég nagylelkűnek mutatkozott akkor, a mikor a jövevény oláh-ságot maga mellé emelte; a mikor befoglalják őket is a békeszerződésbe, sőt még a szent királyok szabadság-leveleit is együtt kéri.

Milyen erőltetett dolog ez! Az oláhság is kéri a szent királyok szabadság-leveleit, a melyek, a mint a jul. 6. szerződés mutatja, a magyar jobbágyságon könnyíthet ugyan valamit, de az oláhokra csak új terheket róhat.

A mi a szent királyok szabadság-leveleit illeti, hogy

közelebből is érintsem e kérdést, nagyon természetes, hogy ilyenek sohasem is léteztek.¹ Különben ők maguk is gondoskodnak mindjárt azon eshetőségekről, ha a levelek nem volnának meg; a miből azt következtetheti az ember, hogy a lázongó jobbágyok maguk sem hiszik ilyen leveleknek a létezését, de követeléseiknek mégis csak akarnak valami alapot szerezni, mi lenne tehát a legjobb, mintha a *szent királyokat*

a kikiről oly sok kegyességet és a nép iránt való szeretetükről oly sok szépet tud regélni a hagyomány — állítják a zsarnokság szeme elé. A lázadók azonban feledik ekközben, hogy a szent királyok alatti jobbágyi szabadságot még csak egy vékony hajszál különítette el a rabszolgaságtól, a melynek utolsó maradványait még az Anjouk sem irtják ki egészen.

A legvalószínűbb azonban mégis csak az, hogy azon szabadság alatt, a mely után a jobbágyok áhítoznak, az Anjouk előtti időt kell értenünk, a mikoron még sem a kilenczed, sem a banderális rendszerből kifolyó újabbnál-újabb terhek nem neheztedék a nép vállára. Erre enged következtetni különben maga a békeokmány is. A jobbágyság csaknem minden terhet elvállal, csupán a visszaélésektől akarja azokat megtisztítani, *de a kilenczedet egyenesen eltörli* s a banderális hadsereg kihágásaival szemben erősen védekezik.

A jul. 6. béke-szerződésnek még egy igen fontos pontjáról kell megemlékeznem, arról, t. i. amelyben a parasztok eskü alatt fogadják, hogy ezután évenként a Bábolna-hegyen a helységek küldöttei pontosan össze fognak jönni, hogy megvizsgálják, ha vajjon a nemesség megtartotta e őket a most kikötött szabadságban, vagy nem? A ki a szerződést megszegi, azt béketörőnek tekintsék s a többi nemes ne merje védelmezni. Az ilyen ember tehát teljesen ki lett volna szolgáltatva a parasztoknak.

Ez volt az egész szerződésben az egyetlen pont, a mely erősen megtámadta a földesuri önkényt, a nemesi büszkeséget, — és már nem elégedett meg a jul. 6. győzelemmel,

— »aut si fuerint etiam, — írja Sulzerus — num non ad Blacos Nestoris, aut Bulgaros pertineant, quorum aliquos olim jam in Transilvaniam venisse certum est.« (Supplex lib. Valach. 18. l. u.)

hanem azt minden esztendőben meg akarta ünnepelni, alkalomadtán esetleg erősbbíteni is, a nemeseket pedig ezáltal szüntelen figyelmeztetni a régi, csaknem korlátlan hatalmára.

Ezen pont tárgyalásánál fölötte vigyáznia kell az embernek, hogy egyoldalú ne legyen.¹

Ha a XIX. század szemüvegén nézzük ezt a paraszt-lázadást, akkor a nemesek rovására ítélünk; ha pedig visszamegyünk ugyan a XV-ik századba, de a nemesi jogoknak föltétlen bámulói vagyunk: akkor a parasztokat kell merészségükért megleczkéztetnünk.²

A hűbér rendszernek még virágzó korában a folyton megújulni akaró bábolnai törvénynapok kétségtelenül nagyon is sérelmes volt a nemesekre nézve, de más részt azt sem tagadhatjuk el, hogy a nép szabadságérzetének ilyen mérsékelt s épen azért olyan nagyszerű megnyilatkozása Európában eddigelé ujdonság volt s bizonyára nem nagyítom a dolgot, ha azt mondom: *a jobbágyágnak ilyen mérsékelt szabadság után való vágya, megelőzte korát!*

Nem kívánnak ezek a parasztok egy rangba jutni a földesurakkal, nem akarnak a terhek alól kibujni, nem akarnak, vagyonközösséget, csak személyes szabadságukat igyekeznek tisztességesen³ biztosítani.

Bizonyára, ha a bábolnai törvénynapok létesülhetnek, úgy ezek a régi jobbágyág helyett egy új osztálynak vetik meg

¹ Itt Hunfalvy Pál és Teleki József teljesen szemben állanak egymással

² Teleki (Hunyadiak kora. I. 78. lapon azt mondja, hogy e békeszerződés a nemességre nézve sérelmes pontokat tartalmaz. Erre Hunfalvy Pál (Az oláhok tört. II. 84.), a ki különben a bábolnai pontot épenséggel nem tartja különösnek (pedig az!), megrovólag így szól: »A gróf nem nevezi meg a sérelmes pontokat, a melyek pedig csak ujjitásokat szüntettek meg.«

Ha Teleki József nem nerezte meg Hunfalvy Pálnak, úgy én megnevezem: Eltekintve *a bábolnai törvénynapoktól a kilenczed eltörlése* a lehető legérzékenyebben sértette a nemességet s magát a koronát is, mert a parasztok ezáltal már nem visszaélést támadtak meg, *hanem olyan törvényt, a melyen az országgal hadereje nyugodott*

³ Azért mondom »tisztességesen«, mert ők úgy gondolkodtak, hogy az a szabad ember csak, a ki kötelmeinek eleget tett. — S ugyan ma »a szabadság, egyenlőség, testvériség« frázisos világában, nem épen ilyenformán értik-e a szabadságot? — A fizetni nem tudó, ha személyes szabadságát (néha azt sem) megtartja is, de nevét elveszti. Ez pedig manapság óriási büntetés.

alapját, a mely ha egy rövidke század keretén belül az alföldön is érvényesülhet, úgy az 1514-ik év valószínűleg kedvesebb emléket hagyott volna hátra s a még egységes magyar nemzet sikeresebben nézhetett volna a sokban már egységes töröksereg elé!

Kétségtelen dolog, hogy a bábolnai törvénynapok a legélesebb ellentétben voltak a kor szellemével. Nincs azon semmi csudálni való, hogy ezt a nemesek nem tűrhették el.

Azok a vérrel táplálkozó előjogok, a melyek századok mulva is régi sánczaik mögé vonulva élet halál harcztot vívnak az újkor szellemével, hogyan nézhetnék el megrövidítésüket akkor, a mikor még övék a kor?!

De miért nyúlt a jobbágyság ilyen kényes eszközhöz jogainak a biztosítása érdekében, miért nem fordult a királyhoz? — Azért, mert azt már máskor is hiába próbálták meg, most pedig a kilenczed eltörlése által magát a koronát is mélyen sértették.

A nemesség szorult helyzetében mindenre ráállott, hogy annál több és nagyobb okuk legyen a jobbágysággal szemben minél szigorúabban fellépni.

A nemesség nagy része — mint említém is már — eleintén nagyon könnyedén vette a parasztok lázongását, hadd ijeszsenek rá egy kissé a püspökre, gondolák magukban; a midőn azonban látták, hogy a pórok hadai az ő kastélyaikat sem kimélik, fegyverre kelnek, de ekkor már nem volt könnyű a feladat.

Julius első napjai keményen próbára tették a nemességet. Érezték, hogy most minden erejükre szükség van, de hogy összeszedhessék magukat, mindenáron időt kell nyerniök. Így jön létre a júl. 6. béke, a melyet, hogy csak fegyverszünetnek tekintettek, hamarosan elárulta a kápolnai unió.

A kápolnai unió s a lázadás további története egészen Kolozsvár visszavételéig.

A pórhadak vezetőinek katonai képzettsége. A püspök és a nemesség kibékülése. A fenyegető veszedelmek a három kiváltságos nemzetet egyesítik. A kápolnai unió s az egyezséglevél. A kápolnai unió az oláhok elnyomását célozta-e? A nyírségi és a szatmármegyei mozgalmak. A kápolnai unió hatása a lázadókra. A szeptemberi erős összeütközések a parasztok és a nemesség között. Az apáti fegyverszünet. A kiegyenlíthetetlen ellentétek. Kolozsvár a lázadók hatalmába kerül. A kolozsmonostori csata s a paraszt hadak demoralizálódása. A nemesség hamarosan beveszi Enyedet s aztán Kolozsvárt zárolja körül. 1438 jan. 9-én a szászokat is segítségül hívják. A parasztok utolsó menedéke, Kolozsvár is elesik. A győzelemre jutott három nemzet febr. 2-án megújítja a kápolnai uniót. A kápolnai unió fontossága Erdély történelmében.

A kibékülés a lázadók és a nemesek között csak látszólagos volt.

A békejobbot nyújtó nemesség minden követ megmozdít, hogy sikerrel léphessen fel a jobbágyság ellenében; ezek pedig viszont nem sokat bíznak az urak hitében s tovább is rabolnak, pusztítanak, de minden terv és közös megegyezés nélkül.

A pórhadak mindazonáltal napról-napra növekedének. Közös fővezérük ugyan — mint említém is már — nem volt, de Budai Nagy Antal, Vajdaházi Nagy Pál, Kolozsvári Mester János, Gaál Kend, Zeéki Tamás stb. *nagyon ügyes katonáknak mutatkoztak*, a kik egy fővezér alatt mint alvezérek rendkívüli dolgokat mivelhettek volna.

A parasztok különben is, mivel igen sok kiszolgált, avagy egyébként haza bocsátott katona volt közöttük, nem rend-

szertelenül, hanem négyszögbe osztott hadoszlopokban támadtak s nyomultak előre.¹

Általában a parasztokon nagyon meglátszott a bandériális rendszer, különösen pedig a telekkatonaság hatása, mely utóbbi a parasztot a nemessel egy rangba sorozta akkor, a mikor a haza tőle is vért s életet követelt. — Ezt számításon kívül hagyták az urak, pedig azt hiszem, hogy ez sokat megmagyarázhatott volna nekik.

Látjuk tehát, hogy a parasztoknak ahhoz, hogy győzelemre jussanak, mindenük megvolt már: katonai tapasztalatuk, lelkesültség, nyers erő stb. csak a fővezér hiányzott még, a kit különben a nemesség is nélkülözött.

A nemesek egy része ugyanis a püspök pártjára állott másik része pedig a parasztokhoz szított, sőt akadtak olyanok is, akik nyíltan a parasztokhoz szegődtek. Az okokat ismerjük már

Ily körülmények között tehát a püspök, a ki különben a július 6-iki békeszerződést sem ismerte el, mind szorultabb helyzetbe került. Az egész július és augusztus a nélkül múlt el, hogy a parasztokkal szemben csak valamit is megkísérelhettek volna.

A püspök és a nemesség sehogy sem tudtak zöldágra vergődni; de viszont a parasztok sem tudták erejüket értékesíteni, mert még mindig nem akadt „Dósa Györgyük.“ A püspök végre is a nemesekkel szemben engedni kényszerül. Nem szívesen tette ezt a makacs jellemű, különben pedig hazafias érzelmű főpap, de a szükség rákényszeríté.

Az egyczéség Lépes Lóránd alvajda Györgynek a bátyja — közbenjárására jött létre, még pedig oly formán, hogy Lépes György püspöknek a nemesektől szedendő tizedről örökre le kellett mondania;² ezen időtől kezdve az erdélyi nemesség többé nem fizet tizedet a püspöknek³ s a mit pár év múlva az országgyűlésen már törvényileg is kimondanak.⁴

¹ Bonfinius, Dec. III. Lib. III. 401 1, 8–27. ss.

Eder K. Ad Felmeri. 71. 1.

³ Ha tekintetbe vesszük a különben is szegény erdélyi püspökségre rótt akkori nagy terheket, úgy a püspök ezen engedményét elég nagy áldozatnak fogjuk találni.

⁴ 1439: XXVIII. t. cz.

A püspök és a nemesség kibékülése nagy csapás volt a parasztokra, mert ezután már egy egységes, bár számra nézve még mindig mögöttük álló serezzel kellett megmérkőzniök. S a mint a következmények mutatni fogják, daczára megerősödésüknek, a hadiszerencse ettől fogva mind jobban elfordul tőlük, míg a kisebbségben lévő, de egységes nemesség fontosabbnál-fontosabb előnyöket biztosít magának a paraszto k rovására.

A lázadás augusztus vége s szeptember eleje között érte el tetőpontját. Alsó-Fejérmegye északi része, Torda, s Szolnok Dobokamegyék lángban állottak már s ezen felül Erdély kiváltságos rendeit még kívülről is veszély fenyegette. A nemesség személy- és vagyonbiztonságát a föllázadt parasztok tették kétségessé, a szászokat és székelyeket pedig a porlyázó török csapatok pusztíták.

A délibb vidékeken — a mint már említém is — Kardos János letüntével véget ért a paraszt-mozgalom, a mely különben is oly rövid ideig tartott, hogy Kardos Jánosról a szász-nemzet egykorú jegyzőkönyve — Lépes Lóránd levelén kívül — meg sem emlékezik.¹

Erdély három kiváltságos nemzete most érezhette először, hogy ők tulajdonképen nagyon is egymásra vannak utalva. Addigelé titkolt, avagy épen nyílt örömmel nézték egymás kárát, most azonban egyiknek sem volt kedve a kárörvendéshez.

A pórság veszélyes felkelése, a mely oly könnyen s gyorsan elharapódzott, figyelmeztette a három nemzetet az

¹ A brassói templom falán lévő egykorúnak tartott felirat sem említi: »1437. Rusticorum tumultus in Transilvania ducibus Antonio et Martino.« Ap. Schwandtner, Scriptr. Rer. Hung. I. 886. l.; Katona i. h. XII. 791. l.; Fejér i. h. X/VII. 843. l.)

Semmi kétség, hogy ez a Márton azonos azzal a Mártonnal, a kit Bonfin (III. l. III. 401.), Thuróczi (P. IV. C. XXII.), Heltai (I. CIV. 316.) Pethő (63.) említenek, azaz nyíri Mártonnal. Az Antal és Márton neveket a nemesség segítségére jött szászok vitték haza. Nem úgy értendő tehát, mintha a szászok földjén is lett volna egy Márton nevű paraszt-vezér. Ez a felírás azonban nem lehet egykorú, mert még a legfőbb nevekkal sem ismerős, hiszen Márton nem Erdélyben, hanem a Nyírségben szerepel.

eddig követett politika hibás voltára. Belátták, hogy az autonómikus államrészeknek ez a széthúzása Erdélynek szomorú jövőt jósol, mert a törököknek így szabad út nyílik az ország belsejébe.

Mindnyájuk előtt világos volt, hogy Erdélynek egységes alkotmányra van szüksége, mert a körülmények újjáalakulása a régi állapotot tarthatatlanná tette. Az volt a kíváncsú, hogy legyen egy testté a három nemzet, hiszen érdekeik közössége a jelen időben úgy is égetően sürgösi azt, — mert a kiváltságok egész halmaza sem nyújtott már egyik nemzetnek sem biztonságot s a nagy függetlenség okozta szét daraboltság vészes következményeit mindegyik fél tapasztalhatta.

A gondolkodásra nem sok idő volt, mert a magyarok védelmére fölfegyverkezett parasztok mellett a törökök beütései is gyakoriabbakká és merészebbekké lettek. A veszély tetőpontját érte el, a melynek az elhárítására egyedül csak a három nemzet egyesülése ígérkezett elég erősnek.

Az út az egyesüléshez nagyjában már elő volt készítve, a három nemzet barátságosan tekintett egymásfelé, még csak egy ügyes közvetítőre volt szükség, hogy Erdély új alkotmányának az alapja létesüljön.

Lépes Lóránd alvajda, a ki olyan tapintatosan békítette ki a nemességet a püspökkel, most ismét kitűnő államférfiúnak mutatkozott, mert a három nemzetet, a mire eddigelé még csak gondolni sem lehetett — a körülmények nyomása alatt egyesítette.

Ilyen előzmények után szeptember közepére a három nemzet nevében Kápolnára gyűlést hirdetnek, a mi — noha a három nemzet külön szerette gyűléseit tartani — addigelé sem volt nagy ritkaság¹, a hol aztán törvényes formák között véd- és dacz-szövetségre lépnek egymással s nyilvánosan ki-

¹ Kovacsóczy M., Árpádia. III. 25—33. lapokon hiteles oklevelek alapján felemlít a három nemzet közös gyűléseiből egy néhányat, míg *Vass József* (Erdély országgyűlései a vajdák alatt. 78. l.) a források megnevezése nélkül egész sorát adja a három nemzet gyűléseinek. Ezek szerint:

1291-ben Gyulafehérvárt, 1322-ben Keresztesen, 1357-ben Tordán, 1357-ben N.-Szebenben, 1357-ben Udvarhelyt, 1363-ban Tordán, 1366-ban Tordán. stb.

hirdetik a három nemzet: a magyarok (nemesség), székelyek és szászok unióját.

Sokkal fontosabb ez az unió, mint a hogyan az ember első tekintetre gondolná. A három külön-külön egy »*kis országot*« alkotó territorium most féltve őrzött kiváltságainak egy részéről önként lemond, megpróbálják a tömörülést, az egységes politikát, a minek az alapján aztán később olyan könnyen végbe megy Erdély külön válása az anyaországtól¹.

Lépes Lóránd alvajda a három nemzet unióját szeptember 16-án megerősíti és a következő alakban írja át.²

»Mi, Városkeszi Lépes Lóránd Erdély alvajdája, tudtul adjuk, hogy szeptember 16-án Kusali Jaks Mihály és Tamási Henrik székely ispánok, minden székek székelysége, az összes erdélyi nemesség, a hét és két szász székben s Beszterczén lakó szászok között Kápolna községben, miután mindegyik rész előadta a maga baját, testvéri uniót eszközöltünk³.

A szent keresztre tett esküvel fogadták meg egymásnak, hogy e szövetséget örök időken át meg fogják tartani.

Megesküdtek egyszersmind, hogy a magyar szent korona és a dicsőségesen uralkodó Zsigmond, római császár, Magyar-, Cseh-, Dalmát-ország és Kroácia királya iránt — természet szerint tisztelendő urunk iránt — örökké hűséggel viseltetnek s e régi hívségben megmaradnak. A király ellenségeinek ők is ellenségei lesznek. Az ország megvédésé-

¹ Zsigmond azonban már a kápolnai unió előtt »országnak« kezdé nevezgetni Erdélyt (Szeredai, Ser. Episc. Tr. 129.), azon idő előtt és még később is csak »erdőntúli részek« nevezet alatt fordul elő (Benkő J. Comit. 46.)

² Fejér i. h. X/VII. 912. l.; Székely oklevéltár. I. 134. l.; Kurz A, Magazin. II. 362—364. II.; Katona i. h. 793—797. II.; Schlözer, Krit. Samml. 46. l.; Archiv des Verein. f. sieb. Landk. XII 83—85. II.; Kovácsóczy, Árpádia. III. 37. l. (tör.); Vajda L., Erd. Polg. Mag. törv. Hist. 182—3 II. (tör.); Kemény J., Appendix Diplomatarii Transylvanici. 146. l. (Kézirat az Erdélyi Múzeumi könyvtárban ^D/₅ jegy alatt.)

³ »Cum magnificis Mihaele Jakch de Kusal et Henrico Thomasi comitibus Siculorum unacum regni Nobilibus, septem et duarum sedium saxonicalium ac Bistriciensis Saxonibus, omniumque sedium Siculorum.«

Különös, hogy ezen unióban a brassóiak nincsenek fölemlítve. — Mátyásnak egyik levelében (1475-ből) már így találjuk: »Saxonibus septem et duarum, sedium, item Brassoniensibus, Barcensibus et Bistriciensibus.«

Eder K., Ad Felmeri. 66. l.

ben elválaszthatatlanul közreműködnek s a király felszólítására azonnal megjelennek.

Ha pedig a szövetséges részek közül valamelyik nem a király akarata és szándéka szerint cselekednék, akkor a másik kettő a királylyal szemben ezt nem támogatja, hanem csakis térdre borulva fogja kérni a királyt, bocsátana meg a harmadiknak. A most fogadott eskü más esetben nem kötelez s a most kötött dacz-szövetség is csak ilyen módon állhat fenn továbbra is.

Ez alkalommal közösen azt is megállapították, hogy a mikor az említett részek közül valamelyik táborozik, akkor nyári időben a sereg a mezőkön üsse fel tanyáját.

A közelfekvő helységek öregjei tartoznak ilyenkor tanácsot tartani s azután az ő felügyeletük alatt szállítsák a lakók a tábor számára az élelmet a folyó piaczi árban.

A bírák az árusok közül az uzsorásokat főbenjáró bűnben marasztalják el; a sereg pedig viszont az illendő árt pontosan tartozik kifizetni.

Téli időben a sereget a helységekben szállásolják el. A lakosok kötelesek hajlékot adni s vendégszeretően fogadni a hadinépet; de azután a seregbeliek is tisztességesen viseljék magukat s gazdájuknak semmi szín alatt kárt ne merjenek csinálni.

Ha mégis akadna kárttevő, úgy ezt a bíró jelentse fel a hadvezérnek, a ki a kárt majd minden módon megtérítteti

esetleg a kártévő urával — és azonfölül a tettest keményen megbünteti. Így egyszersmind a tábori figyelmet a törvényes formák között maga a fővezér fogja fentartani.

Ellenséges beütés, vagy egyéb ügyes-bajos dolog alkalmával, ha a szövetség valamelyik tagjának a többiek segítségére van szüksége és ez valamelyik részt segélyadásra hívja: akkor a felszólított rész az értesülés utáni napon tartozik utra kelni és naponkint három mértföldet megtenni.

A felszólított rész a segélyadást el ne mulasztja, hanem szigorú köteletségének tekintse azt pontosan betartani. Ha mégis valaki ezt megsértené, úgy az főbenjáró pörben marasztaltassék el.

Örök hűséget esküdtek egymásnak s ugyancsak eskü

alatt megígérték, *hogy elfelednek minden gyűlölséget, irigyskedést, visszavonást a püspök és a káptalan iránt*, úgyszintén mindent, a mi a nemesek, székelyek és szászok között addig történt. — Ha pedig mindennek daczára valaki föl merné ezeket eleveníteni, az hitszegő legyen, és a törvényes elmarasztaltatásában a többiek ne is védelmezzék.

Kikerülhetetlen súrlódások esetén az igazságszolgáltatást közösen eszközöljék.

Az említett felek: a nemesek, székelyek és szászok alázatosan felszólítottak minket, hogy ezen egyezség-levelet, a melyet ők testvérileg megkötöttek, pecsétünkkel hivatalosan erősítsük meg.“

Ime, itt van előttünk egész terjedelmében a három nemzet uniója, a melyben hűséget esküsznek a királynak, hűséget egymásnak s meg akarják szüntetni a táborozás szülte kellemetlenségeket, a melyeket Zsigmondnak 1427-ben kiadott rendelete épenséggel nem orvosolt.

Hol van tehát ebben támadás intézve az oláhság ellen? Bizonymég csak árnyékát sem találhatjuk azon alaptalan állításoknak, mintha a három nemzet: *a magyar nemesek, székelyek és szászok a kápolnai uniót egyenesen az oláhok elnyomására kötötték volna; — azoknak az oláhoknak az elnyomására, a kik eddigelé Erdély kiváltságos urai voltak s csak ezen időtől kezdve nyomták el őket igaztalanul!*¹

Nagyon nagy kár az oláhok autochthonságát és kiváltságos helyzetét bebizonyítani akaró íróknak a kápolnai unióra és általában az 1437-ik évi parasztlázadásra hivatkozni, mert csudálatos rövidlátásukban önmaguk alatt vágják a fát.

Hogy az oláhság sohasem tartozott Erdély kiváltságos nemzetei közé, semmisem bizonyítja nyomósabban, mint épen a kápolnai unió. Bizonyítja ez az unió, hogy az 1437-ik évi parasztlázadás idejében az oláhok pásztorkodó nép voltak minden intelligencia nélkül, mert ellenkező esetben a meg-

¹ Diese Verbrüderung — írja Engel (i. h. II. 363. l.) — konnte schon ihrem ersten Anlasse nach wider niemanden mehr gerichtet sein, als wider die Walachen und Orientalisch-Gläubigen in Siebenbürgen.◀

szorult három nemzet kétségtelenül a maga körébe vonta volna őket a fenyegető veszéllyel szemben.

Az oláhok, Erdélyben mint nemzet, akkor még nem jöhettek számításba. A szamosmenti vidékeken, a püspöki és káptalani birtokokon még a magyarság dominált, a déli vidékek kenézeinek jó része pedig már a magyar nemesség körébe tartozott, a másik rész meg — talán az újabb telepeken — oláh alattvalóikkal együtt veszedelmesebbek voltak a lázadó parasztoknál is, mert minden pillanatban készen állottak szövetkezni a törökkel Erdély megrontására, a mint ezt nem egyszer meg is cselekedték.

De ha el is tekintünk a kápolnai uniótól és az 1437-ik évi parasztlázadást egész összességében vesszük: még így is sajnálattal kell az említett téves állításokkal szemben kinyilatkoztatnunk, hogy ez a lázadás nem tiporta el az oláhokat, hanem ellenkezőleg a magyarság kimondhatatlan nagy kárára elősegítette azok térfoglalását.

A míg a kiváltságos rendek így nagy nehezen szervezkednek, azalatt a lázadás nemcsak Erdélyben, hanem Szathmármegyében és a Nyírségben is a legszilajabbul dühöngött. Új csapatok verődnek össze, új vezérek támadnak s a rablásnak, pusztításnak se vége, se hossza.

Ezek a magyarországi parasztmozgalmak azonban az erdélyivel közvetlenül semminemű összefüggésben nem voltak s azért ezeket az erdélyivel egynek venni, nem helyes eljárás.

A míg ugyanis az erdélyi lázadással teljesen tisztában vagyunk, ismerjük annak okait, lefolyását stb.: addig a nyírségi és szathmármegyei mozgalmakról vajmi keveset tudunk.

A magyarországi mozgalmak az erdélyi lázadás okmányaiban egy szóval sincsenek érintve s még az okmányokban előforduló helynevek is kivétel nélkül Erdély határain belül fekszenek. — Épen ezen elszigetelésnek tudható be nagy részben, hogy róluk semmi tudósítás nem maradt fenn, mert a mit a krónikások regélnek, az rossz mesékből van merítve minden kritika nélkül.

Az okok Nyírségben és Szathmármegyében — mint említém is már — körülbelül ugyanazok lehettek, mint Erdély-

ben s a viszonyok is csak némileg különböztek. A nép itt is túl volt terhelve s bár nem volt »Lépes Györgyük«, az adót még sem fizették rendesen¹, a miből egyszersmind azt is következtethetjük, hogy az adó elhanyagolását Erdélyben sem egyedül Lépes György igaztalan szigora okozta, hanem ez olyan általános baj lehetett; hogy pedig a husszitizmus a nyírségi és a szathmármegyei mozgalomban milyen szerepet játszott, azt ugyan oklevelekkel nem lehet kimutatni, de valószínű, hogy Marchia megjelenése itt is ugyanolyan eredményeket szült, mint Erdélyben.

Említettem már, hogy Hédervári nádor levele (jún. 18.) Szathmármegyében kitörni készülő fegyveres paraszt-mozgalomról tudósít bennüket;² de hogy aztán tényleg mikor tört ki, arról nincs biztos adatunk, nagyon valószínű, hogy a bábolnai győzelem híre ragadta el őket. Tényleges segélyt Erdélyből nem kaptak, de arra különben sem volt szükség, mert az elégtelenség a mondott részekben is oly nagy volt, hogy a megindult lázadás akadálytalanul terjedhetett el.

Fővezére ezeknek a mozgalmaknak sem volt.

Szathmármegyéből egyetlen egy név sem maradt fenn, míg a nyíri-paraszt-mozgalom fővezérévé Mártont tette a kegyes utókor t. i. Thuróczi és Bonfin, a kik ezen eseményeknek ha nem is szemtanúi, de kortársai voltak s mégis fölötte tájékozatlanok.³

Kétségtelen, hogy Márton csak olyan fővezér volt a Nyírségben, mint Budai Nagy Antal vagy Kolozsvári Mester János Erdélyben,⁴ nagyobb hírnévre vergődhetett a többinél s így neve jobban megmaradt a nép emlékében; a hagyomány pedig, a mely ilyen dolgokban egyes alakokat rendesen a többi fölé szeret emelni, fővezérré tette őt.

Nyírségben és Szathmármegyében a milyen gyorsan elharapódzott a lázadás, épen olyan hamar véget is ért. — A

¹ Cod. Dipl. Com. Károlyi. II. 180. 1

² Cod. Dipl. Com. Károlyi. II. 193. 1.

³ Bonfinius, Dec. III. lib III. 401. 8–27. ss.; Thuróczi, P. IV. C. XXII. Ezek után Felmer M., Historia Transsilv. 118. 1.

⁴ Kádár i. h. Mártont papnak mondja minden észrevétel nélkül. Annyi tévedése után azt hiszem Lőrincz pappal téveszti össze.

nemesség egyöntetű és gyors támadásának a szét-szórt paraszt-hadak nem tudtak ellenállani és teljes vereséget szenvedtek. Még csak a hagyományban sem maradt fenn egyetlen egy ütközetnek az emléke sem, a mi arra enged következtetni, hogy a lázadók nagy része a nemesség erélyes föllépése következtében önként meghódolt, a többiekkel pedig komolyabb ütközetre nem is kerülhetett a dolog.

Szeptember vége felé itt már helyre állott a rend s Zsigmondnak nem kellett ezért ide fáradnia, mint Heltai „nagy sok” jó indulattal írja.¹

Erdélyben azonban, mint említém, a július 6-iki szerződés után a nyugalom épenséggel nem állt helyre, a zavarások tovább folytak, de féktelenségbe csak akkor csaptak át, a mikor a kápolnai unió híre a parasztok fülébe jutott.

Most már világosan látták, hogy az urak hitében csakugyan nem érdemes bízni, mert ime a béke daczára ellenük szövetszövednek s az esküvel megerősített júl. 6. engedményeket nem vesznek komolyan.

A nemesek azonban csak részben voltak békeszegők, mert hiszen a békesség után a parasztok sem tették le a fegyvert.

Szeptember havában a nemesek és a parasztok között heves összeütközések történtek, de minden eredmény nélkül.

A püspökkel való kibékülés sokat használt ugyan a nemesi hadaknak, mert a kiengesztelődött nemesek most már siettek fegyvert fogni, mindazonáltal nem lehetett valami tekintélyes sereg együtt, hiszen az ország derékhada még mindig távol volt, a szövetséges szászok pedig hadiilletékeiket épenséggel nem állították ki a nemeseknek, hiába figyelmeztetik őket.²

A paraszthadak a Nyírségből menekülőkkal s új felkelőkkel szintén megerősödtek, de a fejtelenség még nagyobb lett mint addig. — A nemességnek azon része ugyanis, a mely eddig a parasztokhoz vonzódott, vagy éppen velük tar-

¹ Heltai i. h. I. civ. 316—317. II.

² A szászokat a beütésre készen álló török csapatok akadályozták a segítségadásban.

tott, most, a midőn a püspökkel megtörtént a rájuk nézve kedvező kibékülés, kevés kivételével egyszerűen odahagyták őket, inkább érdekükben lévén már a lázadást elnyomni, mint elősegíteni.¹

A nemesek és a parasztok szeptemberi összeütközései legnagyobbikáról magának az alvajdának Lépes Lórándnak a levele tanúskodik.

Ez az ütközet szeptember végén történt, véres s elkeseredett volt s nem sokkal maradhatott el a bábolnai mögött.

A nemesek ismételten megfeszítették minden erejüket, de daczára, hogy — mint az alvajda írja — közülük több előkelő nemes hősiessen küzdve esett el, még sem tudtak teljes győzelmet aratni.

Összevetve a levél adatait egyéb viszonyokkal, ez az ütközet valahol Deés környékén eshetett meg.²

Azonban a parasztok is súlyos veszteséget szenvedtek s már alig-alig állták meg a holyüket.

Az eldöntetlen csata után mindkét részen látszólag ismét kibékülési hajlam mutatkozott. A nemesség követelőbb ugyan már, mert biztos reménye van, hogy nemsokára nagyobb erővel és sikeresebben léphet fel, de egyenlőre időnyerés végett még mindig be kell mennie a békealkudozásba.

Erdély teljesen magára volt hagyatva, a királytól mitsem remélhettek, a kápolnai szövetségesek várva-várt segédesapatai pedig, valamint a magyarországi (nyírségi és szathmármegyei), már győzelemre jutott nemesek, a kiket szintén felszólítottak segélyadásra, — még mindig késtek.

A nemesség az újabb békében egy cseppet sem akarta megkötni a kezét, de engedményeket mégis csak kellett tennie,

¹ Lukács Béla (Budai Nagy Antal-féle zendülés. Magyarország és a Nagyvilág, 1867. 27–30. szsz.) azt mondja, hogy a kápolnai unió után a parasztok a nemesekkel erősödtek. — A dolog épen ellenkezőleg történt.

² Kurz A., Magazin. II. 365. l.; Archiv des Verein. f. sieb. Landk. XII. 81. l. Kemény J. Appendix Diplomatarii. Transylvanici. 147. l. (Kézirat az Erdélyi Múzeumi könyvtárban $\frac{D}{A}$ jegy alatt.)

A levél végén:

. . . Datum in descensu nostro exercituali prope fluvium Zamus posito. <

mert a »Zamus« melletti csata olyan volt, hogy vagy békélnie, vagy azonnal támadnia kellett.

A nemesség kényes helyzetében azonban nagyon ügyesen feltalálta magát, Rábeszélték a parasztokat, hogy ügyük elintézését bizzák Zsigmondra Küldjön mind a két fél követeket a királyhoz, azok aztán adják elő kívánságaikat s egy úttal kérjék is meg, hogy hozzon igazságos ítéletet. Addig is azonban, tanácsosnak tartották valami ideiglenes békeföltételeket megállapítani. Ilyen előzmények után jöttek össze a nemesek sa parasztok küldöttei Apátiban, a hol új, de már névleg is csak ideiglenes béke-szerződést csinálnak, a melyet a kolozsmonostori konvent ekképen írt át:¹

„Mi, a kolozsmonostori konvent, tudtul adjuk, hogy László Szamosfalvi Gerő fia, és Valkói Kis Benedek, mint az erdélyi részek összes nemességének a képviselői, másfelől pedig Virágosberki Oláh Mihály kapitány, Diósi Gazda Benedek, Csehi Mihály, mint az erdélyi részek összes lakosságának² a választottai, — megjelentek előttünk és kinyilatkoztatták, hogy az összes nemesség és az egész nép egymással kibékültek és hogy ezt nagyságos Kusali Jaks Mihály és Tamási Henrik székely ispánok, valamint Városkeszi Lépes Lóránd erdélyi alvajda hiteles pecsétjükkel meg is erősítették.

A szerződést Apátiban október 6-án írták alá. A nemesség a következő férfiakat választotta az aláírásra:

Zsuki János, Csehi László, Budai István, Drágbi Jakab, Miklós, Iklódi Beke fia, Valkói Benedek, Bodóki Péter, Szerzermi Farkas János, Péter, Kodor János fia, Farnasi Dénes, Thuri Péter, Bogáthi Péter, Miklós, Szentpáli Barnabás fia, Miklós, Almakereki Apa fia, Mihály, Fejéregyházi Salamon fia, Diósi Mihály, Csesztvei Jakab, Aráni Miklós; a nép részéről névszerint a következők: Budai Nagy Antal, Zeéki Nagy Tamás, Virágosberki Oláh Mihály, Kolozsvári Mester

¹ Kurz A., Magazin. II. 366—370. II.; Eder K., Ad Felmeri. 73. I.; Archiv des Verein. für. sieb. Landk. XII. 82. II.; Kemény J., Appendix Diplomatarii Transsylvanici. 148. I. (Kézirat az Erdélyi Múzeumi könyvtárban $\frac{D}{5}$ jegy alatt.)

² Már csak »regnicolae« és nem »regnicolarum et Valachorum.«

János, továbbá Vajdaházi Nagy Pál, Ujfalusi Fáber (Asztalos) Bálint, Csegei György, Buzini (talán Búzai) Geréb László, Almási Nagy Illés, Sombori Hencz István, Alparéti Bán László, Ilunyadi Valkay Miklós személyükre nézve kapitányok, a kiket a parasztok összessége választott a tárgyalásra, hogy a békét, a mig kölcsönösen küldendő követek a császártól visszatérnének, üdvös módon tartsák fenn.

A következőket határozták:

Minden jobbággy vagy paraszt¹ földesurának évenként egy nagy eke után, a melyhez nyolcz igavonó barmot számítanak, egy arany forintot fizessen, a kisebb eke után félforintot, két igavonó ökör vagy ló után pedig csak 25 dénárt tartozik adni.

Azok a jobbággyok pedig, a kiknek nincsenek igavonó barmaik, hanem más vagyonuk, avagy egyéb házi állatjaik. vannak pl. juhok, kecskék, tehenek, vagy szőlőskertjeik stb vannak, szóval egy »nagy eké«-nek megfelelő vagyonnal bírnak: szintén egy arany forintot fizessenek. A kik pedig egy ekényi vagyonnál kevesebbel rendelkeznek, azok a felbecsülés szerint tartoznak fizetni.

A kiknek épenséggel nincs semmiféle háziállatjuk, sem egyéb vagyonuk, hanem kapálással, csépeléssel, szóval két kezük munkájával szerzik meg mindennapi élelmüket: azok évenként 12 dénárt fizetnek még pedig oly módon, hogy felét Sz.-Márton napján (in festo Martini Confessoris) s a többit azután később rójják le.

A parasztok, illetőleg a jobbággyok közül kivétel nélkül mindenki köteles a régi szokás szerint földesurának évenként három ajándékot adni, a meghatározott időkben robotolui és ezenfölül hasonlóképen mindenki tartozik még földesurának évenként egy napot bárminő munkában eltölteni.

A kik ezt a jelzett napot a folyó esztendőben már kiöltötték, azok mentek tőle, de akik nem, azok tartoznak ezután lerónni.

Minden nemesnek a birtokán lakó jobbággyok fölött bíráskodási joga van a régi szokás szerint, ha azonban a job-

bágy nem volna megelégedve földesura ítéletével, úgy szabadságában legyen ügyét más birtokra, vagy más helységbe vinni, a hol aztán bármit határozzanak is; abban mind a földesúr, mind a jobbágy tartoznak megnyugodni.

A jobbágy, a ki ezen zavaros időben igaztalan úton, azaz sem földesúrától nem kapott szabadságot, sem tartozásait nem róttá le és mégis idegen birtokra költözködött át: az ilyent a nemes embernek, a kinek a birtokáról eltávozott, ezen ország szentesített szokásai szerint jogában áll visszahozni. Az így visszahozott jobbágy azután régi uránál, a honnan jogtalanul eltávozott, 15 napig tartozik maradni és csak ha minden tartozását lefizette és egyéb kötelességének eleget tett, csak akkor költözködhetik el szabadon.

Ha pedig valaki a parasztok közül más birtokra akar átköltözni s ámbár mindenféle tartozásának eleget tett, de földesura mégis akadályozza: úgy ennek daczára jogában áll neki szabadon költözködni.

Minden jobbágy a divó szokás szerint némi építkezési munkálatokat és földesura malmainak a javítgatását, igazgatását ezután is tartozik elvégezni.

A földesúr a jobbágynak a hozzátartozóit semmiképen se nyomja el, előhaladásukban ne akadályozza őket, hanem kegyesen tartsa fenn a jó egyetértést.

Mindnyájan letesznek minden ellenségeskedést. A parancsnokokká tett nemesek sem szóval, sem tettel ne akadékoskodjanak a parasztokkal és azok választott kapitányai-val; a történeteket ne vessék senkinek a szemére, hanem az előírt módon tartsák fenn a békét.

A vajda, vagy az alvajda szorítsa elégtételadásra az olyan nemest, a ki a meghatározott békeidőt meg merné sérteni; ha pedig valamelyik paraszt-kapitány avagy jobbágy követ el ilyesmit, akkor azt földesura egészen szabadon fő- és jószágvesztésre ítélheti.

Ha az országot ellenség támadja meg, úgy a jobbágság a vajda vagy az alvajda parancsvétele után azonnal tartozik táborba szállani.

Ha az elsorolt békepontokat a küldendő követek visszatérte előtt valaki megszegné: az eskütörés bűnébe esik s az

ilyent, ha nemes, a vajdák ítéljék el, — ha paraszt, akkor a földesura őt szabadon elfogathatja s vagyonától megfoszthatja.

Ezen egyezség azonban csak addig érvényes, a míg a királyhoz küldendő követek visszatérnek.

Mindegyik fél köteles pedig követeit Mindenszentek napjáig a felséges császárhoz felküldeni; a melyik fél a követek felküldését elmulasztaná, úgy azt ezen tette által hitszegőnek tartásák.*

A míg a júl. 6-iki szerződés a parasztháborút virágzó állapotában mutatja: addig ez az október 6-iki békeegyezség, vagy jobban mondva a parasztok előtt is csak ideiglenes fegyverszünet, már a hanyatlás jeleit tünteti fel.

Három teljes hónapon át állottak már fegyverben a parasztok s ez bizony ha nem is épen hosszú, de elegendő idő volt arra, hogy a rendes viszonyok között is a napról-napra nyomorúságosan élő parasztság beleunjon a kétes küzdelembe. Hajlandó már a legszigorúbb békére is, csak béke legyen s csupán némi kedvezményt szeretne magának biztosítani.

Alparéten a parasztok, Apátiban a nemesek diktálták a béke feltételeit.

A nemesség az ország szentesített szokásaira hivatkozva, alig könnyít valamit a jobbágyi terheken, sőt nemesak a földmivelő, hanem a pásztorkodó népet is adóterhek viselésére akarja kötelezni, a mikor kimondják: a kinek annyi juha vagy kecskéje van, a mennyi egy nagy eké* vel felér, az is egy arany forintot fizessen.

Nagyon valószínű, hogy ez a betoldás a magyar parasztok műve, a kik ily módon akarják a hűtlen oláhot megboszulni; legalábbbb a földesuraknak a pásztornép fölött efféle jogai 1437. előtt még nem voltak.

A jobbágyok némi megszorítással elismerik uraik bíraskodási jogát; a midőn pedig beleegyeznek, hogy azok a jobbágyok, a kik ezen zavaros időben a most kötött egyezség ellen vétettek, azok az illető földesurak hatalmába visszakerülnek: akkor már ismételten kiszolgáltatták magukat a határtalan önkénynek.

Hiába védekeztek azután a földesurak remélhető boszú-

állásával szemben azáltal, hogy a történeteket feledni kívánták, az ilyen kétes jelentésű pontok becsúsztatása minden óvakodásukat megsemmisítette.

A parasztokat minden kikötés nélkül katonáskodásra szorítják s a vajda pusztá felhívására tartoznak táborba szállani. A bábolnai törvéynapokról teljesen le kell mondanunk, e helyett a király védelmébe kénytelenek kapaszkodni, a melynek a kinyeréséért még majd csak ezután küldenek követeket.

Hogy ezen követeket elküldték-e, vagy nem, semmi bizonyosat sem tudunk. Az azonban bizonyos, hogy Zsigmond ezen időtájt nem volt Magyarországon. A legvalószínűbb, hogy nem küldöttek követeket, hiszen az apáti egyezség még csak fegyverszünetet sem eredményezett, mert a parasztok épen úgy, mint a nemesek, állandóan táborban maradtak s továbbra is ellenségeskedtek.

Ime, a kápolnai unió után milyen rohamosan lehanyatlott a parasztok virágzó ügye, pedig a lázadás ekkor már, mint az október 6-iki egyezségben előforduló helynevek is bizonyítják, kevés megszorítással az egész erdélyi magyar jobbágyságra kiterjedt.

A paraszt hadak a kétségbeesésig el voltak keseredve, ők már semmit sem remélhettek, de azt tudták, hogy a nemesek serege nem sokára tetemesen meg fog erősödni. Nem akarták tehát elnyomatásukat nyugodtan bevárni, hanem minden haladék nélkül újból felvették az ellenségeskedés fonalát.

Nem lehetett itt szó békéről, kiegyezésről, fegyverszünetről: egyik félnek teljesen vesztenie s a másiknak föltétlenül győznie kellett.

Eleinte úgy látszott, hogy a hadi szererencse ismét a parasztok részére szegődött. Több kisebb-nagyobb előnyt nyertek, így ezen időben foglalták el Kolozsvárt is.¹

Szilágyi (Erdélyország története I. 129. l.) a források megnevezése nélkül azt mondja, hogy az apáti egyezség után a paraszt hadak a szászföldre újból feldulására indultak. Ilyennek sehol sem akadtam nyomára; de teljesen lehetetlen dolog is, mert az idő rövidsége, a mely még a parasztok rendelkezésére állott, ezt nem engedte meg. *Különben is a szamosmenti elégedetlen parasztok sohasem is mentek a szász földre rabolni.* Ezeket nem szabad Kardos János hadaival felcserélgetni.

Azt a kérdést okmányokkal beigazolni, hogy Kolozsvár miként került a lázadók kezébe, ma már csaknem lehetetlen. Számot vetve azonban minden tényezővel, a dolog a következőképen eshetett meg:

A város lakóságának jó részét vagyonos polgárok és kereskedők képezték, a kik már a székelyek rabló kalandozásai alkalmával is nem egyszer igen nagy károkat szenvedtek; most tehát valóban nagy félelem szállhatta meg őket, a midőn a rabló székely csapatokat számban sokszorosan felülmúló pórhadak megjelentek, a melyek — mintegy felszólításul — már előbb elpusztították volt Kolozsvár környékét, Fejérdet¹ és egyéb helységeket

Ámbár a várfalakat ujabban kijavították s megerősítették, még sem számíthattak sikeres ellenállásra a túlnyomó erővel szemben. A polgárság tehát bizonyára a kétes eredményt ígérő fegyverek helyett a béke eszközeihez nyúlt. S ez nem is volt valami nehéz dolog, mert mint eddigelé meggyőződhattunk róla, a parasztok, a hol csak lehetett, nagyon könnyen ráállottak a békére s így az önként meghódoló polgárok elé is fölötte előnyös feltételeket szabhattak.

A város elfoglalásánál azonban még egy más tényező is számba jöhet, t. i. a városban letelepült parasztság, a mely ezen időben már igen tekintélyes számú lehetett.

A városoktól pénzt remélő pénzetlen király mindent megtett, hogy a városok fényét, gyarapodását előmozdítsa. Így már 1405. ápr. 15-én (XIII. t. cz.) kelt rendeletében törvényileg akarja biztosítani a városok növekedését s ezért minden ott letelepülni kívánó jobbágnak szabad költözködést enged.

E rendelet hallattára elgondolhatjuk, hogy az elnyomott jobbágyság között akadtak elegendően, a kik — hacsak tehették — elszánták magukat megpróbálkozni a városi élettel, hátha ott jobb idők járnak a szegény emberre²

¹ Kurz A., Magazin II. 372. 1.

² Kemény J., Diplomatarium Transilvanicum. Supplem III 1415—1453. 109. 1. A parasztok között azonban később akadtak olyanok is, a kik megunták a városi életet s ezért oda hagyták azt. Zsigmond ezért elrendeli, hogy

Ezekben a beköltözött parasztokban a városi polgárság nem remélhetett valami hű szövetségeseket, mert hiszen Kolozsvári Mester János több társával együtt épen közülök került ki. Ez a körülmény azután még inkább megérlelhette a békés kiegyezés tervét.

I. Ulászló királynak 1444. szeptember 21-én kelt levele,¹ a melyben Kolozsvár kiváltságait és szabadalmait visszaadja, csaknem határozottan azt bizonyítja, hogy a város kardesapás nélkül került a pórok kezébe s ezért aztán büntetés alá esett.

Kolozsvárt elfoglalása után a paraszt hadak működésük középpontjává tették. — A pórok kiválóbb kapitányai ugyanis, mint Budai Nagy Antal, Vajdaházi Nagy Pál, Kolozsvári Mester János, a kik nemcsak névleg, de valójában is ügyes katonák voltak, csakhamar belátták, hogy a folyton erősbbülő nemességgel szemben a nyílt mezőn többé sikeresen nem védelmezhetik magukat.

S nem is számítottak rosszul. A nemesek, a kikhez ezen időtájban csatlakoztak a magyarországi nemesek is,² oly erővel rendelkeztek már, hogy a parasztnak a támadás helyett tisztán csak az önvédelem maradt hátra.

Így a pórhadak a hatalmukban lévő Kolozsvár-felé húzódnak vissza s miután a várat már megtöltötték, a főtábor Kolozsvár s Kolozsmonostor között helyezkedett el. Csakhamar megérkeztek a nemesi hadak is és december 10-dike körül³ erős támadást intéztek a paraszt tábor ellen.

A parasztnak állása eléggé kedvező volt. Egyfelől Kolozsmonostorra támaszkodtak, másfelől pedig Kolozsvárra, a hon-

az, a ki a városból elmegy s egy évig vissza nem tér, az az ott lévő birtokaira igényt többé nem tarthat. Kézirat az Erdélyi Múzeumi könyvtárban C. III. jegy alatt.

¹ Jakab E., Oklevéltár Kolozsvár történetéhez, I. 178. l.

² A nyírségi és a szathmármegyei nemesek értendők, a kik saját jobbagyaikat rendre szorítván, az erdélyiek segítségére siettek. Érdekükben állott, hogy Erdélyben is helyre álljon a nyugalom, mert addig ők sem lehettek biztonságban.

³ Decz. 10. 14-ike között történhetett az ütközet. Egyike ez azon dátumnak, a melyet csak úgy állapíthat meg az ember, ha a lázadás legkisebb részleteit is ismeri. Innen van, hogy némelyek 1—2 hónapot is hibáznak.

nan mindig támogatást remélhettek. Különben pedig az egész környék terepalakulása olyan, a mely a lovasság gyors támadását nagyban megnehezíti.

Az adatok hiányában nagyon bajos megállapítani, hogy a nemesség melyik irányból támadt; legvalószínűbb, hogy Deósfelől a Kis-Szamos völgyében nyomultak előre s elég kedvezőtlen viszonyok között támadtak s mégis sikeresen, mert az önbizalmát vesztő pórhad ezuttal nem állta meg helyét.

A küzdelmet a parasztok részéről hamarosan rendetlen zavar váltotta fel, mindenki csak a menekülésre gondolt. Egy kis rész a már túltömött Kolozsvárba vetette magát, a legnagyobb rész pedig Nagy-Enyed felé húzódott, s a meglepett várost hatalmukba kerítve erős védelemre készülődtek.

Budai Nagy Antal, a leglelkesebb kapitány, nem érte túl e súlyos veszteséget — halva maradt a csatatéren. Később a nép ezt az Antalt, mint a legrokonszenvesebb alakot, a ki karddal a kezében esett el, a lázadás fővezérévé tette s így halálát a hagyomány után indulva a régi írók is némileg kiszínezve adják. Huszti András egyenesen golyóval terített le a paraszt hőst.¹

Thuróczi² és Pethő Gergely³ Antalt a lázadók királylyá

¹ Semmi biztos adatot nem találtam arra nézve, hogy ebben a mozgalomban lőfegyverek is szerepeltek volna. De nem lehetetlen. Az új hadiszereket ekkortájt a német városokban már nálunk is nagyban gyártották s a déli részekben pedig félelmes hatásukat is tapasztalhatták a be-beütő török csapatok. A XV-ik század első negyedéből való oklevelekben (Fejér i. h. a X-ik. tom volumenjeiben elszórva) már gyakran emlegetnek lövécsöveket, tarackokat, honi puskaport stb. az pedig valóban feltűnő dolog, hogy Zsigmond 1422-ben 500 lőfegyveres katonát küld Itáliába. (Cantu C. Világtört. X. 31. l.). Mivel a hely szűke miatt ezzel a dologgal bővebben nem foglalkozhatom, azért csak az idevágó adatokra utalok: Fejérpataky, Magyarország régi számo, daskönyvei. 133., 146., 149., 150., 155., 266., 282., 288., 292, 317—318, 369. 460., 477., 480., 497., 510., 511., 513., stb. II.; Demko Kálmán, A felső-magyarországi városok életéről a XV—XVII. században. Budapest, 1890. 80—83. II.; A magyar hadtörténelem tanulmánya Ipolyi Arnoldtól. (Századok 1879. 23-ik vid. kirándulás.) 44—46 II.; Bárczay Oszkár, A hadügy fejlődésének története. Budapest, 1895. II. 222—270. II.; Századok. 1872. 287. I.; 1875, 347. 732—735. II. Stb.

² Thuróczi, P. IV. C. XXII. Ap. Schwandtner. I. 235. l.

³ Pethő, Magyar Krón. 63. l.

kiáltatják ki, a kit azután maga Zsigmond Király és Császár szigorúan megbüntet és a lázadást is eltojtja. Zsigmond király azonban ezt nem tette, mert ő hamarabb kimúlt az élők sorából, mint Budai Nagy Antal.

Zsigmond a lázadás elnyomására egyáltalában semmitsem tett; egyrészt, mert nem volt az országban, másrészt pedig azért, mert önmagának is súlyos gondjai voltak. Élte utolsó napjaiban még koronáját is rút esel fenyegette, a 'mi aztán teljesen megtörte az öreg, beteges királyt. Utolsó napjait a magyar krónikás így adja: 'Végre az ő felesége is a Barbara asszony reá támadta, és kötést tőn ellene a Tseh.urakkal, és a birodalmat ki akarja vala tekerni kezéből, a mikoron a guta megütötte vala.'¹

A kolozsmonostori csata forduló pontot képez a lázadás történetében; nem mintha Nagy Antal személyéhez lett volna kötve a parasztok hadiszerencséje, hanem azért, mert a nemesi seregek erősen megszaporodtak, a paraszthadadak pedig teljesen demoralizált állapotba jutottak. Mindazonáltal néhány hónapra volt még szükség, hogy a lázadók erejét teljesen megtörhessék.

Apró esete-paték még a kolozsmonostori ütközet után is folytak, de a nemesség oly határozott előnyöket vivott ki, hogy erejét már meg merte osztani. Így a nemesi hadak egy része Kolozsvárt zárolta körül, más része pedig azonnal Enyedet támadá meg, hogy az odamenekült parasztnak ne legyen idejük magukat befészkelni.

A nemesek támadása oly heves volt, hogy a parasztok nemsokáig védhették a különben is gyenge erősséget s így Enyed december 15-én már az ostromlók kezébe került, a kik aztán a várost teljesen feldúlták.²

A nemesi hadak ezután mindenütt a rendet igyekeztek helyreállítani s csak miután ezt elvégezték, támadtak összes erejükkel Kolozsvárra.

Ezen hadi működés nagyon is helyes volt, mert ha a

¹ Heltai, Magyar Krón. I. CIV. 318 l.

² Kurz A., Magazin. II. 371. l.; Eder K., Ad Felméri 74. l.

Tudjuk, hogy a kolozsmonostori csata decz. 9. után történt s Enyed már decz. 15-én meghódol, a parasztnak tehát nem sok idejük maradt a megerősítésre.

kolozsmonostori csata után a nemesek minden erejüket az erős Kolozsvár ostromára vesztegetik, úgy még mindig ki lettek volna téve annak az eshetőségnek, hogy hátuk mögött a félig-meddig megtört, kétségbeesett parasztság újra feltámad és a töröknek mindennap várható beütését felhasználva, ismét válságossá teszi a nemesség helyzetét.

Miután tehát a nemesek ily módon biztosították addigi sikereiket, teljes erejükkel Kolozsvár ostromához fogtak. Az itt összpontosított tekintélyes hadseregben az erdélyi nemességen és a székelységen kívül nagy számmal voltak még a magyarországi nemesek is, csupán csak a szászok mulasztották el köteles hadiilletékeiket kiállítani.

A nemesek mindezzel még nem voltak megelégedve, mert az ostrom is nagyon lassan haladt előre, azért az új királytól is segílyt kértek. Albert azonban a koronával annyi bajt örökölt és éppen ekkor a budai zavargások annyira igénybe vették, hogy biztatásnál egyebet nem adhatott. A kápolnai uniót is helyben hagyta, mert szigorúan megparancsolta, hogy a szászok a köteles hadakat azonnal küldjék a nemesek segítségére.

A nemesség jobb helyében ezt a biztatást is fel akarja vala használni s (1438) január 9-én újból felszólítják a szászokat, hogy ne késsenek, mert másképen Albert királynak tudtára fogják adni hanyagságukat.

Ezt a rövid levelet különben, mivel Kolozsvár ostromát is érinti, egész terjedelmében közre adom:¹

„Mi Kusali Jaks Mihály a székelyek ispánja² és Losonczy Dezső az összes erdélyrészi nemesek kapitánya³, István és György—Losonczy Bán fiai, Telegdi András, Bethlen Miklós, Harinnai Farkas János, Lépes Loránd erdélyi alvajda és

¹ Székely oklevéltár. III. 63. l.; Jakab E., Oklevéltár Kolozsvár tört.-hez I. 177. l.; Eder K., Ad Felmeri. 74. l.; Archiv des Verein. für sieb. Landk. XII. 85. l.; Kemény J., Appendix Diplomarii Transsylvanici. 149. l. (Kézirat az Erdélyi Múzeumi könyvtárban $\frac{D}{5}$ jegy alatt.

² Tamási Henrik, a másik székely ispán, hiányzik e kolozsvári levélből, bizonyára egy kisebb csapat élén még mindig az általános rend helyreállításán fáradozott.

³ Ilyen tisztséggel a parasztlázadás folyamán most találkozunk először. Ugy látszik Losonczy Dezső e méltóságot Alberttól nyerte. Nem sokkal ezután Erdély vajdájává lesz.

egyéb katonák és nemesek úgy a magyarországi, mint az erdélyi részekből, — illendő tisztelettel és nagyrabecsüléssel köszöntjük a hét székbeli szászokat, a mi kedves barátainkat!

Ime, mi a mai napon derék hadunkkal megszálltuk Kolozsvár külső részeit, még pedig oly formán, hogy a városból egy lélek sem távozhatik el.

A miért is most a ti barátságtokhoz fordulunk és Fölseges Urunk, Albert király nevében meghagyjuk és megparancsoljuk, hogy a mihelyt jelen tudósításunk értesetekre esik, azonnal tartoztok összes gyalog és lovas csapataitokkal a mi segítségünkre sietni a parasztok ellen.

Egyszersmind tudjátok meg, hogyha vonakodnátok segítségünkre jönni, akkor ezt azonnal értésére fogjuk adni a mi Kegyes Urunknak, Királyunknak.

Ha tehát a mi Urunknak, Királyunknak kegyében akartok lenni, úgy másképen ne cselekedjetek.“¹

Barátságos, de parancsoló hangú levél. Azt gondolhatná az ember, hogy a nemesség most van a legnagyobb veszedelemben, pedig hát a paraszt-háborúnak tulajdonképen már vége is volt.

Sokat s hamar kér a nemesség, mert tudja, hogy így is csak későn és keveset fog kapni.

De hát voltaképen mi szüksége is volt már a fölszaporodott nemesi hadaknak a szászok csekély segélyére, a kiket a portyázó török csapatok különben is folytonos rettegésben tartottak? Az oklevelekben nem találtam ugyan nyomát, de nagyon valószínű, hogy a nyílt mezőn győzedelmeskedő nemesség sehogyan sem boldogult a vár vivásával s azért sürgeti a szászokat, a kiknek erős váraik lévén, ilyen dolgokban tapasztaltabbak voltak.

Valóban a lovas nemesség nagyon nehezen haladt előre a vár vivásában. Tudjuk, hogy a kolozsmonostori csata után (decz. 10—14.) megkezdették a vár ostromlását s habár tetemes erővel rendelkeztek, január 9-én (1438) még nem dicsekedhettek egyébbel, minthogy a kevésbbé s talán csak ugy hamarjában megerősített külvárost elfoglalták; s ezt, mint valami nagy eredményt, izenik meg a szászoknak.

¹ Datum in Clusmonostro quarto die festi Epiphanie domini (jan. 9.) anno ejusdum 1438.

Kolozsvárt a parasztek kétségbeesetten és elég sikeresen védelmezték. Eltekintve, attól hogy deczember közepe óta a szétszórta paraszteknek már csak ez az egy hely szolgált menedékül s így fölös számmal tolúttak ide, a városnak kijavított falai s az ostromlotta által rögtönzött — védművek csekély erőfeszítéssel is elég nagy biztonságot nyújtott a védőknek a jobbadán lovas támadókkal szemben.

A szászok megjelenésével azonban mindjárt más fordulatot vett az ostrom s január utolsó napjaiban végre is kénytelen volt a város meghódolni. Ha mindjárt ugy vesszük is, hogy csak január elején fogott a nemesség teljes erővel a város ostromához: a nagy erővel szemben még akkor is csaknem egy hónapig tartották fenn magukat a parasztek.

Kétségtelen dolog, hogy a szorosan körülzárolt és túltömtött városban óriási szükség támadt s tulajdonképen ez nyitathatta ki a kapukat. Érdekes volna tudni, hogy Kolozsvár feladásánál a városi polgárságnak milyen szerep jutott, mert az bizonyos, hogy ez nem az ő hozzájárulásuk nélkül történt. A városi polgárság ugyanis, a mint annak idejében javai megkímélése végett a még hatalmas pórhadaknak hódolt; épen ugy most, a mint ezek szerencse csillagát lehasnyatlani látta, érdekei megvédéséért szívesen alkudozott, egyezkedett a nemesekkel is, a kik pedig, hogy munkájukat megkönnyítsék, ilyenféle utaktól sem igen idegenkedhettek.

A város mindazonáltal teljesen kegyelemre hódolt meg.¹ Hogy maga a polgárság is igen szigorú bánásmódban részesült, azt Ulászlónak már említett leveléből tudjuk. A pórság pedig valóban korlátlanul ki volt szolgáltatva az urak önkényének, a kik a kézrekerültekkel a legembertelenebbül bántak el.

Némelyeknek a szemeit tolták ki — írja Bonfin — nagy részének az orrát, fülét vágták le, egyeseknek az ajkait cson-

¹ Kővári (Erd. tört. II. 55. l.) a város meghódolását így adja: »...nem tarthatván tovább magokat a lázadók, kirontanak, a havasok felé át akarnak vágni, de Kolozsmonostornál a vajdai tábor körülveszi, szétveri, Nagy Antal a népkirály elesik, tábora nagyrésze fogságra jut. Mi által a lázadás meg vala semmisítve.«

Kővári László itt a decz. 10-iki eseményeket a jan. 30-ikkal keveri s zavarja össze.

kíttették meg, vagy kezeit vágták le, — úgy, hogy mindazok, a kik ez istentelen lázadást előidézték, bűneiket undok sebekkel hirdetve térnek vala vissza lakóhelyükre.¹

A nemesek az elfogott parasztvezéreket — számszerint kilenczet — magukkal vitték új főhadiszállásukra, Tordára és ott a város előtti hegyen valamennyit karóba húzták.² Ilyen boszúállók voltak a nemesek, kegyetlenség dolgában sem akartak a parasztok mögött maradni.

A győzelemhez jutott három nemzet, még mielőtt szélylyel oszlottak volna, február 2-án Tordán összejöött és a püspök jelenlétében a kápolnai uniót megújította.³ Továbbra is egymás védelmére kötelezik magukat. A szászok segítsék a nemeseket az „istentelen“ parasztok ellenében s a nemesek viszont támogatni fogják őket különösen a török támadásokkal szemben.

Ezen most megújított unió ezentúl már Erdély köz-, vagy állami jogának az alapja.⁴ „Államtörvénynyé lett — mondja Marienburg úgyannyira, hogy mostanáig, a mikor a regensek változának, nemcsak a hűség-esküt tették le, hanem a három nemzet unióját is megerősítették“.⁵

Láttuk már előzőleg többször is, hogy a szászok a kápolnai unió daczára épenséggel nem igyekeztek hadiilletékeiket kiállítani. A midőn azonban 1438 elején híre járt, hogy erős törökhadak készülnek Erdély délirészeibe ütni: akkor egy kissé serényebbekké lettek a szászok is s a nemesség január 9-iki felhívására némi hadakat küldöttek is.

Február 2-án az unió megújításában leginkább a szászok keze működik, mert a nemeseknek nem volt már szükségük

¹ Bonfinius, Dec. III. lib. III. 401.20—27. ss.; Thuróczi, P. IV. Cap. XXII.

² Eder K., Ad Felmeri. 74. l.; Kurz A., Magazin. II. 374. l.

³ Archiv des Verein. f. sieb. Landk. XII. 85–86. II.

⁴ Ezután még többször is megújították a kápolnai uniót (1456-ban Medgyesen, 1506-ban Segesvárt, 1542. márcz. 29-én Tordán) és mindjebban körül írták. Így az 1542. márcz. 29. megújított unió egyik toldaléka szerint:

»Abban is megegyeztek 4. t. cz. — hogyha valamely külellenség jó vagy belellenség támad az országra, mind a három nemzet fejenként, vagy azon számmal, a mint a helytartó kívánja, köteles legyen felkelni.« (Mikó, Erdély különválása Magyarországtól Budán, 1860. 79. l.).

⁵ Marienburg, Kleine siebenbürgische Geschichte. Pest, 1806. 70. t.

az ő vékony segítségükre, de igenis szükségük volt a szászoknak a nemesek támogatására, azért hangsúlyozzák: különösen a törökök ellenében.

A február 2-án Tordán megújított uniót Városkeszi Lépes Lóránd alvajda február 6-án írja át,¹ a mely átírásban főképen az a figyelemreméltó, hogy a szövetséges hadak továbbra is együtt tartatnak.

A szövetséges hadaknak táborban való maradása némileg azt bizonyítja, hogy a nemesség még nem érezte magát elég biztonságban. Pedig nem is volt már alapos okuk rá s kétségtelenül ez csak a püspök műve volt, hogy annál biztosabban beszédhesse a hátralékot. A nemesség ugyanis — mint a következmények is mutatni fogják — belátta, hogy a jobbagyság elkeseredett hangulatának a lecsillapítására nem elégséges a durva erőszak, hanem végtére valami engedményeket is kell tennie.²

A nemesek a baj kútforrását eléggé helyesen a szabad költözködés folytonos gátolásában látták, s azért ezt nem is késnek most gyökeresen orvosolni; a püspök azonban makacsul ellene szegül az ő jóakaratuknak. — De a nemesek sem engednek s hogy minden újabb kellemetlenségnek elejét vegyék, bizonyára ők maguk kérték a királyt, hogy intené meg a püspököt. S Albert, a ki még nem volt a püspöknek olyan jó barátja, mint Zsigmond — figyelembe is veszi ezt és kemény szemrehányást tesz a püspöknek.³

¹ Székely oklevéltár. III. 53—54. ll.; Supples lib Valach. 24—25.; Archiv des Verein. f sieb. Landk. XII 85—86. ll.; Kovacsóczy, Árpádia. III. 33—39. ll. (tör.).

² Eder K., Ad. Felmeri. 75. l.

³ Veszely Károly (Gyulafehérvári füzetek. 18. f.) a XV. századot a jelenkor szemüvegén nézegetvén, egy rövidke pillantást vet az 1437. parasztlázadásra is és ily nyilatkozatra fakad:

»A kiváltságos osztály a helyett, hogy a zendülőket, mint azt az eszélyesség is tanácslá, az *alkotmány sánczai közé felvenné* (? !), daczszövetségre lép ellenök.« A kápolnai unió megújítása, mint említém is, nem annyira a parasztok ellen történt, mint inkább a szászok érdekében a török támadásokkal szemben.

Így végződött be az 1437-ik évi parasztlázadás. A továbbiakban még csak a megtört jobbágyság helyzetét s a lázadás szülte új viszonyokat kell szemügyre vennünk; mielőtt azonban ezek tárgyalását megkezdendők, vessünk egy pillanatot az anyaországban történetekre is, főképen a budai zavargásokra, a melyek egy időben folynak a szamosmenti s a nyírségi lázongásokkal, de mindegyik annyira helyi érdekű vala, hogy egyesülésről szó sem lehetett.

VIII.

A budai zavargások.

Albert király a koronával sok bajt is örökölt. Zsigmond hibás intézményeinek a következményei. A budai polgárság helyzete. Ötvös János esete. Albert király megérkezéssel Budán kitör a zavargás. Mennyiben akadályozta ez a királyt az erdélyi parasztlázadás elnyomására küldendő segélyadásban. Zsigmondot állhatatlansága nagyon sok bajba keverte, a melyekből egészen sohasem is tudott kitisztázódni s így utódjára, a jóakarató Albertre is elég gondot hagyott.

Albertnek csakhamar, már megkoronáztatásának első napjaiban tapasztalnia kellett, hogy a koronával sok minden egyebet is örökölt. — Az Al-Dunánál a törökök félelmesen gyülekezének, Kolozsvárt a föllázadt pórok szaz erdélyi kiváltságos rendek élet-halál harcát vívtak, a legmélyéből fölka-vart budai esőcselék pedig a katonáktól is támogatva, már a királyi tekintélyt sem tisztelik.

A törökök becsapásait illetőleg, a mennyiben azok eddig-elé a parasztlázadásra befolyással voltak, már érintettem; most még a budai zavargásról akarok nagyon röviden egy keveset mondani, hogy a paraszt-lázadás deczemberi (1437.) és januári (1438.) állását annál tisztábban láthassuk.

Említettem már, hogy hazánkban Zsigmond ferde irányú politikája idézte fel először a nemzetiségi súrlódásokat, — s a népet illető rendeletei is olyanok voltak, hogy a várt béke helyett még inkább elmérgesítették a bajt, mert a király hol a népnek, hol az uraknak a pártjára állott, mind-egyiknek eleget akart tenni, de így azután egyiknek sem tett. Szigorú, sőt kegyetlen is tudott lenni, ha királyi tekintélyét sértették és mégis sohasem volt önálló, mindenki befolyásolta. Az ilyen uralom az oligarchákat nagy hatalomhoz juttatta, a népet minden viszonyában pedig elégedetlenséget szült.

Az erdélyi jobbágyság lázadását már nem élte túl Zsigmond s úgy ezt, mint az általa annyira dédelgetett budai polgárságnak a halála után kitört zavargását is utódára, Albertre hagyta.

Budán Zsigmond uralkodása alatt a magyar polgárság mellett nagyon felszaporodott a német is, ha ezek között valami súrlódás adta elő magát, Zsigmond rendesen a *»többet-adó«* németiségnek szolgáltatott igazságot.

Természetesen ilyen eljárás mellett a magyarság ingerültsége határtalan volt, a németiségnek pedig a merészsége.

Albert trónralépte alkalmával a németiség az új német királytól még több előnyt remélt, mint mennyit Zsigmondtól nyert s ennek a fejében azután Budán nagyon is vig hangulatban várták a királyt.

Történt pedig, hogy ezen időben valami Ötvös János¹ nevű magyar polgár, a ki a magyar polgárok között hangadó szerepet vitt, titokzatosan eltűnt s csak nyolcz nap múlva találták meg holttestét a Dunaparton, a mint a víz véletlenül kivetette. Az erőszak nyomai világosan felismerhetők voltak; Ötvös tehát orgyilkosok áldozatául esett, a melyet a magyar polgárok hite szerint csakis németek követhettek el.

A városban az izgalom nőttön nőtt s már minden pillanatban a forrongás kitörésétől lehetett tartani.

Ilyen hangulatban találta Albert Budán a polgárságot, a hol a magyarság legnagyobb kedvetlenséggel fogadta az új királyt, mert a németek merészségét neki tulajdonították.

Albert megérkezésével² egy cseppet sem csillapultak a kedélyek, sőt a midőn valaki nyíltan s biztosan kezdé hirdetni, hogy Ötvös meggyilkolása a németek műve: az egész városban isszonyú öldöklés keletkezett.³

¹ Johannes Aurifaber.

² Január 3-án még Fehérvárról ír a német-rend főmesterének; de jan. 9-én már Budáról jelentette koronáztatását Fridrik osztrák herczegnek. Teleki J., Hunyadiak kora. I. 73. l. U. o. Oklevél. X. 10—11. ll.

³ Salamon (Budapest története. Budapest, 1885. II 363. l.) Aeneas Silviusra és Kottaner Ilona naplójára támaszkodva azt hiszi, hogy e zavargás nem 1438. jan. elején, hanem az 1439-ik évi országgyűlés alatt történt. Azonban Katona, Fejér, Ebendorfer Haselbach osztrák krónikája, Teleki J., Wenzel G., Heltai, Pethő, Bonfin, Thuróczi stb. határozottan 1438. jan. elejére teszik.

A városi csőceselék, a magyar polgárság, valamint a király jövetelére felrendelt katonaság, talán csak újonczok, egymással kezet fogva, együttesen törtek a németek házaira. A kiket elfoghattak, minden kimélet nélkül legyilkolták, javaikat pedig felpredálták. Hiába igyekezett csillapítani őket Garai László bán, a királyné rokona, hiába maga a király, a boszúálló csapat többé már senkire sem hallgatott.

Marchia Jakab, a ki épen Budán tartózkodott, minden tehetségét latba vetette, hogy a vérengzésnek véget vessen, de hiába. A lázongók kellő tisztelettel körül vették őt, majd maguk fölé emelték és »Az Isten is velünk!« jelszóval tovább folytatták boszújuk kielégítését.

A mikor aztán nem volt mit pusztítani, rabolni, akkor maguktól elesendesültek.

Albert király nem büntette meg a tetteseket, nem akarván az izgalmat növelni, sőt később az idegenek ellen szóló törvényczikk hozatalába is beleegyezett. Mindazonáltal most mégis a rend és biztonság érdekében minden erejére szüksége volt s így a hozzá folyamodó erdélyi nemességnek nem adhatott jó tanácsnál, illetve biztatásnál egyebet.¹

¹ A budai zavargásról: Katona i. h. XII. 859—860. II.; Fejér i. h. XI. 133. I.; Teleki i. h. I. 74—76. II.; Salamon Budapest története. II. 60—307. II.; Wenzel G., Kifenberger és Radler. Pesten, 1856. 13—20. II.; Heltai, Magy. Krón. I. 321—322. II.; Pethő, Rövid Magy. Krón. 63 I.; Aeneae Sylvii Piccolominei p P. II. Papae Opera Geographica et Historica. Helmstadti, MDCIC. 221. l. — Egymásnak gyakran ellenmondva adják az eseményeket.

IX.

Befejezőrész.

A magtört jobbágyok türelmes kitartása méltányosabb követeléseik mellett. Lépes György makacssága a király jóindulatú intézkedéseivel szemben. Mit nyertek a lázadással a parasztok, mit a püspök? A győztes nemesség visszatorlása leginkább a hűtlen nemeseket érte. A lázadás szomorú következményei nagyban előmozdították a törökök támadását. A lázadás s a törökök beütései következtében az erdélyi tehetősebb urak birtokaikon a szokottnál gyakrabban emelnek várakat. A nyugalom teljes helyreállta. Milyen hatása volt a lázadásnak Erdély politikai viszonyaira?

Kolozsvár elestével a parasztok ellenállása külsőleg teljesen meg volt törve, de bensőleg éppen nem. Méltányosabb követeléseik teljesítését a már ismert alapokon továbbra is fentartották s különösen a szabadköltözködés mellett mindhalálig ki akartak tartani. A dolog természetesen nem ment valami gyorsan, de hogy a parasztok türelmesen kitartottak az apáti szerződés főbb pontjai mellett, azt meg Erzsébet királyné levele bizonyítja.¹

Úgy látszik, hogy a parasztok apáti küldöttsége félig-meddig, habár későn is, de mégis csak eljutott rendeltetési helyére. A késedelmet a trónváltás s a már említett egyéb bajok okozták. Albert, ha akarta volna is, erőlesen és hamar nem segíthetett volna, mert ő teljesen a nemesség kezében volt; végtére azonban a kormányhoz közelálló nagyok is belátták, hogy valamit tenni kellene s miután az erdélyi nemesség is hajlandónak mutatkozott némi méltányos engedményre: szabadabb kezet engedtek a jobbágyság iránt jóindulatú Albert királynak, a kinek Budán személyesen is szerencséje volt tapasztalni a csöceslék boszú művét.

¹ Eder K., Ad. Felmeri. 75. l.

Erdélyben határozottan a jobbágyság védelmére kél s örömmel erősíti meg azoknak szabadköltözködési jogát. Lépes György, a makacs püspök azonban sehogyan sem akart engedni. Eleget veszített ő már — gondolá — azáltal, hogy a nemeseket kisíklani engedte a tizedkötelezettség alól, most meg még a jobbágyoktól se szedhesse be kodvére a felszaporodott hátralékokat? És a király rendeletével mitsem törődve, újból kezdé szedni a régi deczimákat a régi gyűlölt módon s ezenfelül jobbágyainak a szabadköltözködést sem engedte meg.

A király kemény hangú levélben intette meg a püspököt s kijelentette neki, hogy erőszakkal fogja engedelmes ségre szoríttatni, ha még továbbra is akadályozza jobbágyainak a szabadköltözködését.¹

Mindazonáltal a szabadköltözködés nem lett általánossá. Az Albert halála után következő zavaros időkben az urak ismét korlátlanul önkényeskedhettek. Mátyás az, a ki újból gondot fordít a jobbágyságra és miután azt tapasztalja, hogy több helyen még mindig akadályozzák a szabadköltözködést, szigorúan megint az engedeilen urakat, így Péter kolozsmonostori apátot is, a ki elődei engedékenységet szigorral váltotta fel.

A parasztok tehát a lázadással nem sokat értek el, a mit nyertek, az is csak ideiglenes előny volt. Sok vérbe került mindkét részről a békesség, mert nem tudták egymást megérteni, de hiszen a XV-ik század elején nem is történhetett ez még másképen.

Az 1437. paraszt-lázadás tulajdonképen a püspöknek ártott legtöbbet, mert nemcsak a három évi hátralékot vesztette el, hanem ezenfelül még a nemesség is kisíklott a tizedfizetés kötelezettsége alól.

A lázadás elnyomása után — mint az eddigiekből is következtethejük — a parasztokat nem érte oly véres boszú, mint pl. később 1514 ben. A visszatorlás inkább azokat a

» vi etiam Vayvodae Deső de Losontz intentate.« Eder K., Ad Felmeri. 75. l.; Fejér i. h. XI. 549. l.

nemeseket érte, a kik a paraszttal mindvégig kitartottak. A mozgalom lezajlása után, mint felségsértőket fogták perbe őket s a kin a királyi kegy nem segített, keservesen lakolt vétkéért; mert tulajdonképen vétek is volt az, a mit ők elkövettek, mivel nem valami magasabb eszme, hanem a haszon reménye vitte őket a lázadók táborába.

Ezen perekből csak nagyon töredékes adatok maradtak fenn. Valamennyi között legérdekesebb az, a melyet Eder Károly talált a kolozsmonostori levéltárban. Ezen akták szerint a híres Zsuki családból Mihályt és Dávidot szintén hűtlenség gyanújába fogták.¹ Úgy látszik, hogy ebben a családban a lázadás folyama alatt a tagok nem voltak egy véleményen, mert a július 6-iki egyezségben Zsuki Benedeket, az apátiban pedig Zsuki Jánost, mint a nemesek bizalmi emberét találjuk.

Nagyon valószínű, hogy ezen pereket Albert király, a ki az ország minden erejét a török ellen igyekezett fordítani és így a nyugalmat mindenáron helyre akarta állítani, — nagyrészen elejtette. Legalább 1439-ben már nem akadunk ilyenekre.

A három nemzet uniója világosan mutatja, hogy a pórok zavargását a lehető legrövidebb idő alatt el akarták nyomni, hogy a törököknek esetleges támadásával szemben erejüket megosztani ne kényszerüljenek. Ez sikerült is, azonban a hét hónapi táborozás s a jobbágyi jövedelmek hiánya teljesen kimerítették a nemességet. De nemcsak a nemesség, hanem a pór nép is nagyon elszegényedett. Szomorú bizonyíték erre Albert királynak azon rendelete, a mely szerint adó fejében némely vadállat bőrét is elfogadja.²

A nemességre nézve az volt a legrosszabb, hogy a jobbágy-ság a lázadás tartama alatt (épen az illetékek beszolgáltatásának az idejében) köteles tartozásait vagy épen nem, vagy csak nagyon hiányosan fizette, pedig a honvédelem ez 6 filéreikre volt alapítva.

A bandériumok költségeinek a fedezésére kilenczedet s

¹ Eder K., A Felmeri. 76. l.; Teleki i. h. I. 77. l.

² Hodor K., Dokoka várm. 324. l.

egyéb pótdókat fizettek a jobbágyok, mindezeket azonban a július 6-iki béke szerződés egyenesen eltörli s a megszorult nemesség ideiglenesen kénytelen beleegyezni. Másrészt pedig tudjuk, hogy a banderialis rendszerben már a jobbágyoknak is nagy szerep jutott, de hogyan fegyverezze fel mostan a nemesség azokat, akiket csak az imént alig tudott lefegyverezni ?!

Ilyenek voltak a viszonyok, a midőn az 1438-ik év tavaszának a végén a törökök hatalmas sereggel Erdélybe készültek ütni.

Losonczy Dezső vajda minden erejét felhasználta ugyan, hogy a válságos helyzet dacára is tekintélyes haddal fogadja a törököt, de igyekezete hiábavalónak bizonyult. A nemesek¹ közül sokan annyira tönkre mentek, hogy a török elleni táborozásban épenséggel nem vehettek részt, a miért később be is vádolta őket a vajda a királlyal.

Losonczy Dezső csekély hadával nem léphetvén fel támadólag, visszavonulni kényszerült; Murad szultán pedig, a kit a parasztok dúlásáról az áruló Drakula vajdataján túlságosan is biztatólag értesített, akadálytalanul kelt át a Vöröstorony szoroson s nem kevesebbre, mint egész Erdély meghódítására gondolt. Nehezebb dolga akadt azonban Muradnak, mint a hogyan hitte. Brassó és Szeben falait kudarczczal kellett oda hagynia s csakis a kisebb helyeket, mint Medgyest, Segesvárt stb. tudta hatalmába keríteni. Mindazonáltal két hónapi ittléte alatt kegyetlenül kirabolta s elpusztította Erdély déli részeit.²

A közvélemény mindenért Losonczy Dezsőt tette felelőssé, a ki, hogy némileg tisztázza magát, a föl nem ült nemeseket vádolta be s jószágaitat egészen önhatalmúlag foglalatni kezdé. A vádolt nemeseket azonban, a kik mulasztásukat a paraszt-háború dúlásaival alaposan be tudták igazolni, teljesen felmentette a király.

¹ V. ö. Teleki i. h. I. 107. l.; Máriássi i. h. I. 212 l.

² Engel (i. h. III. 13. l.) azt mondja, hogy ekkor a szászok a magyar megyékbe menekültek s a török kivonulása után is részint önszántukból, részint erővel visszatartoztatva ott maradtak.

Bizonyára nem egy főúr erőszakkal is ott foghatta a hozzámenekülőket, mert a parasztháború a munkaerőt nagyon is megcsökkentette.

Erzsébet királyné 1438 aug. 10-én értesíti Losonczi Dezsőt, hogy adja vissza Fejérdet a Báthori-testvéreknek, Lászlónak és Istvánnak (B. Szaniszló fiai), mert a parasztoknak csak *nemrégiben*¹ elnyomott dühöngése teljesen tönkre tette őket és ezért nem szállhattak táborba.²

A Báthoriakon kívül még több előkelő nemesi családnak a birtokait dúlták fel a parasztok. Ezen családok közül egyik-másik mintegy a jövőendőbeli eshetőségekre számítva, birtokaikon a király engedelmeivel váracsokat kezdenek építeni.³ Ebből azonban még nem következik az — mint Kővári László gondolja⁴ — hogy a váracsok építése csak az 1437. paraszt-lázadás után kezdődik meg.

A nemesek már 1437. előtt is, ha kedvük tartotta s egyéb viszonyaik megengedték, szerették elsáncolni magukat. Hogy több példát ne említsek, Zsigmond csak néhány évvel is a lázadás előtt engedélyt ad Somkerekinek Antalnak és Somkerekinek Jánosnak, hogy birtokaikon tetszés szerint egy-egy váracsot építhetnek.⁵

Különben is a nemesek a váracsokat nemesak a jobbágyoktól való félelem miatt emelték, hanem bizenyára a mindig veszélyesebben előnyomuló törökökre is gondoltak már, a kiknek portyázó csapataikkal szemben csakis ily módon remélhettek biztos menedéket.

¹ » quod *pridem* durante rumore rusticorum per ipsos rusticas devastatim — A »pridem« — jegyzi meg Eder — itt nem jelent olyan régi dolgot, mint rendesen.

Érdekes e levél azért is, mert Erzsébet a királyt meg sem említi benne, egészen teljhatalmúlag intézkedik.

² Kurz A., Magazin. II. 372. l.; Eder K., Ad Felmeri. 109. l.; Fejér i. h. XI. 139. l.; Archiv des Verein. f. sieb. Landk. XII. 83. l.

³ Így Bethlen Gergely is Belső-Szolnok megyében lévő Bethlen nevű birtokán, a hol tehát leginkább dühöngött a parasztháború, a király engedelmeiből várát épít (Kurz A., Magazin. II. 373. l.; Kemény J. Diplomatarium Transilvanicum Tom. III. (1425–1492.) 81. l.; kézirat az Erdélyi Múzeumi könyvtárban B. III. jegy alatt.)

Wattenbach (Die Siebenbürg. Sachsen. Heidelberg, 1870. 19. l.) nem tudhatom micsoda alapon ezeket a castellumokat »paraszt-várak«-nak nevezi.

⁴ Kőváry, Erdély tört. II. 55–56. ll.

⁵ Cod. Dipl. Teleki de szék, I. 365. l. — V. ő. még: Hazai okmánytár (1234–1536) 381–382 ll.; Cod. Dipl. D. S. Zichy. V. 435. l., 533–534. ll.

Az a jobbágyság, a melyet 1437-ben megtörttek s egy kevésbé meg is nyugtattak, nem gondolt többé lázadásra. Már a lázadás alatt is akadtak egyes jobbágyszoroszok, a melyek nem keltek fel, sőt egyenesen osztályszoroszok ellen fogtak fegyvert. S a püspök, a ki oly kérésekre ragaszkodott követeléseikhez, nem is késik a hű alattvalókat megjutalmazni. A püspök ezen eljárása fölötté jó hatással volt s nagyban előmozdította az elégedetlenség teljes lefegyverzését.¹ Így 1439. januárjában a krakkóiakat² hű szolgálataikért, a melyeket a lázadás alatt bírájuk Vörös János vezetése alatt a nemességnek tettek, a kirovandó mindennemű egyházi adófizetés és szolgálat alól felmenti a püspök.³ Az ilyen példa sok követőre talált s nagyban sietteté a békés nyugalom helyreálltát, de a magyar jobbágyság, a melyet a lázadás oly annyira megfogyasztott, nem sok hasznát látta ennek, mert ez időtől fogva állandó pusztulásnak indult.

*Olyan hatása volt az 1437. parasztlázadásnak, mint három század múlva a Péro-féle lázadásnak: a mozgalom színterén egy nemzetiséggel kevesebb lett!*⁴

De fájdalom — a míg Arad-, Zaránd-, Csanád- s Csongrád megyében a szerb nemzet pusztul ki, addig Erdélyben a magyar jobbágyság indul kiveszőbe s helyét az oláhság tölti be. A magyar jobbágyság lassankint csaknem egészen leszorúl a szereplés színteréről s egy század múlva a Dósa-féle

¹ Lépes György püspököt sem lehet túlszigorúsága miatt teljesen elítélni. Az aránylag szegény püspökségnek tömör kikiadása volt s maga a püspök is, mint Zsigmondnak s később Ulászlónak is meghitt barátja, csaknem állandóan a kir. udvarban tartózkodván, igen sokat költött és ezért a különben is macskatermészetű ember nem nézhette egykedvűen jövedelmeinek csorbulását.

De minden bűnét megbocsáthatjuk, mert hazájáért vérét ontva esett el — mint Szeredai (i. h. 155. l.) írja »ad villam Szent-Imre, quae Albae Carolinae prope adjacet, non autem ad portam Ferream, uti quidam putant.« Emlékét napjainkig a Gyulafehérvártól Borbándnak vezető út jobb oldalán egy vaskos kökereszt őrzi.

² Krakkó Alsó-Fejérmegyének magyar-igeni járásában, hegylai falu a mindszenti határtól nyugatra. Lakói régente kizárólag magyarok voltak, most oláhok is.

³ Cod. Dipl. Fam. Teleki de Szék. II. 2. l.

⁴ V. ö. Márki S., Peró lázadása. Budapest, 1893. 96. l.

lázadás idejében már oly gyenge lábon áll, hogy a mozgalom alig-alig talál Erdélyben követőkre. Innen van, hogy Eder Károly Erdélyt egyenesen ki akarja menteni az 1514-iki pórlázadásból.

Nagyon természetes dolog, hogy a magyar jobbágyok helyét elfoglaló oláhok azoknak a terheit is viselni kényszerültek.¹ Viselték is, de nem oly türelmesen, mint a magyarok, a kiket legalább az vigasztalhatott, hogy uraik is magyarok.

Ha csak egy rövidke pillantást vetünk is az erdélyi oláhoknak 1437. utáni történetére, úgy be fogjuk látni a mondtak igazságát. Ekkor válik el lassan, észrevétlenül az oláhság útja a magyarságtól s egész biztosan kijelenthetjük, hogy az oláhságnak napjainkban tapasztalható éles álláspontja az 1437-ik évi parasztlázadás legfőbb következménye.

Az erdélyi magyarság megfogyatkozása s a törökök al-dunai garázdálkodása szaporították meg az oláhokat Erdélyben. Ha nincs 1437-ik évi lázadás, a magyarság lassankint számra nézve is a vezérlő elem lesz Erdélyben is, a kisebbségben maradó oláhokat pedig a megváltozott körülmények nem kényszerítik többé a XV–XIX-ik századbeli lázadásokra, jobban símulódnak a velük szemben mindig annyi türelmet tanúsító magyarsághoz s így egyik jeles írónknak sem lett volna oka s alkalmja a XIX-ik század végén az oly sok rosszat jósoló, kemény igazságot kimondani: »... mi románok nem szeretjük és nem is szerettük a magyart! Oly reális valóság ez, a mit sem elmagyarázni, sem elpalástolni nem lehet nem véred, nem vallásod, nem jóakaród; ellentéted erkölcsben, hitben, gondolkodásban; olyan valami, a minek szelleméből semmit sem szabad átvenni, a melylyel vegyülni vérfertőzés, bűn ...»²

¹ Bunyitay Vincze és Hunfalvy Pál idézett műveikben nagy számmal sorolják fel azokat a helységeket, a melyeknek az 1437-ik évi parasztlázadásig magyar lakócai voltak, de ezután teljesen avagy részben eloláhosodtak.

² Moldován Gergely, A románység. Nagy-Becskerek, 1895. I. 171. l.

TARTALOM.

	Lap.
Előszó — — — — —	3
I. Bevezetőrés — — — — —	5
II. Az erdélyi magyar jobbágyság helyzete a lázadás kitörése előtt —	16
III. Az erdélyi oláhság helyzete a lázadás kitörése előtt — —	36
IV. A hussitismus elterjedése hazánkban és Marchia Jakab inquisitorsága	46
V. Az 1427-ik évi unió és az alsó-fehérmegyei lázadás — —	69
VI. A szamosmenti lázadás kitörése és a bábolnahegyi csata —	75
VII. A kápolnai unió s a lázadás további története egészen Kolozsvár vis- szavételéig — — — — —	89
VIII. A budai zavargások — — — — —	124
IX. Befejezőrés — — — — —	126

Az érdeklődőket tisztelettel értesítem, hogy legközelebb megjelenik

Paulus Diaconus

élete, munkássága és „Historia Langobardorum“-jának magyar fordítása

czímű munkám, a melyre annál is inkább bátorkodom felhívni a figyelmet, minthogy a középkori krónikások között talán épen ez a longobard író a legrokonszenvesebb alak.

Bizonyára minden mivelt embernek bő élvezetet fog nyújtani annak a kornak a megismerése, a melyben a történeti regék és mondák világa a maga igazi pompájában nyilatkozik meg előttünk, a melynek a varázsa alól, habár hosszú századok választanak is tőlük bennünket, mi sem tudunk szabadulni s képzeletünk tarka képeivel igyekszünk magunk elé festeni azokat az idöket, a melyekben *Alboin* oly hősi nevet szerez magának, a melyben *Theudelinda*, mint a tiszta nőiség, — *Rosamunda* és *Romilda*, mint az erkölcsi romlottság, *Authari*, mint a longobard lovag, *Alahis*, mint a férfiatlanság mintaképei szerepelnek.

Ezekről valóban találóan mondhatjuk, hogy a leggyönyörűbb epikai költészetnek pompásan egymásba szövődő részei, igazi epikai hangulattól áthatva.

A munka tizenöt nyomtatott ívnél többre fog terjedni. Bolti ára legteljebb 4 korona lesz. Előjegyzéseket szívesen fogadok.

Kolozsvárt, 1898. július havában.

Gombos Ferencz Albin.